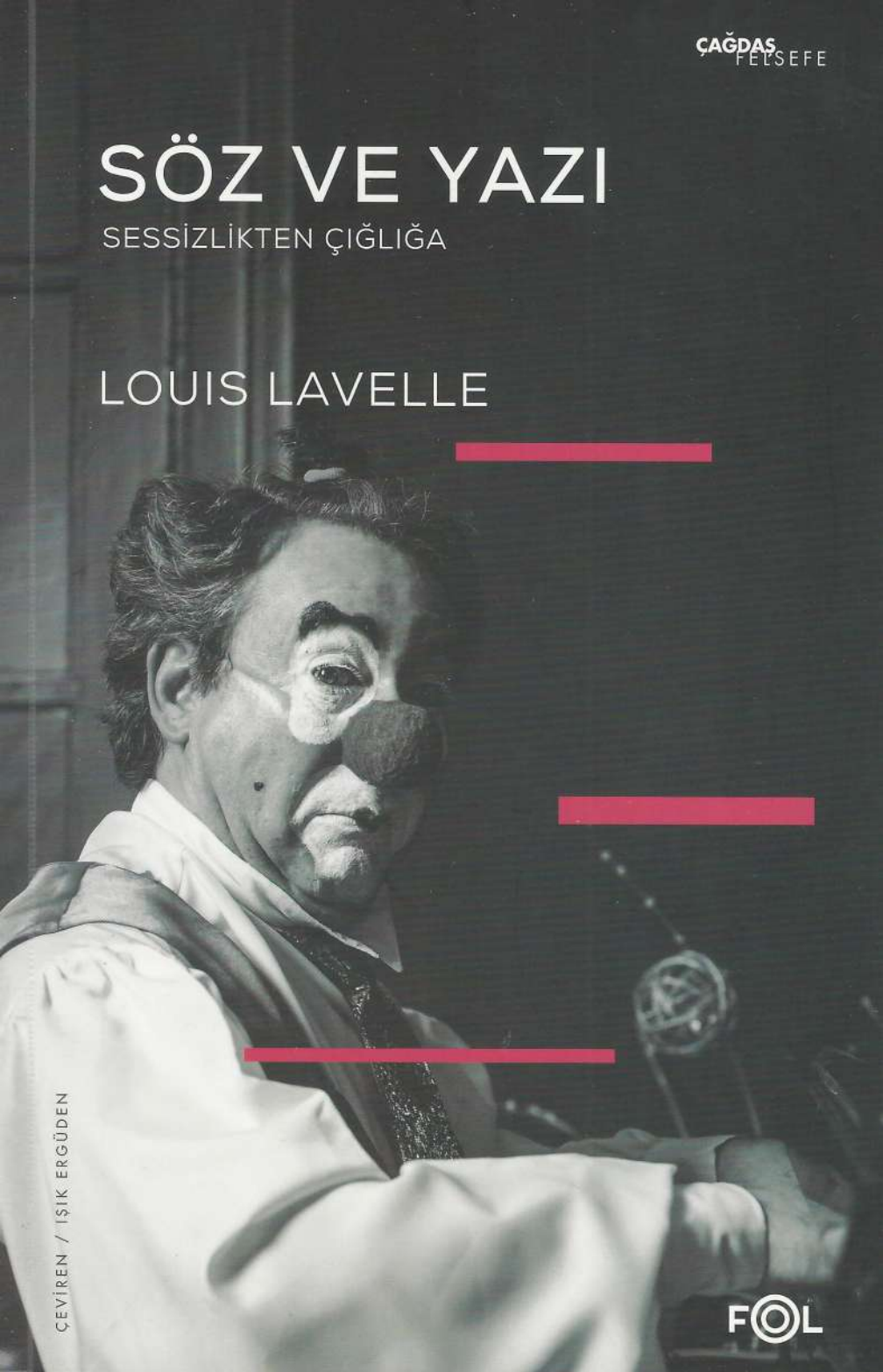
ÇAĞDAŞ FELSEFE

SÖZ VE YAZI

SESSİZLİKTEN ÇIĞLIĞA

LOUIS LAVELLE

ÇEVİREN / IŞIK ERGÜDEN

FOL

Söz ve Yazı
Sessizlikten Çığlığa

FOL 167
© Mak Grup Medya Pro. Rek. Yay. A.Ş.
Sertifika No: 44396

Felsefe 141
Çağdaş Felsefe 05

Söz ve Yazı –Sessizlikten Çığlığa–
Louis Lavelle

Çeviren: Işık Ergüden

Özgün Adı: *la parole et l'ecriture*
Edisyon: Paris 1942

Editör: Ebubekir Demir
Redaksiyon: Cansu Aksoy
Görsel Yönetmen: Nurullah Özbay
Grafik Tasarım ve Uygulama: Tavoos

ISBN 978-625-7307-85-7

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.
Matbaa Sertifika No: 49599

1. Baskı: Aralık 2021
2. Baskı: Ocak 2023

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06420 Çankaya Ankara
Tel.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

Söz ve Yazı
Sessizlikten Çığlığa

Louis Lavelle

Çeviren
Işık Ergüden

FOL

Louis Lavelle
Fransa, Saint-Martin-de-Villeréal doğumlu (1883). Lyon Üniversitesi felsefe bölümünü tamamladı (1909). Léon Brunschvicg'in ve Henri Bergson'un derslerine katıldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Verdun'da esir alındı ve Giessen kampında tutsak olarak kaldı (1916-1918). Bu kampta ilk notlarını aldığı doktorasını tamamladı (1922). Lycées Condorcet, Louis-le-Grand ve Henry IV'te öğretmenlik yaptı (1919-1932). Sorbonne (1932-1934) ve College de France (1941-1951) ile berbaber birçok üniversitede dersler verdi. Parranquet'te öldü (1951).
Başlıca eserleri: *La Dialectique de l'éternel présent* (1922), *De l'Être* (1928), *De l'Acte* (1937), *L'Erreur de Narcisse* (1939); *Le Mal et la Souffrance* (1940); *Du Temps et de l'Eternité* (1945), *De l'Âme Humaine* (1951).

Işık Ergüden
İstanbul'da doğdu (1960). Galatasaray Lisesi mezunu. Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümündeki öğrenimini yarıda bıraktı. Siyasi faaliyetleri nedeni ile 1979-91 yılları arasında cezaevinde yattı. Redaktör ve editör olarak da çalışan Ergüden, aralarında Bataille, Baudrillard, Foucault, Levinas, Guattari gibi isimlerin yer aldığı pek çok yazar ve düşünürü Türkçeye kazandırdı.
Başlıca eserleri: *Sessizliğin Anarşisi* (2001), *Kurgusuz ve Yaşanmamış* (2012); *Zifir Olsun!* (2018); Levinas, *Tanrı, Ölüm ve Zaman* (2011); *Sözler, Yazılar, Sorular* (2014); Guattari, *Kaçış Çizgileri* (2014); Althusser, *Marx İçin* (2015); Georges Bataille, *Lanetli Pay* (2017); Balibar vd., *Kapital'i Okumak* (2017); Bourdieu, *Karşı Ateşler 2* (2018), Saramago, *Körlük* (2019); Bergson, *Madde ve Bellek* (2020); Bové, Luneau, *Sivil İtaatsizliğe Çağrı* (2021)·

İçindekiler

Giriş 11
Sözün ve Yazının Mevcut Tehlikeleri Üzerine

Birinci Kısım 15
Dil

1. Şeylere İsim Vermek 17
2. Düşünce ile Dil Arasındaki Mesafe 24
3. Çığlıktan Fikre 33

İkinci Kısım 45
Ses

1. Soluk 47
2. Çocuğun Cıvıldaması 53
3. İşitmeyle Görmenin Karşılaştırılması 59

Üçüncü Kısım 63
Söz

1. Sözün Özellikleri 65
2. Kelam 70
3. Diyalog 75

Dördüncü Kısım 85
Sessizlik

1. Sessizlik Atmosferi 87
2. Sessizlik Çeşitleri 92
3. Dinsel Sessizlik 96

Beşinci Kısım 103
Yazı

1. Zamansalın İçindeki Sonsuz 105
2. Sözle Yazının Karşılaştırılması 112
3. Yazarın Beni 118

Altıncı Kısım 125
Okuma

1. Okumak ve Yazmak 127
2. Dolu Dolu Bir Yalnızlık 133
3. Okumanın Kuralları 140

Sonuç 149
Esinlenme Disiplini Üzerine

Dizin 155

Giriş
Sözün ve Yazının Mevcut Tehlikeleri Üzerine

I

Dünyanın bunca büyük altüst oluşlara maruz kaldığı, ulusların biçim değiştirdiği, toplumların yeni bir denge aradığı, bütün insanlığın yazgısının her bir kişide sorgulandığı bu dönemde, sözün ve yazının özünü tanımlama çabası, göründüğü kadarıyla, gayet önemsiz bir konuyla zihni meşgul etmektir. Kaygılarımızı unutmamızı sağlayacak bir oyalamaca değil midir bu? En ivedi ve en cesaret gerektiren görevlerle cesurca yüzleşmek yerine, kendi oyunundan aldığı zevki hiçbir şey bozmasın diye, en uçarı temayı seçen düşüncenin bir tür kaçışı mıdır?

Fakat söz ve yazı insanların düşüncelerini birbirlerine aktarmalarını sağlayan araçlardır: İnsanlar bunlar aracılığıyla birbirleri üzerinde etkide bulunur; herhangi bir bilincin içinde gizlice doğmuş ve bu bilinçte utangaç birer olasılık olan herhangi bir fikir, bir arzu, aniden bu bilinçten kaçarak kim bilir hangi incelikli gerçekliği edinip başka bilinçlere nüfuz eder ve orada bedenleri de peşinden sürükleyen esrarengiz bir hareket meydana getirir. En kargaşalı ve en şiddetli dönemlerde sözle yazının eylemi en güçlü olur ve bunların kötüye kullanımı bize başlangıçtaki yönelimlerini ve tanrısal kökenlerini unutturabilir. Böylesi bir durumda, sözün ve yazının saf kullanımına ancak her türlü tutkudan azade en iradeli varlıklar erişebilir. İnsanlar her bilinci kateden bütün bu gizli parıltıları söz ve yazı sayesinde ele geçirmeyi başarıp herkeste müşterek bir ışık atmosferine ancak böyle dö-

nüştürebilirler. Her yalnızlığın mührü söz ve yazı sayesinde parçalanmış olur ve farklı yalnızlıkları ayıran uçurum böyle kat edilir. Görünmez olana söz ve yazı vücut verir; manevi varlığın gizemini onlar açık ederken seste ya da harfte değil anlamda bulunan, sesin ve harfin kendilerinde saklı tutup teslim etmedikleri doğasını bozmazlar.

II

Sözün ve yazının çürümesi tüm diğer çürümelerin işaretidir: hem neden hem de sonuçtur. Kendi ruhunu arındırmadan ne sözü ne de yazıyı arındırmak hayal edilebilir. İçinde yaşadığımız dönem bu bakımdan tehlikelerle doludur: Bunları uzak tutmak için uyanık olmak gerekir.

Bilimdeki ilerlemeler sözü doğallığında hitap ettiği aşina çevrenin ötesine yaymayı ve çoğaltmayı sağladı: Çıkardığı ses ile ürettiği yankı arasındaki bir tür orantısızlık, sözü söyleyen ile dinleyen arasında her gün giderek büyüyen kopukluk buradan doğdu. Her birimiz kendini aşan ama hayatı üzerinde yankılanan olaylarla kuşatılmış hâldeyiz: Sanki bu olayları yargılamaya ya da yönlendirmeye muktedirmişiz gibi bunlardan söz edip, hem cehaletimizi hem de güçsüzlüğümüzü örtmek için bütün tutkumuzu işin içine katarız. Her birimize ulaşan bütün sesler, tek bir canlının yaşayan tınısının artık ayırt edilemediği kütlesel bir uğultudan başka bir şey değildir. Bu ilkel ve şekilsiz sesi biz de sıklıkla taklit ederiz ve eğer dikkat etmezsek bir süre sonra sohbetin yerini bu alacaktır.

Tekrar yetiyor bize, keşif zevkimiz kalmadı artık. Varlıklar arasında bir tür kesintisiz iletişim kuran, hep farklı ve hep tehlikede olan, hem bir doğuşa hem de bir vahye benzeyen ifadenin o kıyaslanamaz nezaketini yavaş yavaş yitiriyoruz. Yalnızlığı hem parçalayan hem de arttıran düşüncenin yavaş yavaş söze dönüşerek kendini duyumsadığı yalnızlığı deneyimlemiyoruz artık.

III

Doğmakta olan düşüncenin dünyada şekillenmeden ve dünyayı kendi imgesinde şekillendirmeden önce dil içinde gerçekleşmeye başladığı bu çatlayıp açılma noktasını yeniden ele almanın tam zamanı. Dil disiplini, sessizlik disipliniyle aynıdır: En güzel kelimelerin ifade edip asla kesintiye uğratmaması gereken bir sessizliği vardır düşüncenin.

Ama söz âna aittir: Düşüncenin bolluğuna tanıklık ettiğini sanırken boşluğuna tanıklık etmek istemiyorsa söz, nadir çıkmalıdır ağızdan. Söz, koşullarla ve olayla ilişkide olmalıdır; tam yerinde olma özelliğini yitirirse konusunu yitirir. Yazıya gelince, aksine, onun için tehlike, söze fazla benzemesi ve söz gibi yok olup gidebilir olmasıdır. Meydana geldiği ânı aşmayan hiçbir şey, yazıya emanet edilmeyi hak etmez. Yazı, hayatın tesadüflerinin bizi her an ayırdığı, bizim de her zaman yeniden kavuşmak istediğimiz düşünceleri korursa ancak gerçek rolünü yerine getirebilir. Sadece havadis aktarmaya, bir kanaat etkisi yaratmaya yöneltilirse değersizleşme riski taşır.

Sözün ancak bazen başarabildiği üslup olmadan yazı bir hiçtir. Ama günümüzde çok yaygın tavır olan üslup küçümseme, düşük ruhlara işarettir. Herhangi bir yazı ancak üslup varsa kalıcı olur; üslup bizzat kişinin damgasını taşır, değeri sonsuz olmakla birlikte biricik olan bir yordamla gerçeği az çok kavradığı âna işaret eder. Fakat üslubun kusursuzluğu, sanıldığı gibi, kendine yetmeye müsait belli bir hareketin zarafetinde ya da belli bir ses güzelliğinde değil, düşünceyi şeffaf kılan tamamen içsel bir kusursuzlukta yatar. Tamamen ahlaki bir saflık olan bir üslup saflığı vardır ki bu sadece dilde değil bütün ifade biçimlerinde bulunur ve her türlü irade arayışından ve izzetinefis yaltaklanmalarından azade olarak, zihinle gerçek arasındaki bütün örtüleri parçalayarak, kendimizin ve dünyanın hakikatini mucizevi bir çakışma içinde bize teslim eden yalın bir sadelikle elde edilebilir ancak. Gizli yaşam ile aşikâr yaşamın böyle buluşması, zihin için hem bir lütuf hem de bir diriliştir daima.

Birinci Kısım

Dil

1
Şeylere İsim Vermek

Çayırlardaki bütün hayvanları ve gökteki bütün kuşları yaratmış olan Tanrı, insanın onları nasıl adlandıracağını görmek ve tüm canlı varlıkların insanın verdiği bir ismi taşıması için onları insana doğru getirdi. Böylece, sadece varlıklara değil şeylere de isim vermek insanın ayrıcalığı oldu. İnsan onlara isim verdiğinde onlar âdeta insana tanıdık ve hısım oldular. Her isim, insan için bir *açıl susam açıl*dır: Ve insan onları adlandırdığı andan itibaren sırlarına nüfuz ettiğini düşünür. Her isim insanın gücünün işaretidir: İsmi elinde bulunduran kimse, şeyi de elinde bulundurduğunu sanır; ve ismi telaffuz ederek şeyi ürettiğini hayal eder.

Zira kelime hem şeyi belirtmesini hem de onu tanıyıp ondan yararlanmasını sağlar. Artık o şey insandan kaçamaz: Artık şeyi elinde tutar ve onu yeni toplaşmalar içinde diğerleriyle bir araya getiren insan dünyayı da yeniden yapar.

Ruhu canlı cenaze gibi olan bu sağır-dilsiz körün en büyük keşfi, aldığı tek vahiy, her bir şeyin bir adı olduğudur. Böylece evren onun için kapalı olmaktan çıkar, evrenden onu ayıran bariyerler aniden yıkılır. Manevi bir ışık –ki diğeri sadece bir işarettir– önünde açılmaya başlar, gözlerin görebileceği her şeyi kapsar ve ona açık eder.

Dil dünyanın özetidir; dilin yayılması dünyanın yaratılışına, hatta dünyanın anlamlandırılmasına benzer. Benim ağzımdan çıkan her cümle bu cümleyi kurarken inşa ettiğim dünyadır.

II

Dahası var: Dilin kaynağı düşüncede olduğundan, dil kuşkusuz bize yaratılışın bile sırrını ifşa eder. Zira düşünce, dil aracılığıyla gerçekleşir ve eğer düşünce en saf eylemse, dil olmadan düşünce bilkuvve bir hâlde kalır, etkisiz bir güçtür. Dolayısıyla dil uygulama hâlindeki ama çoktan maddileşmiş düşüncedir.

Kelimenin henüz asla bir şey olmadığını söylemek yetmez: Zira kelime telaffuz edilmiştir; ve dudakların bu küçük hareketi evreni sarsmaya yeter. Kelime, düşünce ile eylem arasında bir aracıdır, kendini arayan ve oluşmaya başlayan bir eylemdir, belki asla gerçekleşmeyecek bir eylem vaadidir. Kelimenin özelliği asla bulduğum bir nesne olması değil, sahip olduğum ve sonsuzca tekrarlanabilecek bir hareket olmasıdır. Yine de, bu kelimeyi telaffuz ederkenki ses tonum, onu içine dâhil ettiğim toplaşma, onu daima yeni kılar, öyle ki anlamlandırılışı hiç durmadan dönüşür ve beni hep şaşırtır.

Kimi zaman düşüncenin dil olmasa daha saf olacağı sanılır; ama dilin olmadığı düşünce sadece bir arzudur ya da bir düşünce isteğidir, yoksa uygulanan ve gerçekleşen bir düşünce değildir. O tohumdur, tohumun yeşermesi değil. Dilin olmadığı düşünce niyete benzer, ama niyetin harekete geçmeden önceki hâlidir. Ruhun bu ilk hareketlerini tercih edenlerden ve bu ilk hareketleri gün ışığına çıkartmayı reddedenlerden sakınmalı: Bu, kendi içinde büyük bir dalkavukluk işareti olup fazlasıyla ödleklik ve tembellikle birlikte görülür.

Dilin düşünceye zincir vurduğu haklı olarak söylenebilir: Hatta bu iki anlamda doğrudur, zira dil düşüncenin bir şey yapmasını engeller ve onun serbestçe etkide bulunmasını kısıtlar. Fakat düşünceyi serbest bıraktığı da doğrudur, zira dilin bu kısıtlaması olmadan düşünce, bizim bulunduğumuz evrene girecek yer bulamadan olanağın sınırları içinde esir kalır.

Düşünce başlangıçta tutarlılıktan yoksun bir düştür. Yok olmalarına gün ışığının yeterli olacağı iç mağaranın bataklık

ışıkları gibi bize bile gerçeklikten yoksun gelen, bilincimizden bir an geçen bu kaçamak parıltıların kimi zaman böyle bir sınavdan geçebilmeleri, aniden onu bütün bakışların ortak nesnesi yapan bir sağlamlık ve parıltı edinebilmelerine şaşırırız. Bu mucizeyi sağlayan dildir. Deyim yerindeyse, bireyseli evrenselin içine taşır ve sanıldığı üzere, onu yoksullaştırmak, özgünlüğünü ve hayatı ondan çekip almak yerine, ona töz verir, büyümesini sağlar; düşünceye ten ve kan katar.

III

Söz ve yazı dilin iki kapısıdır. Dilin özelliği ise bireyin düşüncesini, kendini başkasına sunarak ortak bir deneyim bulmaya mecbur etmektir, düşünce bu deneyimden kaynağını alır ve onu daima değiştirir. Kişinin düşüncesini herkese ait olan bir dünyaya dâhil etmek koşuluyla bilinçlerin esrarını açığa çıkartmayı ve bilinçler arasında canlı bir iletişim kurmayı başarır.

Dilin doğurduğu tartışmaların sonucu, farklı kişilere aralarındaki görüş ayrılıklarını göstererek bir ayrım çizgisi çekmekten ziyade, her birine, bir araya gelen bütün varlıkların zenginliğini keşfetmeyi asla bitiremeyecekleri bir dünyaya dair yeni perspektifler keşfettirmektir. İnsanların birbirlerini yenmeye değil, birbirlerini aydınlatmaya çalıştıkları sohbetler, herkes aynı derinlikle içine nüfuz etmeyi başaramasa da aynı hakikate duyulan aynı inancı gösterir.

İster duygu olsun isterse fikir, dilin özü, tamamen içsel ama bizi olduğu kadar başkalarını da ilgilendiren bir eylemi belirtmektir. Bu eylem de sırası geldiğinde, giderek yayılır ve isim verdiğimiz bütün nesneler dilin uygulandığı, başkasının dikkatine sunduğumuz, bize hizmet etmesini ve karşılıklı ilişkileri değiştirmesini istediğimiz terimleri temsil eder. Dil kâh ruhun eylemlerini kâh ruhun dışındaki nesneleri ifade etmeye değil, bu eylemlerle bu şeyleri öyle bir tarzda bir araya getir-

meye yönelir ki bu eylemlerin her biri kendisini simgeleyen ve sonsuzca dirilten bir nesne üzerine konar.

Böylece dil dünyanın birliğini parçalar: Benim dikkatimi çeken ayrıcalıklı nesneleri ayırt edilir kılar. Bunları başka insanların dikkatine sunar ya da onlara işaret eder ki her bir kişinin merkezi ya da tanığı olabildiği düşüncenin bütün işlemlerini belirtebilsin ve bizimle birlikte aynı manevi topluluğu oluşturması gereken herkese bunları telkin edebilsin.

IV

Dil, düşüncenin bedenidir. Düşünce dil aracılığıyla dünyaya girer, ama öyle girer ki yine de bağımsızlığını korur ve gerçeği, onunla asla özdeşleşmeden kapsar. Dil düşüncenin şeyleri az çok kavramasını sağlayan araçtır; ve bütün araçlar gibi, şeylerden biri gibi görünür, ama diğer araçlar gibi şeyler üzerindeki eylemimizin aracısı değil, onlar aracılığıyla diğer insanlar üzerindeki eylemimizin aracısıdır. Dil zihnin bir tanığı ve zihinler arasında bir iletişim aracıdır: Dil olmadan, her bir zihin hem güçsüzlüğün hem de yalnızlığın içinde hapis kalır. Fakat dil, zihinleri sürekli olarak birbirine açık eder: Dil, zihinler arasındaki ortaklığı –ki bu, aynı zamanda, onlar farkında olmasa da, en derin yakınlıklarıdır– ve onları karşılıklı olarak zenginleşsinler diye ancak görünüşte karşı karşıya getiren farklılığı onlara keşfettirir. Böylece, her bir zihin tüm diğerleri için güzergâhları boyunca yanlarında olan bir yardımcı ve bir destek olduğundan, dil bütün zihinlerin katıldığı tek bir zihnin varlığına tanıklık eder. Nasıl ki tek bir dünya varsa tek de bir zihin vardır. Ve bir zihinden diğerine giden dil, düşüncelerin özdeşliğini şeylerin özdeşliğinden kopyalar.

Dolayısıyla dil, herkesin kavrayabileceği şekilde yeniden üretmek zorunda bıraktığı hakikatin sınavıdır. Ama bu çabasız olmaz: Zira dil, ayrılığını yenmeye çalışan tek başına kalmış insanın eseridir.

V

Zira dilin asli amacı, şeyleri belirtmekten ziyade varlıkları birbirleriyle iletişime geçirmektir. Şeylerin belirtilmesi de bu iletişimi sürdürmeye imkân tanımak, duruma, zamana ve mekâna göre bunun araçlarını sağlayıp sonsuzca çoğaltmak içindir. Soyut kelimelerin oluşumu bile herkes için aynı olan bir evrenin temsilini ve bunun üzerindeki hâkimiyeti sürdürüp tamamlar. Böylece, dilin düşünce ile şeyler arasında bir bağ kurduğu, ama bunu da bütün insanlar arasında bir bağ yaratmak amacıyla yaptığı rahatlıkla söylenebilir.

Bireysel bilinçte doğan düşünce kendi sınırlarını daima aşmaya çalışır; hem bir varlığa hitap eden hem de bir şeye varmaya çalışan dil sayesinde bunu başarır. Böylece, her birimizin başkasıyla ve dünyayla bir tür ikili toplum kurmasını sağlar. Dilin toplumsal kökenli olduğunu söylerken kimi zaman tamamen bayağı bir şekilde ifade edilen de budur: Dili içinde yaşadığımız toplumdan edindiğimiz gayet doğrudur, ama maddi dünyanın yaptığı gibi bizi neden zorlayıp aştığını da bu açıklar. Ve maddi dünyayı olduğu gibi, dili kullanan da bireydir; birey dile kendi damgasını vurur, tıpkı yasalarına maruz kaldığı evrene ve topluma yaptığı gibi. Fakat birey, en yaygın işaretler aracılığıyla, kendi içinde biricik olan şeyi ifade etmeye, bütün insanlarda biricik olana erişmeye çalışır.

VI

Dilin de bir kurum olduğu doğrudur: Bu nedenle daima elden geçirilmeye muhtaçtır ve kendisine daima itaat etmeyen dünyaya emretmeye kalkışır. Doğaya hukuksal bir düzen dâhil ederken doğa da çığlıklarla bu düzeni parçalamaya hiç ara vermez. Dil doğayı disipline etmekten asla vazgeçmez, ama bunu da asla tamamen başaramaz.

Bununla birlikte, dilin bir kurum olduğunu söylemek, dili

şeyleri belirtmek için insanın benimsediği keyfî bir konvansiyona indirgemek değildir: Bu iradeye çok şey atfetmek ve iradeyi yanlış yere doğadan ayırmak olur. Düşünülenin aksine, dil asla esasen işaretlerden oluşmuş değildir. Kâh mekân içinde kâh zaman içinde bedenin hareketlerini düzenlemek ya da üzerlerinde etkide bulunmak gereken nesneleri tanımak için işaretlerden yararlanılır. Sadece işaretleri içeren yapay bir dil, kelimenin gerçek anlamıyla asla bir dil değildir; bilim insanının kullandığı terimler, kullanım ve yıpranma nedeniyle, hayatımıza yavaş yavaş karışarak ve kendileri de bir ruh edinerek gerçek dile şans eseri girebilseler de onun örneğinde görülen budur. Fakat bu ender bir başarıdır ve asla tam anlamıyla gerçekleşmez. Dilin icadının çok daha derin kaynakları vardır. Eğer dil başlayan bir eylemse, bildiğim, düşündüğüm şey ile yapabildiğim şey arasındaki mesafeyi ölçtüğüm bir denemeyse, kendimin ve şeylerin, yani bunları birleştiren ilişkinin eşzamanlı yaratılışına katılmamı sağlar.

VII

Dil, düşünceden eyleme götüren güzergâh değilse hiçtir. Fakat kâh düşünceyle ya da eylemle kâh her ikisiyle birlikte her türlü teması yitirdiği olur.

Önce sözün dile getirilmediği dil yoktur. Böylece düşünce bir tür maddi dayanıklılık edinir, bu dayanıklılık yazıyla daha da artar ve düşünce yazının içinde ölüp gömülme riski taşır: Düşünceyi diriltmek dinleyene, okuyana düşer. Fakat bu kişi için tehlike, şeylerin tuzağından kurtulduktan sonra kelimelerin tuzağına düşmek olur, ki bu daha incelikli ve daha kötü bir tuzaktır. Konuşmanın düşünmekten neden daha rahat olduğu şimdi görülmektedir; konuşmayla düşünme arasındaki mesafe genellikle büyüktür. Söylemekle yapmak arasındaki mesafeden daha az değildir. Zira en ufak eylem bile bizden en fazla söz akışından daha fazla-

sını talep eder. Söylendiği gibi, aşk hissetmek, aşk üzerine kalın bir kitap yazmaktan daha güçtür. Fakat düşünce ile işaret arasındaki, keza işaretle şey arasındaki ikili mesafeyi asla parçalamamakla kalmayıp, bunları ayıran bu mesafeyi aşmak ve düşünce ile şeyi işaretin içinde örtüştürmek için işareti ortadan kaldırmak en büyük yazara özgüdür.

VIII

Zira dil çoğu zaman sanıldığı gibi düşüncenin giysisi değildir; düşüncenin asli bedenidir. Ve bir anatomi uzmanının yaptığı gibi, dışardan incelenebilir. Fakat dil canlı bir bedendir; ve onu canlandıran hayat olduğundan, anatomi uzmanının bedenine dair bilgisi onu desteklemek yerine sıkıntıya sokar. Hareketlerini bu bilgiye göre düzenlemeye kalkıştığında hareketleri rahatsız olur; bu bilgi kendine ve kendinde varlığına dair sahip olduğu bilinci kesintiye uğratır. Dolayısıyla, kendi bedenimize dair sahip olduğumuz gibi, dile dair bilgi de tamamen içseldir: Bu bilgi gösteriden değil, kullanımdan ibarettir. Hareketlerde ya da sözlerde sade ve rahat bir zarafettir, bir tür çıplak esneklik ve düşünce ile hayatın doğal oyunu gibi hiç fark edilmeyen ve öngörülmeyen bir tür yılankavi ilerleyiştir. Eylemde olduğu gibi dilde de sadece iradeye bağlı olan şey yapaylığın ürünüdür, imal edilmiş, ruhsuz bir nesnedir; fakat irade uysal davranıp rıza gösterdiğinde, en ufak eserlerinde bile kendini gösteren şey yaratıcı güçtür. Dolayısıyla bizim doğal dile geri dönmemiz söz konusudur; en rafine dil de, doğal dilin yerine geçmektense onunla birleşir ve bütün inceliklerini ortaya çıkartır.

2
Düşünce ile Dil Arasındaki Mesafe

I

Düşünceyi dilden ayıran mesafeden her zaman şikâyet edilmiştir; zenginlik ile hayat, birinin kişisel ve yaratıcı niteliği ile diğerinin yoksulluğu, ataleti, anonim yıpranması daima karşı karşıya getirildi. Her türlü düşünceyi dil tarafından kesinlikle ifade edilemez kılan ve dilin direncini kırıp canlandırmak için daimî bir çabada bulunmaya onu zorlayan, bu uyumsuzluk üzerinde herkesten çok duran da Bergson oldu.

Bununla birlikte, düşüncenin özelliklerinin tam olarak ancak dil tarafından hissedildiği doğruysa, düşünce kendini ifade etmeden önce güçsüz bir bilkuvve mevcudiyetten başka bir şey değilse, düşünce kendini ifade etmeyi başardığında dili kendi düzeyine yükseltir, onu canlandırır ve onun içinde meçhul olasılıklar ortaya çıkarır. Dille düşüncenin birliği daima eksik ve geçicidir, fakat ayrılıkları hayal bile edilemez. Bu esrarengiz yaşamdaşlık içinde vücut bulmak için biri diğerine ihtiyaç duyar, ama bu vücut ancak diğerinin verdiği hayata sahip olur. İnceliği, esnekliği, yenilenme gücü tam anlamıyla sınırsız olan düşünceyle kıyaslandığında dil, kuşkusuz yoksul ve katı gözükür.

Fakat dili de fazla üstünkörü mahkûm etmemeli; zira onun da kaynakları kıyas kabul etmez. Yüzyıllar boyunca ağızdan ağıza dolaşmış kelimeler –deyim yerindeyse– kâğıt para gibi yıpranmıştır; ama kullanım kelimeleri sadece yıpratmakla kalmamış, anlamlarını da değiştirmiştir; onlara bir yoğunluk ve bir tamlık vermiş, tekrar bulmamızın ya da

tüketmemizin imkânsız olduğu bileşik ve birbirine karışmış bir anlam ve yankılanma çokluğu sağlamıştır. Dil, yüzyılların deneyiminin biriktirdiği bütün güçleri, insan bilincini katetmiş olan bütün fikirleri, bütün duyguları, bütün umutları gizil biçimde içerir.

Dil insanlığın belleğidir; onun bütün kazanımlarını korur. Herhangi bir kişinin düşüncesinden son derece daha zengindir, dolayısıyla dünyadaki hiçbir varlığın asla boy ölçüşemeyeceği kadar verimlidir. Dil şimdiki zamandaki geçmiştir, en yüksek ve en aşina düşüncelerini dilde cisimleşmiş olan bütün varlıkların geçmişidir. Telaffuz edilen her kelimede ses perdesinin alçalıp yükselmesine ve tınısına varana dek tercüme etmeye yaradığı bütün ruh hâllerinin izi bulunur dilde. İfade etmekten ziyade telkin ettiği kelime dile getirildiğinde, sadece birbirine bağladığı bütün bu geçmişi değil, kendi içinde zaten taşıdığı ve henüz yol açmayı başaramadığı bütün bir geleceği de anıştırmak için bunu yapar. Böylece, kelime ânın içinde zamanı kateder: Kelime, deyim yerindeyse, bizzat düşüncemizin içinde yer alan, geçmişle gelecek arasındaki, olanaklı ile tamamlanmış arasındaki birleşme çizgisidir.

Bütün geleneğimiz dilimizde bulunur: Geleneksel kelimeler aynı zamanda en dolu ve en güzel kelimelerdir. En heyecan verici buluşlar dilin en derin ve en gizli özünü bulmaktan başka bir şey yapmaz. En yeni felsefe de en eski dilin yorumundan başka bir şey değildir.

II

Sanılanın tersine, düşünceyi dilin düzeyine çıkarmak genellikle zordur. Her kelimenin içinde sesli ve anlamlı bir birim vardır; bu birim ruhumuzun kavramaya çabaladığı ama asla tamamen kavramayı başaramadığı belirsiz bir şimdiki zaman gibidir. Kelimelerin özelliğini gayet iyi bilen Anatole

France'a göre, sesi ve anlamı kavrayabilmek için kelimeleri dinlediğimiz vakidir: Fakat bütün kulaklar aynı ölçüde adil olmadığı gibi aynı ölçüde dikkatli de değillerdir.

Tıpkı iki muhatabın ilişkilerinde olduğu gibi düşünce ile dil arasında da karşılıklı iki hareket söz konusudur: Kâh düşünce dilde kendisine denk düşen bir biçim arar, kâh dil düşüncede kendine denk bir eylem arar. Zira dil düşüncemizin bedeni olsa da onun eseri değildir; düşünce dili, sözde olduğu kadar yazıda da kendi önünde bulur: Dil, düşüncenin eli altındadır; bizi kendi düşüncemizi uygulamaya zorlamak için kendisini şekillendirmiş olan düşünceye yöneltir. Bu düşünce, diğerinden daha aşağı olabilir. Düşüncenin ve kelimelerin bu gitgeli içinde farklı bilinçler birbirine nüfuz eder, birbirini değiştirir ve bitmek bilmeyen bir rekabet içinde birbirlerini aşarlar.

Ne var ki dilin kullanımı asla tehlikesiz değildir, dilin hem tınısını hem de anlamını zayıflatan alışkanlık yeterli bir tehlikedir. Sesi ve anlamı hiç durmadan yeniden bulmak, yani yeniden yaratmak gerekir. En kusursuz dilin en özgür kendiliğindenlik ile en özenli uysallık arasında bir tür buluşma olması hayranlık vericidir. Dili övmek ya da yargılamak haksızlık olur, fakat dilin kullanımı ne kadar övülse ya da ne kadar yargılansa azdır. Kimi insanlara göre fikirlerin tüm gerçekliği bunları ifade eden kelimelerin gerçekliğinde çözümlenir. En aşina kelimelerin anında fikre dönüşüp manevi yaşamın altın kapılarını önlerinde açtığı pek az insan vardır.

Bununla birlikte bir önlem vardır ama bu da daima fark etmeden geçip gitme riski içerir: Zira bir kelimeden yararlanırken ona, asla söylenmemiş olanı, hatta kimi zaman belki de kendisinin bile düşünmediği şeyi söyletmek istemeyen yazar pek yoktur. Başarılı ifadeden ne anlaşıldığını ve dinleyen kişinin sözlere bunları telaffuz edenden neden daha çok şey kattığını bu açıklar. Kendine özgü bir mütevazılık dersidir bu da.

III

Dilin yaratılması dünyanın yaratılmasına benziyorsa da, dilin yaratılmasının bize bağlı olması ve dile boyun eğmekle yetinmek yerine onu sürekli yeniden üretmek gerekmesi onu ayrıcalıklı kılar. Dahası, dünyanın yaratılması karşısında bir tür özgürlüğe sahiptir, zira onunla karışmadan onu kapsar. Nesneden ayrı olup da nesneyi tanımayı sağlayan işaretin benimsenmesinde de bu görülür: Bu tanınma da zihnin bir edimidir; zihne sunulan, yoksa asla kendisinin yaratmadığı şeyler karşısında elinden gelen tek şeydir bu.

Bundan böyle dil, zihnin şeylerin üzerine koyduğu, ama her zaman belli bir noktaya kadar özgür kalan, şeylere denk düşmesi gerekirken bunu da her zaman başaramayan, başka insanlarla iletişim kurması gerekirken bunu da ıskalayabilen bir sahiplenme işaretidir.

Dolayısıyla dil, düşüncenin yarattığı ama gerçek dünyayla asla çakışmayan başka bir dünyaysa eğer, tam da bu dünyayı anlayıp dönüştürmemizi sağlamak amacıyla böyle olduğu söylenebilir. Böylece, gerçek dünyada dikkatin ve arzunun yöneldiği bütün yolları dilin de takip ettiği görülür.

Zihin bize kendi oyununun bağımsızlığını dil ile gerçeklik arasındaki bu mesafede keşfettirir. Zira zihnin şeylere verdiği ve ihtiyaçlarına ya da kaprislerine göre değişebilen isimler, şeyler tarafından hapsedilmek yerine, şeyleri hapseder. İsimler şeylerin anlamlarını, yani hem özlerini hem de bizimle yakınlıklarını temsil ederler. Şeylerin kendi aralarındaki ilişkileri değil, daha ziyade bizim bunları kullanma tarzımızı ve daima gerçek düzenin yerine koyduğumuz mantıksal ya da pratik bir düzeni belirtmek için isimler birbirleriyle ilişkiye geçerler. Böylece kelimeler, şeyleri dikkatimize sunan işaretler gibi şeylerin üzerine konmakla kalmaz, şeylerin arasına da karışırlar: Şeyleri içine kapattıkları ağ bizim dilediğimiz kadar ince ilmekli olup, şeylerdeki hiçbir yanın düşüncemizden ya da eylemimizden kaçamaması için

sürekli söküp yeniden ördüğümüz bir ağdır. Dil bize yaratılmış dünya üzerinde bir tür hâkimiyet sağlar, fakat kendisine sadık kalmamız koşuluyla bunu yapar ve dünyayı aşmış gözüktüğünde bile bu, kâh ham hayallerden oluşan bir dünyaya vücut vermek kâh bu dünyanın görünmez sırrına vakıf olmak içindir. Fakat dilin özü dünya ile insan arasında canlı bir ittifak kurmak ve bunları hiç durmadan birbiriyle karıştırmaktır. Dil bütün nesnelerin tek bir özelliğini elinde tutar; bu özellik, duygu ve düşüncelerimize aracılık etmektir; nesnelerin arasındaki bağ insanları birbirlerine bağlayan bağla iyice sıkılaşıp örülmeye hiç ara vermez.

IV

Şeylere varlık veren biz değilizdir; bizim elimizden az çok hep kaçarlar. Dilin özelliği şeylerin yerine kelimeleri ikame etmektir; bu kelimeler de şeylerdir, ama hafiftirler, tel gibi uzarlar, onlara varlık verip geri alan biziz. Dil ruh hâllerimizi bizden kısmen farklılaşan bir tür gerçeklikle donatır ve bu ruh hallerini canlanmaya mecbur eden kaçamak bir işaret içinde başkalarına göstermek için kalbimizin en gizli yerinden söküp alır.

Fakat zihnin kendi özgürlüğünü ve gücünü göstermesini sağlayan bu dil, zihne uçsuz bucaksız görevler verir. Zira soyutlamanın, hayalgücünün ve yalanın üçlü etkisi altında zihnin dili suistimal edebilmesi kaçınılmazdır. Böylece dilin kâh saf işlemlerinden, kâh hayallerinden kâh da başkasını gerçek dünyadan farklılaşan bir dünyayla tanıştırarak kandırmakta sahip olduğu güçten haz aldığını görürüz.

Dil bize insanın hem zaaftan hem de iradi olarak nasıl günah işlediğini gösterir: Dikkatimiz dağıldığında ve saflığını yitirdiğinde ya da nesnenin konturlarını yeterince dürüstlükle ve çıkarsızca takip etmeye son verdiğinde meydana gelen budur. Böylece dil bizim hem düşünce karşısında hem

de gerçeklik karşısında gösterebileceğimiz her sadakatsizliği –en hafifini bile– kaydeder. Düşünceyle gerçeklik arasına hem dayanıksız hem de hareketli, her an kırılıp yeniden yapılabilecek bir köprü atar. İfadenin tehlikesi kıyılardan birini kaçırmaktır; belirgin niteliği ise beride kalmadan, öteye de geçmeden gerçek ölçüyü korumaktır.

V

İnsanlar arasındaki bütün iletişimlerin aracı olan dil, aynı zamanda bütün ayrılıkların da aracıdır. Dillerin farklılığı, halklar arasındaki farkın birbirlerinin yerine geçmelerini engelleyen yok edilemez özgünlüklerinin kanıtıdır. Aynı zamanda güçsüzlüklerinin de işaretidir. Tanrı, dillerini karıştırmak için bizzat aralarına inmek zorunda kalarak insanlara Babil Kulesi'ni yükselttiren ve gökyüzünü tehdit ettiren bu kibir çılgınlığını cezalandırmak istedi; insanlar ise, sanki *Kelam*ın da birliği olan dilin birliği, bütün varlıklara ortak ve her birine özgü bir dille konuşmaya tek muktedir olan bizzat Tanrı'nın ayrıcalığıymış gibi, artık anlaşamaz oldular.

Diller arasındaki farklılıklar, sadece bizim güçsüzlüğümüzün kanıtı değildir; aynı zamanda sırrımızın da kanıtıdır. Bizzat her halkın içindeki her birey kendine özgü olan ve bütün nüanslarını başka kimsenin kavramadığı bir dilden sırası geldiğinde yararlanır. İnsanlar arasındaki anlaşmanın asla eksiksiz olmadığını, ayrılıklarını ortadan kaldırmak yerine sürdürdüğünü, etkisi eşitsiz olan bir çabaya mal olduğunu göstermeye bu yeter. İnsan düşüncesinin sonsuzluğunu ifade etmeye bütün diller bir araya gelse yetmez; tıpkı tanrısal özün sonsuzluğuna tapınmaya bütün dinlerin yetmemesi gibi. Bununla birlikte, Kutsal Ruh ebedî bir yortudur: Diller arasındaki çeşitliliği ortadan kaldırdığı için değil, herkes kendi dilinde kendisine konuşanı anladığı için.

VI

Dil türleri sonsuz çeşitliliktedir: Dil de koşullara, muhataba ve dinleyici kitlesine göre değişir; kâh benim anlık ruh hâllerimi ifade eder, kâh ise derindeki varlığımın özünü. Bunları daima bir biçimde birleştirir. Dil, başarıyla olduğu kadar yenilgiyle, ortaya koyduğu şeyle olduğu kadar sakladığıyla, başkası karşısında elde ettiği ama her zaman da bir isteğin sonucu olmayan iletişim düzeyiyle, aşamadığı ve çarptığı hudutlarla da anlamlıdır. Sözlü dil ile yazılı dili ayırmak gerekir; mektup ya da söylev örneğinin gösterdiği gibi her birinde birçok tür, bunlar arasında da sayısız aracı bulunur. Dil her zaman her bir kişinin düşüncesiyle herkesin düşüncesi arasında aracı olmaya çalışır: Ne var ki bu ideal, insan iradesi tarafından baştan sona yaratılmış –ve dil olmaya son veren– evrensel bir dilin cebri değil; her kişinin aşina olduğu, konuşup anlayabileceği tek dil olan ve anlamsal meziyetini tüketmeden önce daha fazlasını vermesinin her zaman mümkün gözüktüğü doğuştan gelen bu dildir.

Evrene dair her bakış açısında tüm evrenin mevcut olduğunu düşünmemizi nasıl ki engelleyemezsek, kişisel bilincimizi aşağı yukarı bütün insanlığın bilincine denk kılacak şekilde aydınlık ve büyük kılmak için de kendi söz dağarcığımızdaki tüm kelimeleri hissetmemizin ve bunu hayat deneyimimize ciddiyetle uygulamanın yeterli olacağını düşünürüz.

VII

Fakat dilin insanlar arasında yarattığı bu ayrım sadece onların sınırlarına ve bu sınırlar içinde biricik ve kıyas kabul etmez varlıklarının gizemine tanıklık etmekle kalmaz. Bu ayrım onların iradesi sonucu da olabilir. Ayrımı yenmeye çalışan dil de bu ayrımı güçlendirip ona hizmet edebilir.

Dil ile düşünce arasındaki mesafe kimi zaman bir tuzaktır ve ben de bu tuzağı istismar etmeye çalışırım: O zaman muğlaklık ortaya çıkar ki bunun Yüce Tanrı'nın gözünde çok kötü bir şey olduğu *Özdeyişler*'de söylenmiştir. Fakat dil aynı zamanda bir yalan gücü olduğu için hakikat gücüdür. Benim ne olduğumu göstermek yerine başkasını bu konuda aldatabilir. Benim kendi kişiliğimin yerine niyetlerime göre şekillendirdiğim ikame bir kişiliği sessizlikten daha ustalıkla geçirir. Varlığımla görünüşümün çakışmak yerine çatışmasını sağlar. Varlığımdan daha ziyade görünüşüm üzerinde etkili olan iradenin hem gücünü hem de güçsüzlüğünü ortaya serer. Farklı biçimleri olan yalanın meziyeti ve sarhoşluğu bizi bir büyücü yapmasıdır, Tanrı gibi bizim de bir dünya yaratmamıza –bu elbette bir yanılsama dünyasıdır– ve en azından bir an için başka insanları orada yaşamak zorunda bırakmaya imkân tanımasıdır. Yalana belli bir noktaya kadar katılmayan dil yoktur; ve şiirsel dilde görüldüğü gibi, her dil gerçekten bir büyüdür.

VIII

Bununla birlikte dil alelacele samimiyetsizlikle suçlanamaz. Zira düşünceyle asla kaynaşmıyorsa, bizim düşünceyi şekillendirip düzenlememize imkân tanımak içindir. Bir anlamda düşünce kendisini ifade eden dilin içinde tamamlanır. Diğer yandan, dil beni asla tamamen aldatamaz, zira kelimelerin düzeni ve sesin alçalıp yükselmesi bile yeterince dikkatli bir kulağın söylenenin bile ötesine geçip söylenme niyetini algılamasını sağlar.

Kesin samimiyet daima çabayla elde edilir. Kelimeler bakımından çok ustalık, başka insanlar bakımından da çok iyi niyet gerekir. Bununla birlikte, tıpkı konuşanla dinleyen arasındaki ikilik gibi, düşünceyle dilin ikiliğine çabasızca galebe çalan kusursuz bir sadelik vardır.

Dille düşüncenin sularının kâh ayrılıp kâh birleştiğinin görüldüğü, yalanın hem zayıflığımızın hem de gücümüzün bir kanıtı gibi görünmeye her zaman hazır olduğu, samimiyetin daima tehdit altındaki bir saflığı savunmak için hep mücadele etmesinin gerektiği bu ortak kaynağa hiç nüfuz edemeyen biri dille düşüncenin ikili özünü asla anlayamaz. Hem doğruyu hem yanlışı hem samimiyeti hem de yalanı taşıyan dilin muğlaklığı, bizim gizli yaşamımızın dünyada bir görünüm yarattığı andaki sırrıdır. Dile yöneltilen bütün sitemlerin kökeni aynıdır: Eylem ve iletişim için oluşan dil, saf bireysel olanı ve doğmakta olan ruh hâllerini ifadede yetersiz kalır. Dil niyeti büyütüp sağlamlaştırır; onu tahrif eder, zira onu ifade ederken bile gerçekleştirir. Dil hakkında şu söylenebilir: En incelikli biçimlerinde, her türlü doğumun hazırlandığı gizli yerlere dek nüfuz etmeyi başarırsa da orada tutunmayı başaramaz ve bizi daima bunları görünür kılma, yani gerçekleştirme sorumluluğunu almaya mecbur bırakır.

3
Çığlıktan Fikre

I

Dil bizim içimizde doğar, başlangıçta, bedenin bariyerlerini parçalayan ve çevresindeki tüm uzamı tek merkezden yayılan dalgalarla dolduran duygu fışkırması olan bir çığlıktan fazlası değildir. Çığlık türün sesidir, tanınma işaretidir, aynı kandan gelen kişiler arasında bir üzüntü ya da sevgi çağrısıdır. En hassas dil, ölçülü, ahenkli ve yatışmış bir çığlıktır. Bu çığlığı tutkuların yaktığı ağızdan ya da ateş saçan bakıştan ayıramayız. Tüm yüzün katkıda bulunduğu suskun bir dil olan fizyonomiden ve bütün bedenin içine sürüklendiği mimikten ayrılamaz. Fakat şeyleri adlandırmaya başlıyorsak, şeyler aracılığıyla bütün dünya bedenimizin devamı olsun ve bizim için bir dil, yani anlam yüklü bir yüz –ki bu, deyim yerindeyse, bizzat Tanrı'nın yüzüdür– hâlini alsın diyedir.

Ama dilin daima birine hitap etmesi gerekir; adlandırmak daima seslenmektir. Biraz dar görüşlülük olsa da haklı olarak şu söylenir: Dil önce emir ve uyarıları aktarır, ancak sonradan nesneleri belirtmiştir, hatta tarif etmeden önce buyurmuştur. Hemcinsime şeylerden söz etmeden önce onunla konuştuğum bütün kipleri ve istek kipini dâhil etmek koşuluyla, emir kipi belirtme kipinden önce gelir.

Bununla birlikte, dilin mucizesi fiilî bir duyguyu ya da mevcut bir şeyi tercüme etmesi hiç değildir. Bu mucize, dilin olası duygulardan ve olmayan şeylerden söz etmesidir. Dil asıl meziyetini varlıktan ziyade yoklukta daha iyi ortaya koyar; ve yokluğun kendisini daha incelikli bir mevcudiyet

hâline getirir. Dilin asıl niteliği varolandan ziyade olmayanı temsil etmektir. Dil düşüncemi geçmişe ve geleceğe uygular. Anı nesnesine de arzu nesnesine de gerçeklik verir. Dilin yaratıcı olduğunu söylemek tamamen yanlış değildir, zira dil şeyleri adlandırmaktan ziyade yok olduklarında imgelerini yeniden üretmekle ilgilidir ki bu tam anlamıyla onları ışığa, yani varoluşa çağırmak demektir.

Dilde hiçbir nesnenin, hiçbir imgenin, hiçbir duygunun sahip olmadığı bir çağrışım gücü vardır ve bu güç gerçekten sınırsızdır: Zira bizi bulunduğumuz yerden ve andan kurtarır ve hayal edilmiş deneyimlerin sonsuzluğunu gerçekleşmiş deneyimlerin sonsuzluğuna bağlar. Özel adlar için bile geçerlidir bu: Bu, özel adlara genellikle etten ve kemikten kişininkini aşan bir prestij verir.

Dilin kendine özgü alanı şeylerin değil, fikirlerin alanıdır; ancak kendilerini destekleyen zihnin eylemiyle varlık bulan, kelime sayesinde maddi dünyada bir tür bağlanma noktası edinen ve yine kelime sayesinde sonsuzca canlandırma imkânı bulduğumuz fikirlerin alanıdır. Her bir kişinin daima kendinden söz ettiği, başka şeylerden de ancak kendisiyle ilişkideyse söz ettiği doğruysa, eğer fikrin özü bizzat bizim mahremiyetimize –bunu bireysellikten çıkararak– erişmekse, dil yelpazesinin bütünüyle –en yüksek utanmazlık olan– çığlık ile –en yüksek utanç olan– soyutlama arasında uzandığı söylenebilir.

II

Dil imkân ile gerçeklik arasındaki ara dünyadır. Söz ve yazı bu dili gerçek kılmaya hiç başlamadıklarında bir imkândır; üstelik de tüm zenginlik kaynaklarını kimsenin ölçemeyeceği, her yönde değişebilir bir imkân. Ama yine de bir gerçekliktir, zira söz ve yazı yasalara boyun eğer; bu yasaları ihlal etmeleri için kendi konularını ihmal etmeleri gerekir.

Dil etki alanını sadece var olan ve var olabilecek her şeye yaymakla kalmaz; sadece olmuş olanı korumakla ve olacağı öncelemekle kalmaz; sadece şeyler yok olduğunda şeylere dair fikri canlı tutmakla ya da şeyler daha doğmadan onlardan söz etmekle kalmaz; dahası, ne zamanı ne de yeri bilen düşüncenin de mekânın ve sürenin bütünselliği içinde taşıyıcısıdır.

Düşüncenin uçucu olduğu ve dilin özünün düşünceyi tutup yakalamayı başarmak olduğu hep söylenir. Olay örgüsüne sonradan soktuğumuz geçici hâllere bu durum gayet uygundur. Fakat gerçek düşünceler söz konusu olduğunda durum değişir. Her düşüncede sonsuz bir nitelik vardır. Düşünce zamanın içinde olduğundan değil, biz zamanın içinde olduğumuzdan, yok olup gidecekmiş gibi gelir. Geçip giden düşünce değildir, bakışımızı bu düşünceden uzaklaştıran başka işlere kapılarak biz geçip gidiyoruz. Düşünce bir tür şimşek gibi süreyi parçalar, fakat doğaüstü bir ışığın üzerindeki bu açıklık anında tekrar kapanır. Kelime içeri girmemize imkân tanıyan tılsım gibidir; her telaffuz edildiğinde ânın dar penceresinden sonsuzluğu bize yeniden keşfettirir.

III

Dil o zamana kadar bilkuvve hâldeki bir düşünceye bir tür fiiliyat sağlarsa, bize telkin ettiği her şey anında içinde yaşadığımız dünyada yer bulur: Dilin doğuşu bir dünyanın doğuşudur; kendisine karşı duran yine de onu aydınlatan başkasını anlamamızı sağlayan da bu dünyadır. Dil düşünce ediminin içinde doğar; düşünce edimi de, tıpkı yaratıcı güç edimi gibi, bizzat mahrem ve bölünmezdir, ama tanınmak için, hatta varolmak için kendini ifade etmesi gerekir. Bu edim bir tür ilk sonsuz başlangıçtır; kendini göstermeyi, yani gün ışında üremeyi belli belirsiz bir tür rızayla kabul ettiği âna dek kendi olasılığı içine kapanmıştır.

Görünüşe bakılırsa, söz düşünceyi asla çoğaltmaz; tıpkı yaratılışın yaratıcının kusursuzluğunu çoğaltmaması gibi: Ne var ki söz ve yaratılış olmasa düşünce uyuklar, yaratıcı da dinlenir. Her iki tarafta da ölçüsüz bir cömertlik içinde yayılma özlemi duyan aşırı bol bir servet buluruz. Her iki tarafta da korunan şeyin hiçbir şeyine sahip olunamazken verilen şeyin her şeyine sahip olunur. Bütün varlıkların katılmadığı hiçbir şey düşünceye ve Tanrı'ya ait olamaz. Oldukları hâle hiçbir şey ekleyememe ama yine de her zaman bir şeyler ekleyebilme şeklindeki sonsuz şeylerin özelliği burada görülür.

Dilde düşünce, tıpkı yaratılıştaki Tanrı gibi, kendinden başka hiçbir şeyi armağan edemez; fakat Tanrı gibi düşünce de yaptığı armağanı, bir anlamda, alacak olanın kapasitesine göre oranlar; bu nedenle dil düşünce karşısında daima eşitsizdir, tıpkı yaratılışın yaratıcı karşısında eşitsiz olması gibi: Her ikisini de kapsayan, asla zenginleşmeden ne de tükenmeden tanık olmaya ve üretmeye devam eden bu ikili yalnızlığı açıklayan budur.

IV

Zihnin edimi de kökensizdir, zira her şeyin kökeni odur. Daha öteye gidilemez. İdrak ve istenç zihinde çakışır; örneğin, sadece bana bağlı olan içsel bir inisiyatifle fikri ortaya çıkaran dikkatte görülen budur. Her zaman kullanılabilir olan zihnin bu edimi dünyanın babası olmadan önce kendinin babasıdır. Bu edim her yerde mevcuttur, bununla birlikte öyle gayrimaddi ve öyle ölçülüdür ki kendi eserinin içinde yok olup ortadan kalkar. Böylece içinde yaşadığımız bu evren sanki kendi yasalarıyla gelişiyormuş gibi kendine yeterli gözükür ve onu bütünüyle destekleyen Tanrı'nın eli hiçbir yerde kendini göstermez. Düşüncenin asla ayrılamayıp sürekli harekete geçirdiği dilin durumu da aynıdır: Öyle

ki düşünce geri çekilse bile dil kendi oyununu yine sürdürür. Ve dünyanın varlık nedenini kendi içinde taşıdığını söyleyen ateistler nasıl varsa, dilin sadece düşüncenin tezahür etmiş biçimi değil düşüncenin ta kendisi olduğunu söyleyerek dile sofuca bağlılık gösterenler de vardır.

Dil duyularımız üzerinde etkide bulunmak için gereken kadarını alır maddeden: Ama bu madde öyle azdır ki dil sanki uygulama hâlindeki düşünceden başka bir şey değilmiş gibi âdeta hiçbir şeyden yapılmışa benzer. Söz ve yazı iki duyuyu, işitme ve görmeyi, yani bizi şeylerle temastan ve onların kölesi olmaktan muaf kılan sesin ve ışığın nazik titreşimlerini kullanır; dahası söz bunları hayatın soluğuyla karışan bir soluğa indirgerken, yazı da görülebilecek olanı asla taklit etmeden istencin eğilip bükülmelerine boyun eğen elin kırılgan bir çizimine indirger.

V

Evrene ve dile anlam verme yeteneğini zihinde aramamak bunlara anlam vermeyi reddetmek olur. Zira şeylerin anlamı bizzat zihindir. Zihni beden ve çehre edinmeye mecbur edense dildir. Dil bu bedende kendi güçlerini çeşitliliklerini ve birliklerini parçalayacak şekilde kullanır; bu çehrede bütün bakışlara kendini gösterir, kendini teslim etmesinin ve sunmasının tek yolu budur.

Böylece dil, söylenegeldiği üzere, içsel yaşamı ifade etmekle sınırlanmaz: Bu içsel yaşamı bizim hissedilir ve tezahür bulmuş hayatımıza katar. O zamana dek düşüncelerimiz kısmen gerçek gözüken bir dünyada hudutsuzca ve yaşlanmadan uçuşurlar. Dil düşüncelerimizi kâh önceden mevcut şeyleri ele geçirmek için kâh bunları üretebilmek amacıyla başka şeyler hayal edebilmek için o dünyadan çıkmaya mecbur eder.

Zira dünyanın açıklanmasında da dilin kullanımında da hep aynı gidiş gelişi gözlemliyoruz. Kâh bize verildiği hâliyle

dünyadan yola çıkarak onu harekete geçiren ve aydınlatan zihne doğru yükselebiliriz, kâh zihnin gereklerinden yola çıkarak dünya içinde bunları gerçekleştirmeye kendi çabamızla kalkışabiliriz. Keza, bir başkasının sırrını bize ettiği laflarda arayabileceğimiz gibi, dile getirdiğimiz laflarla kendi sırrımızı da açık edebiliriz.

Zira zihnin sırrı, şeylerin sırrıyla aynıdır: Bu ise Vücut Bulma'daki sırrın ta kendisidir. Zihnin her eylemi gerçek bir vücut bulmadır: Fakat söz bu edimi, deyim yerindeyse, elimizin altına yerleştirir. Zira Tanrı ile dünyanın ilişkilerinde, hele ki Tanrı ile insan bedeni arasında öyle ölçüsüz bir orantısızlık vardır ki bu orantısızlık hayalgücünün elinden geleni aşar; fakat söz, bedeni sarsan bütün eylemler arasında en hafifi olan, sanki düşünce saf hâliyle uygulandığında neredeyse maddesizleşmiş bir beden edinmeye yetermiş gibi ten ile zihin arasındaki mesafeyi kapatmaya elverişli gözüken ve kullanımımızda olan bir eylemdir.

VI

Dilin bir işaret ya da alet olduğunu söylemek yetmez. Zira işaret ya da alet yararlılığa her zaman tabi kalan maddi araçlardan başka bir şey değildir. Kuşkusuz dil şeyleri kullanılabilir kılar, keza farklı varlıkların kendilerini ifade ettiği ve iletiştiği araçtır.

Zira dil eğer anlamsa ve tüm diğer bedenlerden daha incelikli bir bedenin dışında üretildiğinden anlamsa, söylendiği üzere, sadece ruh ile beden arasında, hatta ruhlar arasında bir dolayımı gerçekleştirmekle kalmaz, dahası saf zihnin birliği ile tek tek zihinlerin sonsuz çeşitliliği arasında da dolayım gerçekleştirir; bu tek tek zihinler kendilerini ayıran ve birleştiren şey aracılığıyla dikkatlerinin yeterliliğine bağlı olarak aynı ışığa katılırlar.

Dil, birey ile parçası olduğu ve onu yavaş yavaş kendi kullanımına göre şekillendiren ve tüm gizli yaşamını neredeyse farkına varmadan dolduran toplum arasında aracı olduğundan, dünyada konuştuğu dil düzeyinde olan insan yoktur ve en bilgilisi bile, herkesin tekrarladığı gibi, bu dili bildiğinden asla emin değildir; bu durum bir dili iyi konuşmak için başka hiçbirini konuşamamak gerektiğini söyleyenlerin paradoksunu açıklar.

Dil, ben ile evren arasında aracı olduğundan şeylerle ilişkimizde kendimize sahip olmamızı sağlar: Dil doğal olarak dışarıya doğru taşınır; ve haklı olarak söylendiği gibi, dilin *dile gelmesi* gerekir. Dil kaynağını zihnimizin mahremiyetinden alır ama bizi şeylere gönderir, bunu yaparken de şeylerin hem sarstığı hem de cisimleştirdiği benliğimin bir gücünü bu şeylerde tanımayı öğretir: Dil, zihnin şeylerin içinde cisimleşmesini sağlayan aracıdır. Dilin kendisi de bir şeydir, ama öyle hafif, ortaya çıkmakta ve yok olmakta öyle tez canlıdır ki zihne diğer şeylerden son derece daha yakın gözükür ve şeylerin içinden çıkarıp da bize teslim ettiği şey neredeyse her zaman gizlediği hissedilir mevcudiyetlerinden ziyade manevi özleridir.

VII

Fakat dilin kusursuzluğu duygu ile fikir arasında, yani benliğimizin dibindeki tüm düşüncelerimizin fışkırdığı o dile gelmez kaynak ile bu düşüncelerin hem hiç kimsenin hem de herkesin olan bir dünyaya girmek için yabancı gibi bizden koptuklarında edindikleri o soyut biçim arasında bir dolayım kurmaktır. Fikrin hissedilir şekli olan, deyim yerindeyse, onu doğurmuş olan duygunun şekillendirdiği imge aracılığıyla bu dolayımı başarır. Henüz ifade bulmamış bir fikir nedir ki? Bilincin alacakaranlığıyla hâlâ örtülü ve ışığın sınavına henüz asla tabi kılınmamış bir duygudur. Bu duygu

ancak fikir hâlini alarak bunu başarabilir; kendisini gösteren biçimden ayrı fikir asla olamaz. Keza, Antik düşünürler için fikir ve biçim birdir. Zihnin tüm hayatı, bizim de hayatımızın bizzat kökü olan ve gün ışığında kendini göstermeye muktedir olduğunda –ama o zaman zaten bir imgedir– fikre dönüşen duyguya bu tür geri dönüşten ibarettir.

Dil iki dünyanın hududundadır: Bu dünyaların iletişime geçmesini sağlar. Nietzsche de dilin en önemli meziyetinin işareti imge düzeyine yükseltmek olduğunu söylüyordu. Terimin en kesin anlamında bir imge hâlini almazsa –ki bu taklit olmak demektir– hiçbir kelimenin, en soyutunun bile meziyetini keşfedemezdik. Dil zihnin yaşamından pay almadır ve Platon'un ileri sürdüğü gibi, her pay alma bir taklittir. Asıl dil maddi şeylerle manevi şeyler arasında bir aracıdır ve bize maddi şeyleri manevilerin imgesi kabul etmeyi öğretir.

VIII

İsim aracı olduğundan, tek tek varlıklar arasındaki, birey ile toplum arasındaki, ben ile şeyler arasındaki, duygu ile fikir arasındaki bütün antinomileri ortaya çıkarıp çözmekle görevlidir. Zira isim her bir kişiye ve herkese aittir. Hem hissedilir hem de soyuttur. Şeylerin en yoksunudur, zira sadece bir işarettir, hem de en zenginidir, anlamlandırması asla tükenmez. Zira sonlu ile sonsuzu kendi tarzında ve kendi içinde bir araya getirir. Fakat öncelikle bu uçların bağımsız bir varoluşu olduğunu ve ismin bunları uzlaştırdığını varsaymak yerine, aksine, önce bu uzlaşmanın geldiği söylenebilir. Bu uzlaşma bir ifade, yani yaratıcı bir güç olduğundan hayatın ta kendisidir. Bu yaratıcı güçten dolayı isim bize daha özgür ve daha incelikli bir tür uygulama gösterir. Dolayısıyla şeyleri adlandıran edimin aynı zamanda onları üreten edim olduğu yanılsamasına da her zaman az çok teslim oluruz. Fikri bize vücut bulduğu anda gösteren bu adlandırma olduğu gibi ru-

humuzu da başka ruhlarla iletişime girdiği anda gösteren de odur. Fakat adlandırma gevşemeye başladığı anda bütün bu bağlar çözülür; ruh ile beden, keza farklı ruhlar birbirinden ayrılıp karşıtlaşır; kendine özgü her varlık bir adaya kapanır gibi kendine kapanır: Onlara ulaşmak imkânsız olur.

Dil insanın kullanımındadır; fakat insanın kendi içinde taşıdığı görünmez dünya ile sunulmuş bir manzara gibi önünde uzanan görünür dünya arasında aracılık edebilmesi için dili her an yeniden yaratması gerekir. Dilin özü bu dünyaları birbirine uyumlu kılmaktır, deyim yerindeyse tanık olsun diye birini diğerine nüfuz etmeye mecbur bırakmaktır. Dolayısıyla isimler ile şeyler arasında, dilin özünün hep yeniden bulması gereken yakın bir akrabalık olmalıdır. Ruhun hareketi ile şeylerin hareketi arasında esrarengiz bir denklik algılamak gerekir; sesin hareketi bizi birinden diğerine yöneltir. Fakat bu durumda, tıpkı eylem hâlindeki zihni biçim değiştirmiş bir maddede gösteren sanatta olduğu gibi, içerisiyle dışarısı artık karşıtlık oluşturmaz. Zira dünyanın tüm şekli değişmiş olur: Dünya artık şeylerle değil anlamlandırmalarla doludur. Ruhun kendini ifade ettiği ses şeylerin ruhunu da temsil eder.

Deyim yerindeyse, aralarına dilin tüm biçimlerinin yerleştirilebileceği iki sınır vardır: Kelimenin beni görebileceğim bir şeye ya da yapmam gereken bir eyleme –bunların varlığından asla söz etmeden– yönelten maddi bir işaretten başka bir şey olmadığı aşağı sınır ile kelimenin benim dirilttiğim –böylece unuttuğum bedende daima ruhunu bulduğum– bir canlı olduğu üst sınır.

IX

İşaretler şeylerin işareti olduğundan hissedilir şeylerin de manevi şeylerin işareti olduğunu Pascal *Figuratifs*'te bize hayranlık verici bir şekilde gösterir. Bu ise bütün dünyayı

insan dilinin nüfuz etmeye çalıştığı ilahi dil hâline getirir. Fakat daha öteye de gitmek gerekir. Zira insan dili de ilahidir, şeyleri doğuran bu manevi eyleme yaratılış gösterisinden çok daha yakındır. İnsan dili sonsuz zenginliğini bizim önümüzde bir çırpıda sergiler; bu dilin yaratıcısını bizden gizler. Fakat insan konuşmaya başlar başlamaz onunla daha gizli bir ilişkiye girer.

Demek ki dil hakkında yapılabilecek tek hata, dilin taşıyıcısı şeyler olan anlamlara değil şeylerin kendisine erişmeye çalıştığını sanmaktır. Zira ancak bir zihnin dili olur ve bu dil de bir zihin içindir; dil şeylerin içinde, bu şeylerin zihnimizle ilişkisine erişir. Yine, dilin benim eklediğim bir damga gibi şeylerin dışında kalmayıp daha ziyade bu şeylere nüfuz ettiğini ve en kusursuz biçimi altında, bu şeyleri kavramakta gösterdiğim dikkat ile bizzat neyseler o oldukları doğurucu edim arasında hayranlık verici bir çakışma elde ettiğini söylemek gerekir.

Görünür dünya, bütünüyle, tam anlamıyla evrensel olan ve her bilincin iletişimde bulunmasını sağlayan tek şey olan bir dilden daha fazlası değildir. Fakat burada özellikle lafzı anlamla karıştırmamak önemlidir, her alanda zihne karşı işlenen biricik günah budur, filozofların materyalizm diye adlandırdıkları şeydir.

Bununla birlikte, insan kendine özgü bir başka dili de konuşur, zira şeyler ancak insan tarafından belirtilme koşuluyla işaret olabilir. Böylece dil önce daima zihnin bir hareketini ifade eder, sonra da dünyada herhangi bir nesneyi temsil eder. Düşündüğüm şey ile gördüğüm şey arasında, yerine getirdiğim tamamen içsel bir edim ile benim önüme yerleşmiş ve kendini bana dayatan şey arasında bağ kurduğundan, manevi ve tam anlamıyla metafizik bir işlevi olduğu haklı olarak söylenebilir. Ruhun bir işlemini anıştırmak ya da gerçek bir biçime bağlı bir işaret olmak şeklindeki iki sonuç arasında daima gidip gelmesi de artık anlaşılabilir. Ancak bu ikisine de kavuşmayı başarırsa gerçek yönelimini yerine getirebilir. Ne var ki bunların arasındaki mesafeyi zıt

iki yönde katedebilir. Kâh sadece şeyle ilgilenerek kendi rolünü şeye uygulanabilecek soyut bir damga sağlamaya indirger; kâh vesilesi ya da simgesi olduğu duygudan fışkırarak şeyin önüne geçer. Birinci durumda, işaretler üzerinde olası bütün bileşimleri denemeye davet eder zihnimizi, böylece bu bileşimler şeyler üzerindeki eylemin aracı olurlar; ikinci durumda, hayalgücü aracılığıyla içimizde kendisini yeniden yaratan bu ilahi güce kavuşur. Fakat ortak dil daima cebir ile şiirin arasında yarı yolda kalır.

İkinci Kısım

Ses

I
Soluk

I

Söz insanın bütün eylemleri arasında en kusursuz ve en saf olanıdır. Her zaman el altında olan ve her zaman yeniden doğan bir mucizedir. Ellerimizin yaptığı en ufak iş dönüştüreceği maddeyi dışarda arar: Faaliyetimiz bu maddenin içinden geçip geri çekilir; yapılan şey bundan böyle doğanın parçası olur ve sanki bizi terk etmiş gibi biz olmadan varlık sürdürür. Sürenin içinde daima bir iz bırakır, bu iz sayesinde kendisini yaratmış olan tavrın ardından az çok uzun süre varlık sürdürür. Söz hiç böyle değildir. Söz görünmez, ele gelmez, öyle ki bedeni yokmuş gibi gözükür. Fakat bazı hareketlerde bulunurken ya da bunları ertelerken sözü yaratmaya ya da yok etmeye muktedir olan ve asla ayrılmadığı bedenimizin eylemi sayesinde vardır. Söz daima anlıktır; ağızdan çıkarken doğar, aynı zamanda da son bulur. Söz âdeta gayrimaddidir, zira öldüğü anda ceset görülmez. Hiçliğe geri dönmüş gözüktüğünde, saygınlığından hiçbir şey yitirmeden, kendisini daha belirgin ve daha güzel kılacak kendinin bir tür sınamayı aramak için kaçamak bir şekil verdiği sessiz düşünce içinde eriyip dağılır.

Sözün hareketleri gizli hareketlerdir, en hafif ve en ustalıklı, en düzenli ve en esrarengiz biçimde sarsmayı başardığımız ses organının içinde saklıdırlar. İstencin çabası olmadan, göründüğü kadarıyla, basit rızanın etkisiyle ve kimi zaman istence karşı, sanki meçhul ve karşı konulamaz bir güç aniden zincirinden boşalmış gibi eyleme geçer.

Söz, ölçülü ve kısmen hissedilebilir bir eylemse; kolları ya da bacakları arzu nesnesine doğru fırlatan uzanmanın hiç belli olmadığı belli belirsiz bir kırışıklığı yüzde meydana getiriyorsa ancak söz adını hak eder. Farklı ruh hâlleri arasında hakiki bir ayrım dile getirmeden bütün olarak ruhu açık eden bakıştaki ışık değişimi hariç, bundan daha ölçülü hiçbir hareket yoktur. Gözler ile dudaklar arasındaki bu uyum aydınlıkta kendini gösterme riski taşıyan ama kendi yalnızlığına kapanmaya da fazlasıyla hazır canlı bir varlığın sunulması gibidir; ve tuhaf bir paradoksla, benim ne hissettiğimi ifade edenin, tanımak için yaratılmış gözler olması ve düşündüğüm şeyi analize kalkışanın da daha tensel olan dudaklar olması gerekir.

II

Yine de ses her türlü dışsal malzemeden vazgeçmez, ama sesin fark edilmesini sağlayan şey son derece incelikli bir madde olan soluktur. Soluk ciğeri harekete geçiren, benim de ciğerlerden aldığım yaşamın ta kendisidir; sesin en çeşitli ve en nazik engeller arasından geçip, sonunda soluğu dışarı verirken ona biçim veren dudakların arasında ölüşünü ölçerim. Böylece söz havayı şekillendirip tinselleştirir: Hayatımızın ılık soluğunu düşüncemizin incelikli bedeni yapar.

Çığlık alınan soluktan ayrılamaz. Güçlükle soluk alındığında ya da biraz baskı altında olduğunda soluk sesli çıkar. Söz soluk almanın dönüşmüş hâlidir. Herkes nasıl soluk alıyorsa öyle konuşur. Zira konuşan kişi de içine çektiği soluğu madden ve manen dışına vermekten başka bir şey yapmaz.

Soluk ve söz hayatın iki işaretidir. Soluğunu yitiren sözü de yitirir. Fakat hayatı en etkileyici biçimde anıştıran en güzel sanat eseri karşısında hayranlığımızı ifade etmek için "Bir konuşmadığı eksik!" deriz ki bu onda her şey eksik anlamına gelir.

Söz hayat soluğu tarafından taşınıyor olsa da bu soluk yine de tüm uzamı doldurur. Bütün cisimleri kuşatan ve bütün varlıkların soluk aldığı atmosferdir söz. Onları ayıran ve birleştirendir. Hem ışığın hem de sesin yol aldığı şeffaf ve sıvı mesafeyi açar aralarında; ışık yeryüzünün bütün konturlarını çizmek için gökten inerken ses de yeryüzündeki her bir şeyin ruhunu içinden çıkarır. Bu ses, havanın dalgalanmasından başka bir şey olmayan ama dünya ile benim aramda hem bu ikisinin arasından ödünç alıp buraya geri yolladığı şu hafif esintiyle hem de benim içimden çekip çıkardığı ve başkasına yönelttiği, onun da kabul edeceği bu mesaj yoluyla bitmek bilmeyen bir iletişim yaratan sözün içinde insanlaşır. "Söz uçar" denir haklı olarak. Sözü düşünceye benzeten en güzel niteliklerinden biri, görülen ve dokunulan bir nesne asla olmadığından, belirsiz olanı sarsması ve ona başkalaştırmadan sonsuz belirlenim vermesidir.

Bizzat zihni, yani Tanrı'nın soluğunu belirten ama öncelikle kalbimizin derinlerine inmesi sonra da dudaklarımızın üzerine çıkıp orada sözün soluğu olması gereken bu soluk kelimesinden daha hayranlık verici bir şey yoktur. Böylece soluk alıp vermenin nöbetleşe ritmi zihinsel yaşantının da bizatihi modeli olur.

Claudel ne kafiyesi ne de ölçüsü olan ve kelimenin tam anlamıyla ayet olan şu dizeyi tanımlamayı düşündüğünde bütün olarak sözü tanımlamıştır:

Yüreğimin sırrında tanımlıyordum
İnsanın hayatı emdiği ve soluk vermenin yüce
edimi içinde iade ettiği
Şu ikili ve karşılıklı işlevi
Kavranılır bir sözü.

Dil sözün organıdır, diyoruz. Her şeyi tattığı ağız boşluğunda hareket eder ve soluğun geçişini ölçüp biçerek bu soluğu, ses tınısı yoluyla en hassas kulaklarca, deyim yerindey-

se, algılanabilir kılar. Fakat ağız farklı duyuların tüm güçleriyle dile eşlik eder: Bunlar arasında esrarengiz bir denklik gerçekleştirmeye başlar. Şairin dediği gibi:

Nefesi ezgidir, sesi rayiha.

Ağızdan çıkan söz de, tıpkı nefes gibi ya saftır ya da değildir.

III

Söz onu dile getiren ses olmadan hiçtir, ama alımlayan işitme olmadan da hiçtir. Böylece insanlar arasında hiç durmadan verip almaya mecbur eden canlı bir bağ kurar: İnsanlar arasında, rollerin her an değiş tokuş edildiği bir diyalog kurar.

Fakat konuşan kişi kendini de dinler: Ağzından çıkan seslerin istediği sesler olduğundan emin olmak, onları yönlendirip düzeltebilmek, doğruluklarını ve anlamlarını algılayabilmek için bu sesleri işitmesi gerekir.

Kâh yükselip kâh alçalan ve her an ritmi ve tonu değişen sesin düzeni içinde, seslerin bileşimi içinde, ünlülerle ünsüzlerin oyunu içinde, hatta cümlenin hareketi içinde, irade öyle esnek ve öyle çeşitli eylem araçları bulur ki gerçekliğin yılankavi eğrisini, en nazik ruh hâllerini, hatta hayalgücünün en kuruntulu düşlerini sözün dünyası içinde yeniden üretmeyi başarır. Fakat bunları tanıyan, özenli ve saygılı bir uysallıkla yeniden bulan işitme organı, tek başına, bizi bunların gerçek sahibi kılar.

İşitme ile ses arasındaki denklik içimizde içsel bir diyalog ortaya çıkartır ki bilincin ta kendisidir bu. Biz hem rol yapan aktörüz hem de onu dinleyen seyirci. Fakat sesi işitmek daima onu içsel olarak yeniden üretmektir. Öyle ki işitme sesin bir yankısıdır, tıpkı sesin de işitmenin bir yankısı olması gibi. *Ağız nedir ki,* diye sorar Novalis, *kımıldayan*

ve cevap veren bir kulaktan başka? Böylece dil bize burada kendi sırrını teslim eder, bizzat bilincin sırrıdır bu; bilincin asıl edimi daima kendinin ikiye bölünmesinde ve yinelenmesinde yatar. Bilinci tanımlayan düşünme, temsil etme ya da tanıma kelimelerini oldukça iyi ifade eden de budur. Dil olmadan, yani kişinin kendisiyle süreğen diyaloğuna imkân tanıyan bu benlik yankısı olmadan asla bilinç olamaz.

IV

Ses ile işitmenin ilişkisi bize bizzat varlığın derinliklerini keşfettirir, zira benimizin tözü olan aktiflik ile pasifliğin bu birliğine tanıklık eder. Çünkü sadece dünya karşısında değil kendimiz karşısında da pasifizdir. Ve yaptığımız her şeye maruz kalırız. Bizi kapatan, bize yankı dolu bir mahremiyet veren bir çemberdir bu. Her varlık hem kendisi hem de kendisinin fikridir. Başka türlü kör ve ilgisiz bir güçten fazlası olamazdı. Fakat ben kendimi yaratmadan hiçbir şey yapamam, kendi üzerimde etkide bulunmadan başkası üzerinde etkide bulunamam. Aldığım her karar beni belirler. Bilincin fiili ne aktif ne de pasif fiildir, dönüşlü çatılıdır. Ben kendi söylediğimi işitirim, tıpkı başkasının dediğini işittiğim gibi. Benim başkasıyla olan ilişkimin aynısının öncelikle kendimle olması iyi bir şeydir. Ben diyebilecek tek kişi ne eylemde bulunandır ne de maruz kalan; kendi eylemine maruz kalan ben diyebilir. Görülür dünyada elimizin ürünü olan her eylem bize direnen, elimizi kolumuzu bağlayan şeyler, değiştirdiği şeyler varsayarken, dile getirilen ve işitilen sesin neredeyse maddesiz olduğu, hiç iz bırakmadığı, bizim de bu sesi hiç durmadan yenilenen bir yaratı içinde üretme ve yok etme imkânına her an sahip olduğumuz düşünülürse bu sesin ayrıcalığı yeterince iyi anlaşılır. Öyle ki, belki söz hariç her yaratı yaratılan şeye yaratıcı eylem üzerinde üstünlük tanır.

İşitme ile sesin denkliği, bir anlamda, kendi mevcudiyetimi kendime gösterir, tıpkı kendi bedenime dokunmak gibidir, ama çok daha inceliklidir. Zira bu ikili dokunmada, eylemle tutkunun birbirine benzediği bir temas içinde, beden bedenin huzurunda olur. İşitme ile ses arasındaki farklılık ve bunların nispi bağımsızlıkları yerine, benim çıkardığım sesin ve içimi hayranlıkla doldurmaya devam eden işittiğim sesin gizemi, bende, etkisini üzerimde hissettiğim ve hem bedenimin hem de yalnızlığımın sınırlarını parçalamamı sağlayan bir anlamlandırma gücünün varlığını ortaya koyar.

Ses ile işitme arasında bağ kurabilecek tek şey zekâdır: Zira ses tınıyı yaratır ve işitme organı bunu keşfeder, fakat anlamı yaratıp bunu keşfedense zekâdır.

Böylece, sözün tanıklık ettiği ve hem içsel diyaloğu hem de başkasıyla diyaloğu mümkün kılan aktiflik ile pasiflik arasındaki bu ilişki sanıldığından daha uzağa götürür. Zira bu ilişki benle başkası arasında, hem kendi içimde olmaya hem de onun dışında olmaya son verdiğim tuhaf bir altüst oluşu belirler: Sözün özelliği, her varlığı hem kendinin dışında hem de herkesin içinde kılmaktır. Böylece bilincimizi kendinden çıkmaya ve bütün bilinçleri birleşmeye zorlar. Başkasının sadece bir işaret olduğu, konuşanın kendini dinlemeden önce yorumcusu olduğu uzak ve derin bir sesi dinlediği, dinleyenin ise işittiği sesler dolayısıyla kendinin en gizli yerinde daima bulmaya çalıştığı sessiz bir diyaloğu anımsattığı için bu ancak mümkün olur.

2
Çocuğun Cıvıldaması

I

Küçük çocuğun cıvıldamasında sonsuz ses olasılığı vardır, içgüdü ve istenç sırasıyla buradan beslenirken bunları ayırt edip düzenler, böylece eğitimin dünyanın tüm dillerini bu cıvıltıdan yola çıkarak şekillendirmesini sağlar.

Dil hem kurum tarafından hem de istenç tarafından kurala bağlanmıştır. Fakat malzemeyi sağlayan doğadır, çığlıktır, çocuğun kendi güçlerini ilk kez denemesine ve evreni sarsma konusunda sahip olduğu bu güç karşısında hayranlık duymasına yol açan bu cıvıltıdır. Sanki dudak hareketleriyle çağrı yaptıkları ve bu hareketleri sürdüren jest arasında esrarengiz bir benzerlik varmış gibi, bütün dillerde yiyeceği, anne babayı ya da gösterilmek istenen nesneyi belirtmekte aynı temel hecelerin kullanılması dikkat çekicidir.

Çocuğun ağzından çıkan sesler başlangıçta çocuk için tıpkı uzuvlarını farklı şekillerde oynatılması gibi bir oyundur. Yapabileceği en büyük keşif ve kendine dair bilincinin kuşkusuz kökeni, kendi bedeninin hareketlerini bunların nedeninin bizzat kendisi olduğunu hissederek seyretmesidir; daha da inceliklisi, sesleri kendisinin çıkardığını hissederek bunları dinlemesidir. Yaptığı şey ile kendine sunduğu seyir arasındaki ilk ilişkiyi fark ettiğinde, o zaman *ben* ve *özne ben* diyebilir. Dünyaya sadece yaratılmış biri olarak değil yaratıcı olarak, yaratma eserinin ortağı olarak da girer. Bütün bu hareketler seçeceği amaçlara yöneltip yönlendireceği edimler olacaktır. Sesini de düzenler; önce tesadüfen ve sa-

dece içgüdüsünün itkisiyle çıkardığı ses yavaş yavaş anlamlı olur. Böylece çocuk bu sesi kendi üzerinde ve başkalarının üzerinde uyguladığı gücün kanıtı olarak zevkle tekrarlar. Kendi bağırtısını işitmek için, dünyada daha fazla yer işgal etmek için, çevresindekilere ya da uzaklaştıklarını görmekten kaygı duyduğu kişilere hâkim olmak, onları cezbetmek ve dikkatlerini çekmek için bağırarak eğlenir.

Çocuk konuşmayı öğrendikçe ses yaratma gücünü sınadığı bütün denemelere sevinçle girişir. Neredeyse istemeden ürettiği, sanki uzak ve doğaüstü bir kaynaktan geliyormuş gibi kendisine geri dönen bu şaşkınlık verici ve öngörülemez perde çeşitlemelerini tanıdıkça büyülenir. Kendisiyle bir tür toplum oluşturur, burada dinleyen aslında kendisi olan konuşana hiç durmadan hayran kalır; ama bu toplum bir başkasının sesini işittikçe başka yerlere uzanıp büyür. Ne var ki, sizi işitmekten zevk alsa bile, sizi anlamış olmaktan ziyade sizi taklit etmek için dinler. Sizin söylediğiniz kelimelere cevap vermekten ziyade bunları taklit etmeye daha önem verdiği vakidir. Henüz farkında olmadığı gücünün bir bölümünü bizzat kendisine göstermiş olursunuz. Sözlerinizin ona yönelik olmamasının pek önemi yoktur: Bunları tekrarlayarak sizinle değil dünyayla iletişime geçer. Hiç durmadan sınadığı bir inisiyatif ile cevap vermeye ara vermediği çağrılar arasında her an yaşanan bu karşılaşmalar sayesinde dilinin ve bütün hayatının yavaş yavaş oluştuğu söylenebilir.

II

Çığlıkta arzularını tatmin etmenin bir yolunu, öğrendiği ilk isimlerde de belirttiği şeyleri edinmenin yolunu keşfettiğinde dilin bütün gücü kendini göstermiş olur. O zaman, ismi telaffuz ettiğinde şeye sahip olduğunu inanmaya yetişkinden çok daha fazla yatkın olur. En azından o andan itibaren dilin gerçek işlevine nüfuz eder. Sonra da şeylerin isminin ne

olduğunu sormaya başlar ki bu boşuna değildir. Zira isim bizim için şeylerle gerçek anlamda ilişkiye girmek için değil, şeyler aracılığıyla başkasıyla ilişkiye girmek için bir araçtır; ya çocukta neredeyse her zaman olduğu gibi bencillik baskın çıktığında bu şeyleri elde etmek için başkası üzerinde etkide bulunmanın aracı olur, ya da kimin alıp kimin verdiğinin bilinmediği ve Tinin bizim ortamızdaki canlı mevcudiyeti olan çıkarsız iletişimi kurmaya çalıştığımızda bu başkasını düşüncelerimizin ve duygularımızın tanığı ve taşıyıcısı yapmakta aracı olur.

İlk insan toplumunun tohumlarını içinde taşıyan anne çocuk ilişkisinde de bu görülür: Zira, arzu doruğa çıktığında çocuk annesiyle bir köleyle konuşur gibi konuşur ve arzu giderildiğinde ise annesiyle birlikte, iki varlık için en acemi işaretin bile onaylayıp çoğalttığı kelimenin hem duygusal hem manevi anlamında anlaşabilmekten ibaret bu mucizenin içinde bütünüyle barınan, kendinden başka amacı olmayan hem ayrı hem ortak bu yaşamdan haz alır; böyle bir toplum buradaki gibi doğum hâlinde olduğunda, alışkanlığın tüllerinden arındığı görülür, bunun mümkün olması, yeni bir aydınlanma, tükenmez bir vaat gibi bize kendini açık etmesi karşısında hayranlık duyulur. Anne çocuğa beden verdikten sonra bir de ruh verdiğini, üstelik bu ruhun, varlığını annesine kanıtlamaya rıza gösterirken, aldığından fazlasını vermeye başladığını da hisseder.

Sözün kökeninin, ancak beni anlayabilecek ve yardımıma koşabilecek bana benzeyen başka bir varlığın mevcudiyetini yardıma çağırdığım bir üzüntü duygusuyla çağrı halini alan yalnız bir çığlık olduğu unutulamaz. Oysa bu çığlık hepsi de gizli hayatımın hareketlerini ifade eden sonsuz sayıda ses perdesine sahip olabilir, sonra da bu hareketlerin gelip, deyim yerindeyse, üzerlerine konacağı şeylerle kendi dışımda karşılaşabilirim. Bu durumda söz saf müzikten başka bir şey değildir: Özelliği anlamdan ziyade seste yatan ve şeylerin aracılığını ihmal ederek, ruhlar arasında her birinin kendi

yalnızlığının sesinden başkasını işitmediği bir tür gayrimaddi iletişim gerçekleştiren içsel bir ezgi hâlini alır.

III

Tıpkı kişnemenin at için, havlamanın köpek için doğal olması gibi, sözün de insanın doğası olduğu söylendi; ama bu, insanın içinde onu bütün sonsuzlukta atın ve köpeğin üzerine yükselten canlı bir ruh olduğu için doğrudur. İnsanın çığlığı vardır, söz bu çığlıktan doğar ve kimi zaman da oraya geri döner. Duyguyu fikirden ayıran bütün aralık çığlıkla söz arasında uzanır: Tıpkı iradenin duyguyu ele geçirmesi ve ihtiyaç olduğunda da fikir yardımıyla akışını disipline etmesi gibi, ezgi çığlığı ele geçirir, gerektiğinde sözü kullanarak çığlığı böler, akışını düzenler. Fakat ses sözlerin içeriğinden ziyade tınısı ve vurgusuyla her zaman duygulandırıcıdır; derinliklerimizin fizyonomisidir, aniden keşfedeni şaşırtır, her bakışa sürekli sunduğumuz diğer fizyonomimiz ise bu derinliklerimizi sıklıkla gizler.

Ses, dile getirilmeye başlandığında, üslupta ve titreşimde içgüdüden asla ayrılamasa da, içgüdüden ziyade iradeye bağlıdır. Her yerde olduğu gibi burada da irade içgüdüye eklenir, fakat ses kendisine hizmet edebilecek bir aygıt haline getirmek için onu ayırır. İnsan ancak dünyayı sürekli bozup yeniden oluşturarak iradesini dünyaya dâhil edebilir ve dünyanın yaratılmasına katabilir. İnsan doğanın birliğini parçalar ve elde ettiği unsurların yardımıyla kendi yapısını inşa eder. Çığlığın ayrımsızlığı içinde sesin kullandığı –bunlar ünlülerdir– farklı tınıları ve bunları bir araya getirmemizi sağlayan bağları –bunlar da ünsüzlerdir– tek başına bırakan söze dökülmüş dilin rolü budur. Ve bütün dillerin bütün kelimeleri, vurgudan ve tınıdan hiçbir şey yitirmeden, kendi aralarında gayet ustalıkla birleşmiş bu birkaç sesli atomdan

doğacaktır. İrade birleşmek için bölünmekten başka bir şey yapamaz.

IV

Dolayısıyla, kendini tanımak için gün ışığına çıkmaya çalışan, kendiliğindenliğinin tüm itkilerine itaat ederken kendiliğindenliğe hâkim olmayı ve yönetmeyi de asla reddetmeyen, kâh fazla aceleci davranıp kendi rızasını kötüye kullanma riskine düşen kâh fazla gözetimci davranıp samimiyetine ihanet eden benliğin her an kendine hâkim olmaya dönük bu içsel çabasını sözün bunca iyi tercüme etmesine şaşırmamak gerekir. Ve irade, deyim yerindeyse, düşüncemizin tezahürlerini düzenlediğinden, sözün olduğumuz şeyden ziyade olmak istediğimiz şeyin ifadesine uygun olduğu ve en yüzeysel tarzları içinde, en azından görünüşte, olduğumuz şeyi, deyim yerindeyse, söyleyerek olduğumuz anlaşılır.

İnsanları sözlerinden ziyade eylemleriyle çok daha iyi tanıdığımız konusunda herkes hemfikirdir. Bu, birkaç istisna dışında doğru değildir. Zira edimler de sözler kadar bize ihanet eder. İnsan varlığının ta kendisi olan varlığının bu en derin özlemi, kimi zaman maddenin her zaman engellediği edimlerdense herkesin kendine dair vermek istediği fikirde daha iyi ayırt edilir. Ağızlarından çıkan sözlerle tanıdığımız çok insan vardır; belki de özellikle en önemli kişileri böyle tanımaktayız. Bir kişinin yapıp ettiğinin tamamen anlık olduğu ve koşullarca belirlendiği vakidir, sözleri ise kendi içlerinde olası sonsuz eylemin tohumunu içerir; hatta bunların öyle çıkarsız ve öyle saf bir niteliği de olabilir, ki zamanı aşıyor ve kişinin ezelî yazgısının bir yankısını bize işittiriyormuş gibi görünebilirler.

Fakat insan her zaman kendi sözünün hâkimi değildir: Bu durumda, ağzından çıkanın anında elinden kaçtığı doğrudur; insana özgü olan gülme örneğinde de sözde de görü-

len budur. Burada hayatın bilinci bile saf bir kendini bırakış içinde yok olur. Beden kendi oyunundan büyük zevk alır ve bütün hudutlarını zorlar.

Gülmenin tatlı zaferi, şenlendiriyorsun ağzı.

Fakat gülmenin, ister yatıştırılamayacak bir hezeyan gibi olsun isterse de buruşturulan bir yüz ya da bir kırgınlık ifadesi fark edilsin, bizi parçalayıp yendiği de vakidir. O zaman eğer söz, en azından en kusursuz biçimi içinde, bize Tanrı'nın sözünü işittiriyorsa, gülmek bedenin dilden hâlâ sesleri ödünç alan ama sözün yok olduğu bir tür gülünç alçakgönüllülük içinde Tanrı'ya şükretmesinden başka bir şey değildir.

Burada da yine ağız ile gözler arasında hayranlık verici bir denklik gözlemlenir. Zira gülmek gözlere kadar uzanır ve tıpkı gözyaşlarının sıklıkla hıçkırıklara eşlik ettiğinin görüldüğü gibi gözler de ışıldayıp binlerce ateş saçarlar.

3
İşitmeyle Görmenin Karşılaştırılması

I

Dilin özelliğinin nesneleri temsil etmek olduğu düşünülürse, ögelerini işitme organından ziyade görme organından alması doğal olur. Bu durumda, işaretin özelliği de işitilmekten ziyade görülmek olur. Bunu seslere de uygulamak kelimenin anlamını belki de fazla genişletmek olur. Fakat eğer sesler işaret, hatta sinyal olarak kullanılabiliyorsa, çok daha öteye de gidebilirler. Sesli işaretlerin hiçbir maddenin kullanımını gerektirmediklerinden değer bakımından görsel işaretlere baskın çıktığını ve sesli işaretleri hiçlikten çıkarma ve oraya yeniden daldırma gücünü her an içimizde taşıdığımızı, keza sesin engeller arasından ya da karanlıkların içinden algılanabileceğini ne kadar söylesek azdır. Zira göz ışığa ihtiyaç duyarken ve ışık da bize dışardan gelirken kulak sadece bize bağlı olan sese ihtiyaç duyar. Görme dili çok daha berrak ve doğrudan anlam belirtici gözükse de sesinkinden başka dil yoktur; şeyler de, sırası geldiğinde, sesli olmaya başladıklarında gerçek bir dil hâlini alırlar. Yazı da, görüleceği üzere, asla görmenin dili değildir: Daima sesin dilidir; istediğimde kaydetmemi sağlayan görsel işaretler aracılığıyla ele geçirmeye çalıştığım şeydir sadece. Yazı, zamanın her uğrağında bir ses bulma olasılığını hareketsiz uzamın içinde sabitler.

II

Fakat görme bize sadece şeyleri, hatta şeylerin –bize verildiği hâldeki– görünümlerini keşfettirirken, sesin iniş çıkışları hayatımızın derinliklerindeki bütün değişimi ifade eder. Dil sadece insanın ayrıcalığı olduğundan değil, insan ruhunu ifade etmek amacıyla insan bedeninin ürünü de olduğundan insana özgüdür. Örneğin çalışma ritmi ile soluk alma ritmini uyumlu kılmak için ezginin kendiliğinden fışkırdığı görülür. Dil bizim mahremiyetimizi tercüme etmek içindir; bizim dışımızdaki nesneleri dolaylı olarak temsil eder: Keza mahremiyetimize bağlı bulunan belli bir duygu gücüyle nesnelere erişmeyi başarır.

Fakat bu duygu bedenin önce gayriihtiyari sarsılması, sonra da iradenin bedeni ele geçirip sesin içinde bu duyguya en çeşitli ve en nazik biçimleri vermesidir. Duygunun fikir içinde yavaş yavaş arınması gibi, en uç noktası çığlık olan bedenin hareketleri de kelimeler halinde yavaş yavaş arınır. Fakat dilde bütün beden işin içindedir; el kol hareketleri gizli yaşantımızın uzantısı olan bedenimizin gerçek eylemleri oldukları için –yoksa sadece bu yaşantının görünür işaretleri olduklarından değil– bir dildir; ses de bedenimizin daha incelikli bir hareketidir, fakat bedenin görünümü gibi gözlemleyende sadece fiziksel bir sempati uyandırmak, dışarıdan dışarıya yayılmak yerine, vereceği cevabı sorgulamak ister gibi öncelikle dinleyene nüfuz ediyormuş gibi görünür. Keza beden hareketinin nesnenin hudutlarını çizmeye çalıştığı ya da eylem gibi nesneyi kavramaya çalıştığı söylenebilir; oysaki ses başka ruhlara götüren yolu farkında olmadan açan ve şeylerin varlığını ancak bir tür hileyle esinleyen ruhun saf hâlde yaydığı şeydir. İşitmenin doğası üzerinde düşünüldüğünde her dilin bir bilincin dili olduğu ve dilin rolünün şeyleri belirtmekten ziyade bilinçlerin iletişimini sağlamak olduğu daha iyi anlaşılır. Filozoflar dilin temsil edici olmaktan ziyade toplumsal olduğunu ve ancak toplumsal amacını yerine getirmek amacıyla temsil edici olduğunu söylerken bunu ifade etmektedirler.

III

Bize işaret sağlayabilecek tek şey görme ve işitmedir, zira her ikisi de mesafenin duyularıdır; fakat görme bize içinde bedenimizin yer değiştirdiği uzamın bir tür ölçüsünü sağlarken, daima uçucu olan ses ise, tıpkı çalan bir saatte tanımlanamayan bir hisle kimi zaman hissedildiği gibi hayatımızın akış zamanının ölçüsünü sağlar. Fakat görme saf görüntüler dünyası üzerinde hüküm sürerken, işitme kâh madde içindeki bir olayın kâh her şeyden çekinebileceğimiz ya da her şeyi bekleyebileceğimiz canlı bir mevcudiyetin ya da niyetin işareti olan bütün o sarsıntıları ortaya çıkarır. İnsan sesine bağlayamayacağımız ve insan sesinin herhangi bir biçimde taklit etmeyi başaramayacağı ses yoktur. Bu nedenle seslerin ifade değerini şeyleri belirten kelimelerde bile ararız. Sesi taklit eden ve kendi de ses olan bir yankıya sahip olmak sesin özelliğidir; gözün gördüğü nesnelerin ise sadece yansısı vardır, ki bunlar da ışık oyunlarından başka bir şey değildir. Ses kendisini yaratan edimin çok yakınında ve bu edimden neredeyse ayrılmaz kalırken, bakışın nesnesi ise bakma ediminden önce var olduğu gibi sonra da varlığını sürdürür, ses kendisini üreten insan sesiyle tekrar doğup yok olur.

Söz ancak işitme organı için anlam taşır: İşitme organının kavrayabilmesi amacıyla sözü sunan da yine bu organdır. Fakat görme edimi sadece dünyanın bize sunduğu bir nesneyi seyretmemizi sağlar. Görmeyle işitmenin ilişkisi içinde şeylerin esrarı bize kendini gösterir: Görme şeyleri ışıkla kuşatır; fakat şeyler bizim için yine de yabancı bir seyir gibidir. İşitme organının özü şeyleri bize işittirmektir: Her ses zaten bir sözdür, gizli bir insan sesidir. Sesi işiten anlamı da işitir. Anlam ise içsel ışıktır.

İşitme organının insanlar arasındaki eylemimize rehberlik etmesi gibi, görmenin de şeyler arasındaki eylemimize rehberlik etmesi gereken işaretleri bize sağladığı söylenebilir. Fakat işitme daha incelikli ve daha saftır: Tamamen manevi bir eylem olup bedenler arası ilişki buna sadece tanık olarak hizmet edebilir.

IV

Sözün özelliğini anlamak için saf sesin doğası üzerinde düşünmek gerekir. Ses sessizliğin bozulmasıdır. Hiçten doğar: Ses ilk başlangıçtır, bir olayın duyurusudur. *Işık olsun* der Yaratan, ışık uzayı doldurur ve varolan her şeyi bize gösterir. Fakat yaratılış ediminin vuku bulmasını sağlayan sözdür: Zira söz uzama ait değildir; uzamı anlamlarla doldurmak için zamanın içine sonsuzluktan inen, hem ayrı hem birleşik başka zekâları hiç durmadan varolmaya çağıran canlı zekâdır.

Görme ve işitme şeklindeki bu iki duyuya sahip olmamız hayranlık vericidir, evrenimizin düzeninin bunların farklılığından ve ilişkisinden kaynaklandığı söylenebilir: Söz, ses gibi, sadece zaman içinde mevcuttur, sessizliği her an bizzat parçalamamızı gerektirir, hem maddi hem de görünmeyen bir tür yaratıdır, bireyin eseri olan ve her an hiçliğe geri dönen bir yaratıdır. Görünür dünya ise, aksine, art arda sonsuz dokunuş içeren ama tek bir bakış içinde bunları bir araya getirmemizi sağlayan bir resim gibidir. Keza bizden ayrıymış ve göz artık bakmadığında bile varlık sürdürüyormuş gibidir. Fakat düşüncenin erişmeye çalıştığı şey, hem içsel hem de her yerde mevcut, manevi faaliyetle bir olan, herkeste ortak bir gösteridir. Seyretmenin kendine özgü niteliği gerçekte budur. Cennette sessiz bir müzik vardır, melekler korosunun müziğidir bu ve Tanrı'ya övgüyü kendi görüsüyle karıştırdığı söylenebilir. Söz ile ışığın çakıştığı bir nokta kuşkusuz vardır, bu noktada her bir kişi diğerine eksik olanı verir: söz, yaratıcı faaliyet ve ışık, ezelî anlam.

Üçüncü Kısım

Söz

I
Sözün Özellikleri

I

Sözün gücüne ne kadar şaşılsa azdır: Düşüncemizi biz hiç çabalamadan, biz daha niyet bile etmeden gerçekleştiriyor gibidir. Söz düşünceyi önceler ve onaylar; düşünceye bizim dışımızda, anlık ve düşünmenin bütün sessiz çabalarını son derece aşan bir tür destek verir. İnsanların sözün prestijine her zaman bu kadar duyarlı olmalarının, onlara hem dokunabilen, hem de sarsıp aydınlatabilen tek şeyin söz olmasının nedeni, başkasının varlığını bize açması ve aynı hakikate ortak katılımımızı göstererek varlığımızı pekiştirmesidir.

Bütün şarklılar fiziksel gücün dışında büyülü bir güç olduğunu düşünürler; bu da dilin gücüdür. Bu güç sadece sözde ortaya çıkar, üstelik sadece itaat yaratmaya yeten emir kipinde değil, doğru tonlamada da vardır bu güç: Şeyler kendilerini belirten kelimelerle öyle iyi uyum sağlar ki sanki onlara cevap veriyor gibi olurlar. Eski ayin törenlerinde düzgün telaffuz edilen kelimelere verilen önem de buradan kaynaklanır; zira sesi olması gereken hâle getiren bu kelimeler törene anlamını ve etki gücünü verebilir sadece.

İnsan konuşmaya başlar başlamaz doğadan kopar ve onunla tek vücut olmaya son verir. Hem doğayı anımsar hem de ona yakarır. Doğayı büyülü sözlerle kuşatır. Sözün edimi bir tür gerçekdışılık sunar, fakat gücünü hiç eksiltmez. Sanıldığı gibi şeylerin doğasını değiştirmek değil, bizimle ilişkilerinin doğasını ve onlar aracılığıyla da başka

insanlarla ilişkilerimizin doğasını değiştirmek olan büyünün özünü söz bize belki de oldukça iyi gösterir.

Şeyleri hiç belirtmeyen ve gayet uygunsuz bir şekilde soyut denen kelimeler bile sadece varlıklarının özelliğiyle ruhlar üzerinde mucizevi bir etkide bulunurlar: Tanrılar gibidir onlar. Söz daima birine hitap eder: Bende olanı size doğru taşır ki sizinle benim aramda ortak olsun. Konuşmak öğretmektir. Fakat adlandırmak daha baştan seslenmektir. Kelimenin her iki anlamında da kendimi duyurmaya ve anlatmaya çalıştığım bir başka kendimden başka kime seslenebilirim ki? Oysa şeye de seslenirim; sanki onunla iletişime geçebilirmişim ve bizim aramızda, duygu ve düşünce ayrılığımızın ya da uyumumuzun canlı tanığı, bir tür üçüncü şahıs olabilirmiş gibi. Yine de şeyler düşünce nesneleri bile değildir; onlar düşüncenin kendini ifade etmesini sağlayan araçlardır, düşüncenin alfabesi denebilecek şeylerdir.

Söz bizi sorumlu kılan bir eylem başlangıcıdır, zira daha gerçek bir eylemin vaadidir; ve sanıldığı gibi şeylere değil başka insanlara erişmeye çalıştığından aynı zamanda sadakatimizin de teminatıdır. Her söz bir yemin niteliğindedir. Keza, hayranlık verici bir ifadedir *söz vermek*. Ve sözünü tutmayan şerefinden olur.

II

Ruhumuzun zarafeti sözün içinden doğuyor. Söz kimi zaman kıyassız bir hoşluktadır. *Arılar,* der efsane, *çocuk Platon'un ağzında buldu balı.* Zira söz hem ten hem düşüncedir, manevi bir tendir, ışıltısı içine sarıp aydınlattığı düşünce karşısında şeffaf bir tendir.

Söz bütün eylemlerin en hafifi ve en gayrimaddisidir; en kusursuz biçimi içinde söz bize âdeta tamamen saf düşünceyi verir. Söz gerginleşip en ufak çaba gösterdiğinde, duygu ve istenç sözü yine bedenle mücadeleye sokar: O zaman ru-

hun yenmeye çalışıp da ortadan kaldıramadığı bütün direnişlere tanıklık eder.

Çocuk konuştuğunu bilmeden önce konuşur; davranışlarına en hâkim insanın ağzından da herhangi bir söz kaçar daima. Edimin düşünmeden önce gelmesi gibi söz de kulak vermeden önce gelir; ve başkasını dinlemek için olduğu kadar kendini dinlemek için de belli bir dikkat çekme, herhangi bir merak ya da herhangi bir endişe gerekir.

Söz düşünceyi hem ortaya serer hem de üstünü örter; düşünceyi bastırdığı, hatta akışını engellediği de olur. Düşüncenin bu hizmetkârının düşüncenin efendisi, hatta kimi zaman düşmanı olmaması için kesinlikle uyanık olmak gerekir. Söz rolünü tam anlamıyla yerine getirdiğinde artık işitilmez olur: Fakat biri hakkında hâlâ iyi konuşuyor ya da kötü konuşuyor deniyorsa işitiliyor demektir.

Bütün sözlere zihin esin verdiğinde, sanki onları çıkartan soluk zihnin ta kendisiymiş gibi, söz bir tür doğaüstü rahatlık edinir. Sözün düşünce ile eylem arasında bir aracı olduğu düşünülür; fakat söz, bu birleşme çizgisi sayesinde, saf zihnin çıkarlarına, gerçekleşmeye mecbur ettiği tek başına düşünceden ve daima herhangi bir amacın kölesi kalan tek başına eylemden daha iyi hizmet eder.

III

Sözlerin disiplini aynı zamanda bir sessizlik disiplinidir. Bu disiplin bize zihnimiz harekete geçmeden asla konuşmamayı öğretir. Bu hareket başladığında ise onu takip etmek gerekir, ne ilerde ne de geride kalmalı, dikkatin katılaşmasına ve kâh dışarda kâh içerde meydana gelebilecek bu öngörülemez vahiylere kapanmasına izin vermemeli. Sözde ve düşüncede en güç olanı ise iradenin onlara dayatmaya çalıştığı yön ile tesadüfün bize sunmaya devam ettiği yön arasındaki dengeyi korumayı bilmektir.

Söz bize yaratıcı düşüncenin oyununu, katılmanın bize bağlı olduğu sınırlar içinde keşfettirir. Yaratıcı düşünceden her zaman yararlanılabilir, ama ben ondan yararlanmayı hep kabul etmiyorum. Söz de yaratıcı düşünce gibi inisiyatiftir ve ilk başlangıçtır; kesintiye uğradığında ise sessizlik içinde saf kuvvet hâline geri döner. Gerçeğin ögeleri arasında herhangi bir yeni toplaşma oluşturmakta serbesttir ama yine de zorunlu kılınmıştır: Zira bu toplaşmalar, engellendiklerinde birbirlerinden intikam alan incelikli yasalara tabidir.

Söz, insanlar arasında hem bir ayrılık hem de ortaklık yaratır; ortaklığın doğanın değil lütfun sonucu olması için her zaman mümkün olan bir ayrılıktır bu. Söz, o zamana dek güvensizlik ve kaygı dolu bir sessizliğe gömülmüş ve aniden birbirini keşfeden iki varlık arasındaki mucizevi bir yoldur.

Sözle düşüncenin ikiliği, bunları birbirinden ayırmamak için süreğen bir çaba göstermeye mecbur eder bizi. Eğer düşünce söz olmadan bir hiçse, gerçeklikten yoksun bir olasılıksa, ruhunun terk ettiği bir beden gibi sözün de tek başına varlık sürdürmesi vakidir. Avukat, öğretmen ya da kültürlü biri gibi sözü meslek edinmiş herkes düşünce tükendiğinde sözün bir tür gerekliliğine teslim olmak gerektiğini iyi bilir. Keza, gayet yapay olmakla birlikte gayet de ivedi kimi söz vesileleri de vardır ki bunlar düşünceyi gerektirmek yerine kaçırtır. Bilgelik, asla buralarda macera aramamaktadır.

IV

Birbirinden ayrılmıyor gözüken sözün içinde düşüncenin bu kusursuz mevcudiyetini korumak için en özgür ve en saf düşüncenin kökenine kadar inmek gerekir; sözü yaratmak için irade asla çabalamak zorunda kalmadan söz buradan fışkırmaya devam eder.

Bu durumda, konuşan kimsenin içsel olarak işittiğini dinlemekten başka yapacağı bir şey yoktur. Zihinde bulunan

fikir ile dudaklardaki söz arasında doğru bir denklik, zahmetli bir uyum gerçekleştirmek amacıyla iradenin karışması asla gerekmez. Düşüncemizi konuşmak yerine sözümüzü düşündüğümüzde sözle düşünce birbirinden ayrılır ve ikisi de hedefi ıskalar. Kendisini gerçekleştiren vücudu farkında olmadan yaratması gereken fikirdir; böylelikle kendi kendini yaratabilir. En iyi konuşan kimse fikirleri kelimelere tercüme etmeye hiç çabalamaz; o baştan sona zihindir; kendi varlığını başkasına ileterek kendini sunan saf güçtür zihin. Ancak en kişisel eğiliminin gerçekleşmesinde en yüksekten gelen bir eyleme teslim olduğu bu en yüksek ilgi noktasına erişirse mümkündür bu.

Sözün saf bir oyalanma olduğu bir veçhesi vardır; bir diğer veçhesi ise bizi başkasına doğru taşıyan harekettir, bir iletişim ve bir sunudur, hem bir sorgu hem de bir cevaptır; son bir veçhe ise içsel güçlerimizin birliğini parçaladığı, ama bu güçleri sınamak ve uygulamak için bunu yaptığı veçhedir. Söz tamamen yaratıcı özelliğini bize o zaman gösterir, hatta Tanrı *Kelam*ını bile o zaman taklit eder.

2
Kelam

I

Sokrates'in *Memorabilia*'da sanata dair söylediği şey söz için de söylenebilir: *zihnin faaliyetine biçim verir*. Fakat, bizzat bedenin soluk alarak ona sağladığından başka maddenin olmadığı saf uygulamasında dolaysız biçime bürünür söz. Bu biçim düşünceyi bir başka varlığa duyarlı kılma mucizesini, daima bakışa sunulmuş bir gösteri olmadan gerçekleştirir. Ben konuştuğumda, tıpkı ilahi sözden dünyanın doğması gibi benden de sanki bir dünya doğuyor gibi olur, fakat ancak varlığın ona yönelik işlemi içinde varlık gösteren ve bu işlemden asla ayrılamayacak bir dünyadır bu. Ellerimin yarattığı eserde herhangi bir yabancı amaca tabi gözüken zihnin gücünü bu kadar iyi fark edemem, oysaki sözde bu güç sadece kendine tanıklık eder: En güzel kullanımında, düşünceyi ortaya sermesi ve bütün düşünceler arasındaki bağ olması yeter. Eylemin habercisi olduğunda ise daha kusurludur; o zaman bile ellere komuta etmek ve onları hizmet etmeye mecbur bırakmak içindir.

Kendini yalnız hisseden ve bakıldığı için titreyen kişi gibi o zamana dek utangaç olan düşünce de sözle birlikte içsel kapanmanın eşiğini aşar ve kendini gün ışığına maruz bırakır. Bundan önce düşünce saklı bir varlıktı; tıpkı *kelam*ıyla kendini gösteren Tanrı gibi. Tanrı etkide bulunduğu her yerde mevcuttur. Fakat şeyler üzerinde değil zihinler üzerinde etkide bulunur. *Kelam*ının yaşayan her can için evrene bir anlam vermesini hiç istememiş olsaydı uçsuz bucaksız evreni yaratmazdı. Tanrı asla saf bir güç değildir: Gökyüzünün ve yeryüzünün yaratıcısıdır; bir aynaya bakar gibi kendi ya-

ratısında kendini seyreder. Fakat bu manevi bir yaratıdır: Bunu yorumlamak için *kelam* gerekir. Her birimiz onu kendimizce taklit ederiz: Benim ellerimin eserleri sizinle benim aramdaki tanıklar gibidir, sözün ve anlamın taşıyıcısıdırlar.

II

Dünyayı yaratan ben değilim; olsa olsa onu değiştirecek gücüm var. Fakat öyle gözüküyor ki konuşmak bana özgü bir eylemdir. Ne var ki söz, şeyleri ele geçiriyor gözükse bile zihinden gelir. Bu nedenle daima herhangi bir esine boyun eğer. Dünyanın bana getirdiğini aşmayan tek bir söz yoktur. Her söz, çocuğunki bile, kehanet niteliğine sahiptir. İnsan ancak ağzından konuşan Tanrı olduğunda gerektiği gibi konuşur.

Kelam tene bürünüp bizim aramıza yerleşti. Fakat tenin bütün duyguları arasında ilahi sözü bize iletebilmek için tene büründü. Dolayısıyla her söz de bir vahye benzer olmalıdır: İlahi olan, esrarengiz bir kaynak gibi, gelip insanın dudaklarına üşüşür. En basit varlık ağzını açtığında, yine *müjde*yi işitecekmişiz gibi tamamen dikkat, tamamen beklenti kesiliriz. Söz işini eksik yerine getirdiğinde ise onun *İncil sözü* olmadığını söyleriz, böylece anısını daima korumamız gereken sözün mucizevi yönünü belirtiriz. Zihin ile ten arasında, bilinç ile dünya arasında, farklı bilinçler arasında aracı olan söz, hem düşünce, hem duygu hem de eylemdir. Keza, tamamen içsel hiç söz yoktur: Zira her söz genellikle bir diğerinin tekrarıdır, onun arketipi değildir.

III

Kelam, bütün insanlara iletilme gücüne sahip olduğundan zihnin ta kendisidir. *Tanrı,* teologlara göre, *bizde iki şekilde çalışır, içerde zihniyle, dışarda sözüyle.* Dilin de hem insani hem ilahi olduğunu söylemek gerekir: İnsanidir, zira tıpkı

dünyanın yaratılmasını da erişebileceği bir yere koymasını sağlayan kendine denk bir yaratı gibi insan tarafından insan için yaratılmıştır; aynı zamanda ilahidir, zira anlam verir, bu anlam dünyanın kaynaklandığı ve her insanın, kendi sınırlarını aşarak, tüm diğer insanlarla duygudaşlık kurduğu içsel düşüncedir. Gerçekten de, her insanın bilincine onu aydınlatmak için inen ve bütün insanları aynı aydınlıkla kuşatan *kelam*ın rolü budur. Zira *"Kelam"*, der Petrus, *"karanlıkta ışıldayan ışık gibidir."*

İsimlerin nesnelere ya da kişilere yönelmesine göre; keza, deyim yerindeyse, şeylerin bizzat maddiliğini anıştıran işaretler gibi ya da farklı varlıkların işbirliği yaptığı ve birleştiği niyetleri ruhta üreten çağrılar gibi olmalarına göre iki farklı dil anlayışı vardır. O zaman buna tam anlamıyla *kelam* denebilir. İşaret ise bizzat kendisi *kelam*ın aygıtı olduğunda anlam taşır.

Görünür şeylerin bizzat bunları anıştırmaya yarayan sözlere dönüşmesi, bizim içimizde ürettikleri tüm duyguları, kendileri üzerindeki her niyetimizi telkin etmesi, böylelikle tüm insanlarla iletişmenin bizim için mümkün olması; evrene birliğini ve anlamını veren, onu tinselleştiren ve bütün varlıklar arasında canlı bir duygudaşlığın aracı yapan *kelam*ın sırrı buradadır. Dünyanın *kelam* tarafından yaratıldığını söyleyebilmek, sahip olduğu bu ikili özelliği, hem şeyleri anıştırmasını hem de eylemi önceleyip meydana getiren bir buyruk ifade etmesini oldukça iyi belirtir. Dünyanın çehre değiştirip arzumuz yönünde değişmesi için konuşmanın yeterli olması, en yüce gücün işareti budur; yeryüzünün hâkimleri ise, düşünceyle eylemin Söz içinde birbirinden ayrılmadığı yaratıcı iradenin anlık etkisini ancak uzaktan taklit ederler.

IV

Nihayet, en kusursuz sözün doğallığında mesellerle ifade bulduğu düşünülürse, sözün dünya ile zihnin bağı olması, dünyanın kendisinin de söz aracılığıyla zihnin dili olması ga-

yet aşikârdır. Saf tinin sırrını işitmek için sadece kulakları, görmek için de gözleri olanları duyarlı kılmak isteyen biri mesellerle konuşmaktan nasıl kaçınabilir? Görülen şeyi işittiren meseldir. Anlam eğer daima sözlerin ardında gizliyse, Aziz Pavlus'un dediği gibi, "görürken hiçbir şey görmesinler, işitirken hiçbir şey anlamasınlar diye", Tanrı'nın krallığı hiç kimseye meseller dışında kendini sunmaz. Herkes, istemeden bile olsa, İskenderiyeli Klement'in yapmayı buyurduğu gibi, yani *sapkınların anlamayacağı tarzda* yazar. Konuştuğundaysa, birçok anlamı olan ve herkesin sadece kendine uygun olanı aklında tuttuğu örtük bir söylem benimser: En derin ve en gizli anlamı, kirletilmekten ve değersizleşmekten böylece korunan anlamı sadece en temiz olanlar kavrar.

Söz kusursuzluğa eriştiğinde artık belirmez olur. Aniden bize gerçekliğin kendisini mevcut kılar. En mahrem kullanımında ise bizi kendimizle karşı karşıya getirir; öyle ki, eğer hâlâ işitiyorsak, sanki sözün bize gösterdiği kesinlik bile sözden vazgeçebilirmiş de yine de bize bu kesinliği gösterebilirmiş gibi, *Bunu söylemek neye yarar?* diye kendimize sorduğumuz olur. Kendi zaferi içinde yok olmak sözün şanıdır.

Bu durumda söz, deyim yerindeyse, hakikatin bize gösterilmesini sağlayan edimle artık birdir. Böyle bir edim saf olmalıdır: Bu edim, ikna etmek de dahil hiçbir amaca hizmet etmemelidir. İkna sonucu oluşan kanaat, bizzat edimin çıplaklığı içinde yatan kusursuzluğundan doğmalı sadece: İkna, amaç değil sonuçtur. En iyi konuşan kimse konuşuyor olduğunu bilmez artık, onu dinleyenler onun söylediğini işitirler, bunu söylediğini değil. Düşünce gibi *Söz*ün de kendinden başka amacı yoktur: kendine yeter.

Sözün kaynağı sonsuzluktadır, daima yok olma riski taşıdığı zamanın içinde akar; bizse sözü yazının içinde tutup sabitlemeye çalışırız. Söz esine itaat eder, yazı ise düşünmeye. Tanrı bizimle konuşur ve biz buna *kelam* deriz. İnsan onun sözlerini kayda geçirdiğinde sözler Kutsal Yazı olur. Fakat sözle yazı birbirlerine saygısızlık ettiğinde, ilahi kökenleri olduğunu biri ya da diğeri unuttuğunda her ikisi de yozlaşır.

V

Modernler bizi *kelam* kelimesinin iki anlamını, zihin olan *kelam* ile söz olan *kelamı* ayırt etmeye alıştırdılar. Biri diğerine daima ihanet eder. Fakat zihnin bedenle asla karıştırılmaması için zihnin bunu yapabilmesi gerekir. Her yerde olduğu gibi burada da madde bizi sürükleme eğilimindedir; kendi hâline bırakıldığında ise kendi ağırlığı sayesinde bağımsız akışını sürdürür. Fakat zihni kutsamak için ne onu tezahür ettiren biçimden ayırmaya hakkımız var ne de sözü insanlaştırmak için sözü gelen esinden ayırmaya hakkımız var. Zihin ve söz tek başlarına var olamaz: Bunlar iki olasılık gibidir, her biri kendini var kılmasını diğerinden ister. Böylece söz insanla kutsalın bağlantı noktasıdır: Sözün rolü tam da bu bağlantının gerçekleştiğine her an tanıklık etmektir.

Kelam her zaman bizimle konuşmaz, ama konuştuğunda her kelimenin kutsal bir niteliği vardır. Herhangi birinin değiştirilebileceğini tahayyül etmek imkânsızdır. *Kelamı* ele geçiren yazı kutsal bir yazı olsa da *kelamın* taşlaşmış hâlidir, hayat kaynağını ancak ona çarpan inancın yeniden fışkırtabildiği bir kayadır.

Dolayısıyla *söz* ile *yazının* daima bu esrarengiz anlamlandırma içinde yok olup onu görünür ve sesli biçimlerle sarmalaması gerekir. Bunlar kulakla işitilen ile sadece ruhla işitilen arasındaki, bedenin bakışının gördüğü ile gönül gözünün gördüğü arasındaki ikili bağdır. Böylece, daima namevcut şeyleri anıştırdıkları için değil, şeylerin kendisinden ziyade şeylerin anlamını anıştırdıklarından bunlara sadakat göstermek gerekir: Oysa *iman etme* edimi olan zihnin edimi yoksa, yani zihnin kendi kendine mevcudiyetini yenileme edimi yoksa, bu anlam bir hiçtir.

3
Diyalog

I

Bu kitabın birinci bölümünde, aynı nesneleri aynı kelimelerle adlandırarak nesnelerin yalnızlığını parçalamak ve birbirleriyle iletişime sokmak için bir dünyanın, yani bütün bilinçlerde ortak bir deneyimin olması gerektiği gösterildi. Böylece, hem dünyanın bir dil olduğunu söylemek hem de dilin en dayanıksız düşüncelerimize ve en uçucu duygularımıza sabit bir dayanak noktası sağlayarak dünyayı az çok kavrayıp deşifre eden edim olarak yine de bu dünyadan ayrı olduğunu söylemek doğru olur. Dolayısıyla çocuğun şeyi adlandırabildiği andan itibaren tanıdığına inanmak tamamen bir yanılsama değildir. Zira çocuk için şey olması gereken her şeye sahiptir, bütün insanlarla iletişim aracı olabildiğinde tüm misyonunu yerine getirmiş demektir.

Diyalog incelendiğinde dilin bütün bu özellikleri kolayca görülür. Zira diyalog öncelikle duyguları ya da niyetleri ifade eder; şeyleri temsil eden isimleri dolaylı olarak kullanır. Öncelikle sadece kişilere ilgi duymamı, dünyayı dolduran şeylerinse bu kişilere kadar gidebilmek için ihtiyaç duyduğum aracılardan başkası olmadığını bu durum gösterir. Böylece söz bana zihinlerin aralarında kurduğu toplum olan dünyanın sırrını verir; bu dünyanın maddiliği zihinlerin hem birbirlerinden ayrılmasını hem de birleşmelerini sağlamak içindir.

Ne var ki bu ilişkinin tersine döndüğü, tüm ilgimi bizzat şeylerin çektiği ve tanışmada görüldüğü gibi, şeylerle kurmaya

çalıştığım yakınlık türünü onaylatmak ve arttırmak için başka insanlara çağrı yaptığım da vakidir. Şeylere gösterdiğim bu ilgi yeterince güçlü olduğunda, o zaman kendimi terk etmişim ve bilincimin tüm kapasitesini tek başına şeyler işgal ediyor gibi görünür. Bu durumda dilin tek amacının bu şeyleri belirtmek olduğunu mu söyleyeceğiz? Fakat şeylere hissettiğimi sandığım ve başkasına öğretmek ya da ona hizmet etmek umudumu gizleyen bu ilgi olmadan bunu yapmayı düşünemem.

Dilin kişiler arasında kurduğu ilişkilerle şeyler arasında kurduğu ilişkilerin neden birbirinden ayrılmaz olduğunu görmek kolaydır artık; hem diyalog hem de dağıtım anlamına gelen ve bu iki tür ilişkiyi aynı anda keşfetmemize tanıklık eden *diyalektik* gibi bir kelimenin kullanımını bu durum göstermektedir. Eğer bunun nedenleri araştırılırsa, evrende hüküm süren düzeni kullanmak dışında başka insanlarla iletişime geçemediğimiz, keza bu düzeni ancak insanlar arasındaki bir anlaşmayla, her birini bilincinin içine hapsettiği dar perspektifi her an aşmayı sağlayan bir anlaşmayla ancak keşfedebildiğimiz için böyle olduğunu görürüz.

II

Dilin ancak uygulanması son derece katı şekilde tanımlanmış olan cebirinkiler gibi bazı yapay işaretleri kullanma koşuluyla insanlar arasında iletişim kurabildiği sanılır genellikle. Fakat gerçek dil uzlaşmalardaki ve işaretlerdeki tüm ustalığın üstesinden gelip aşar. Zira insanlar ne istedikleriyle değil ancak oldukları hâlleriyle gerçekten iletişime geçebilirler. Keza, bir tür paradoksla, dil, sizin en kişisel yanınıza erişebilecek tek şey olan benim en kişisel yanımı tercüme etmeyi başaramadığı sürece hiçtir denebilir. Kendimizi ancak en mahrem yanlarımızla birleşmiş hissedebiliriz, yoksa sanıldığı gibi, en ortak yanlarımızla değil. Soyutun özelliği, bu mahremiyeti telkin etmektir; ama herkesin kendine ve

başkalarına karşı kendini yabancı hissettiği anonim bir dünya yararına bu mahremiyeti ortadan kaldırmak yerine ona saygı duyarak bunu yapmaktır.

Her terimin sınırlarını kesin olarak belirleyen ve işaretle imlenen nesnenin kesin denkliğini sabitleyen bu kusursuz kesinlik sadece iletişim aygıtından talep ettiğimiz kusursuzluktur. Fakat iletişim ancak ruhlar arasında meydana gelir: Konuşan ile dinleyen arasında hem niyet hem de düşünce çakışmasını varsayar. Kuşkusuz fazlasıyla iyi niyet, güven ve sempati gerekir, ama belki de konuşanın ve dinleyenin içsel olarak işittiği bu sesin daha yukardan geldiğine ve bu sese en çıkarsız ve en saf dikkati yöneltmek gerektiğine dair bir kesinlik de şarttır.

III

Başkasıyla iletişimin en alt basamağı, dilin saf bir bilgilendirmeden başka bir şey olmadığı, bir başkasının görmediği görmüş olmanın ve bunu ona keşfettirmenin bir özsaygı tatminine tanıklık ettiği basamaktır. Bununla birlikte, sahip olunduğu sanılan bu cılız zenginliği onunla paylaşma arzusu da buna karışır: Böylece bu başkasıyla yeni temaslar yaratıldığını, ortak yaşam alanımızın genişlemiş olduğunu düşünmekten de kaçınılamaz.

Fakat dilin asıl yönelimi, sanıldığı gibi, şeyleri temsil etmek değildir, ne fikirleri çağrıştırmaktır, ne de duyguları ifade etmek; dilin asıl yönelimi, niyet keşfidir, hâlâ kesintiye uğratabileceğim ya da sonuna vardırabileceğim denemeler içinde bu niyetleri gerçekleştirmeye başlamaktır: Bu arada, kendimi henüz bütünüyle işin içine katmadan bunları hissedebilir, başkasını bunların yargıcı kılabilmek ve onu işbirliğine çağırabilmek için bunları ona duyururum.

Asıl dil yine de bir benlik ifadesidir, ki bu da benliğin yaratılmasıdır, bütün güçlerimi uygulamayı ve tezahür et-

tirmeyi, bir tür ön oyun içinde, bu sayede öğrenirim. Bu uygulama olmadan bu güçlerin hâli ne olur? Malzemesi sadece soluk olan ve olası bütün eylemleri daha meydana gelmeden duyuran neredeyse saf bu kullanım olmadan bu güçleri daha iyi nasıl kavrarım? Benlik dilde, fakat sahip olduğu şeyden ziyade arzuladığı ve istediği şeyin içinde kendine ve başkasına görünür. Sözlerin samimiyetinden kuşku duyuyor ve bunların yalan söylediğini hayal ediyorsak, bunun nedeni, kimi zaman, bu sözlerin bizim içimizde olanı tercüme etmek yerine olduğumuz hâli denemek olan gerçek amaçlarında yanılmamız olabilir. Bu sözlerde doğal olarak gözlemlenen tereddüt buradan kaynaklanır; bunların her biri dışarıya fırlatıp attığımız bir çağrı gibidir. Başkalarının bunları onaylamasını değil yargılamasını isteriz, bu nedenle de bu tasvip bizi her zaman tatmin etmez, sanki düşüncemizin sonsuz hareketini aniden kesintiye uğratıyormuş gibi sıklıkla da bizi bir tür hayal kırıklığına uğratır. Çelişki düşünceyi canlandırır, zira onu kendi içimizde taşırız ve ancak onu ölçüp biçtikten sonra dışarı çıkarmayı kabul ederiz.

IV

İlkel insan az konuşur; hemcinslerinden ziyade doğayla daha fazla ilişkisi olabilir. Zira hemcinslerine ancak duygunun ya da ihtiyacın hükmü altında hitap eder. Diyalog uygarlığın bir ürünüdür: Boş vakti gerektirir, kâh –eylemle değil– sözler aracılığıyla bir başkası üzerinde zafer kazanmaya çalışılır kâh başkasını dosta dönüştürerek, bizzat bilincin hayatı olan kendiyle bu diyalog onunla sürdürülür. Böylece diyalog öncelikle bir yarışma olarak, bir yargıcın hakemliğine tabi kılınmış bir söz düellosu olarak sunulmuştur. Bütün erginlemelerden önce yapılan, birinin diğerini yokladığı, dolayısıyla yoklandığı bu diğer diyalog da, biraz

farklı olmakla birlikte, yine bir mücadeledir. Birinin rehberlik edip diğerinin de onu takip ettiği diyalog olduğu gibi, herkesin sırayla birbirine rehberlik ettiği diyalog da vardır; tek gerçek duygudaşlık olan karşılıklı öğrenimin temelinde bu yatar. Mücadeleden geriye sadece kucaklaşma kalır.

Bununla birlikte her diyalogda iki farklı tutum gözlemlenir: Birinde iki muhatap galibiyet kazanmak için karşı karşıya gelir, her biri kendi fikrini savunmaya ve rakibininkini geçersiz kılmaya çalışır, diğerinde ise hemfikir olmak için çabalarlar. Ne var ki burada da farklılık olabilir; kişi böbürlenebilmek için sahip olmadığı fikirlere sahipmiş gibi gösterir kendini ya da herkese ait bir dünyaya nüfuz edebilmek için kendinden vazgeçmeye çalışılır.

Diyalog kimi zaman bazı yanılgıları örten kimi duygu ve düşünce ayrılıklarını ortaya çıkarabilir. Zihnimin derinlerinden uç veren ve sizin zihninizi de yöneltmek istediğim bir ışığı derlemeye dönük kendiliğinden denemeler gibi kendi kendine doğan sözler vardır: Bu, açılan bir yol olup, benimle birlikte ya da bensiz sizin de girmenizi öneririm. İlk adımı atmak istemeyebilirsiniz, bana hiç sempatiyle karşılık vermeyebilirsiniz ve benim söylemimin lafzını bile devasa bir hata ve şekilsiz bir canavar görünümü aldığı tamamlanmış bir temsil içinde kavrayabilirsiniz. Örneğin en incelikli zihinlerin en incelikli düşüncelerini bile maddi şeylere dönüştüren en kaba zihinler karşısında başarısız kaldığı görülür. Fakat gerçeğin anlaşılması en güç özü, bedenin gözleri karşısında daima görünmez kalır. Sadece telkin edilebilir; ve bizzat zihnin hissedilir bir yüz olarak kavramaya çalıştığı, kimi zamansa görülen ve dokunulan her şeye meydan okuma gibi gelen imgelerle mümkün olabilir bu telkin.

Diyalog fikirleri canlandırır: Bunları, ifade edenin kişiliğinde cisimleştirir. O kişi de sanki bu fikirler birbirine rakipmiş gibi onları savunmaya başlar, onları savunurken de kendini savunur; fakat bir süre sonra, tıpkı aynı manevi ce-

miyet içinde bütün bilinçlerin yaptığı gibi, onların her bilinçte birbirlerine seslendiğini ve birbirlerini desteklediğini keşfeder.

V

Söz her zaman sözü anlamak ve anlatma yönünde ikili bir çaba içindedir. Sözü sözle ifade etmeye çalışırken ben de hiçbir şey anlamıyorum. Bu çaba, benim konuşan ya da dinleyen olmama göre ters yönde olur. Fakat sözlerin ardında şeyleri ya da fikirleri anladığımı düşündüğümde de her zaman kendimi anlamaya ya da anlatmaya çalışırım. Sizi anlıyorum ya da anlamıyorum dediğimde, sizden bana nüfuz edebilecek ve benim de benimseyebileceğim hiçbir şey yok demektir. Sizden bana geleni benimseyebilmek için gösterdiğim çaba ya hiçbir sonuç yaratmaz ya da lütfa benzeyen duygudaşlık içinde tamamlanır.

Söz bize dünyada *seçmeli yakınlıkların* tuhaf gizemini keşfettirir; dünyanın bizim için iki varlık kategorisine bölündüğünü, en güvenilir tanık gibi gösterir: Her şeyi söyleyebileceklerim ile hiçbir şey söyleyemeyeceklerim, benim kendi düşüncelerimi uyandırıp bende hiç durmadan yeni düşüncelere yol açanlar ile sahip olduğum düşünceleri bile kurutup yok edenler.

Sadece bir dostun varlığı bile sessiz bir sohbet doğurmaya yeter; bilincimizdeki her bir şeyi kendine açık eder ve incelenmek amacıyla ikisini yüzleşmeye mecbur eder. Her gerçek sohbet en uygun durumlarda en azından bunu taklit eder ve böylece ikili bir şekilde kendinden geçmeye benzer. Fakat bu nadiren vardığı bir noktadır; karşıt iki tehlikeden neredeyse her zaman sakınmalıdır: Tehlikelerden biri fazla süratli ya da sebatsız davranmaktan, uçarılıktan kaynaklanır, diğeri ise fazla yavaşlıktan, ısrardan ya da ağır davranmaktan kaynaklanır. Her iki durumda da sohbet bölünmüş olur, zira kâh zaman ve konu eksik olur kâh bu ikisi sohbeti ele geçirip felç eder.

VI

Kamusal sözde diyaloğun etki gücü hiç yoktur, fakat çok farklı iki nitelik gösterebilir: Kimi zaman kamusal söz hatibin karşısında duran bu güçlü, şekilsiz ve anonim kitleye hitap eder, hatip de her bir kişinin ruhundan onu ayağa kaldıran ve sözün canlandırdığı o dağınık gücün birazını geçirecek şekilde, deyim yerindeyse, bu kitleyi yoğurmaya çalışır; kimi zaman ise daha incelikli biçimde davranarak, yalnızlığını bozmaktansa derinleştiren bir tür *büyüyle* keşfetmenin öğretildiği bütün insanlığa ait olan, mahrem, gizli bir sözü anıştırmak için her bir kişiye hitap eder.

Diyaloğun felsefi araştırmadan daha fazla uyum sağlayabileceği hiçbir araştırma yoktur: Gerçek ya da mecazi diyalog pratiği Platon'dan çok daha geriye uzanan ve günümüze dek varlığını sürdürmüş bir gelenektir. Diyalektik bunun kurallı biçimidir sadece. Burada meditasyonun kişinin kendiyle bir diyaloğu nasıl olabildiği ve burada her bir kişinin kendi içinde taşıdığı fakat her zaman ona cevap vermeyen bir hakikati sorguladığı görülür; kendiyle sürdürülen bu diyaloğun hem sınandığı hem de destek bulduğu başkalarıyla diyalog içinde nasıl serpilip geliştiği de hayranlık verici bir şekilde görülür; böylece, o zamana dek bilincin paylaştığı bütün eğilimlerden bağımsız bir tür hayat verip, hem parçalamaya hem de yenmeye çabaladığı bireyler ile düşünceler arasındaki bu bölünme yoluyla hakikate katılımımızı genişletip derinleştirir.

Dil bizzat böyle bir arayışın aracıdır: Beni hem gerçekten hem de başka varlıklardan ayıran mesafeyi aşma yönündeki bu zahmetli çaba içinde, bütün görüş ayrılıklarını ve bütün uyumları son derece incelikli bir şekilde kaydeder. Böylece insan düşüncesinin yeryüzünün her tarafında bir tür uçsuz bucaksız diyalog olmasını, tecridin ya da utangaçlığın felç ettiği zihinlerin bu diyalog içinde kendi aralarında işbirliği yapmayı ve aynı arzu tarafından taşınıp aynı ışıkla aydınlandıklarını keşfederek birbirlerini zenginleştirmeyi kabul etmelerini arzulamak gerekir.

VII

Söz benliğimizin bizzat hayatını oluşturan bu içsel diyaloğun her türünü başkasıyla diyalogda sürdürmeyi ve hissetmeyi sağlar. Zira konuştuğumu işitmeden konuşamam; beni işiten başkaları da benimle konuşur ve ben onların cevaplarını işitirim. Öyle ki başka insanlarla iletişime geçmeden önce söz yoluyla zaten kendimle iletişime geçerim. Fakat ben Tanrı'yla daha iyi konuşabilmek için, yani her birimizin tanığı olduğumuz bir hakikate daha iyi erişebilmek için kendimle ya da sizinle konuşurum. Dolayısıyla kendiyle ya da bir başkasıyla değil Tanrı'yla diyalog vardır yalnızca; daha doğrusu, her diyalog her bilinçte ya da bilinçler arasında Tanrı'nın kendisiyle bir diyaloğudur.

Dünyada iki bilinç arasındaki ayrılıktan daha derini yoktur: Bunlar gizli iki hücredir, yine de tıpkı düşünceyle şeyler arasında olduğu gibi, dil bunlar arasında bir tür esrarengiz geçiş sağlar. Fakat bu görünür ilerleyiş her zaman kendini yeniden üretmeyen görünmez bir ilerlemeye açık bir yoldur ve görünür ilerlemenin kendine yeterliliğini ileri sürerek diğerini engellediği de vakidir.

Fakat birini adlandırmak, ona söz söylemek, ondan söz etmek, bize gösterdiği şeyden ziyade bizden gizlediği şeyi anıştırmaktır. Bu onun mahrem sırrını keşfetmektir; ve eğer bu sırrı bize açmadıysa ve biz de ona kendi sırrımızı vermediysek bu daima bir tecavüzdür. Bizi sorgulamayan bir insanı sorguya çekmeye cüret etmek büyük bir nezaketsizliktir. İkili sorgulama, sessiz bile olsa, ikili bir cevabı daha baştan içinde taşır.

VIII

Kişinin önce kendi düşünceleriyle iletişime geçmek için kendi içine girmeye başlamadan bir başkasının düşünceleriyle iletişime geçmek için kendinden çıkmasının imkânsız olması

kayda değerdir. Yabancı bir dili anlayabilmemiz için ancak içsel dili işitebilir olmamız gerekir. En yetkin biçimlerinde bu diller birbirinden ayrılamaz.

Şu iki kelimenin, *dinlemek* ve *işitmek* kelimelerinin hayranlık verici anlamı üzerinde ne kadar düşünülse azdır. Kimse kulak vermeden derin düşüncelere dalamaz. Derin düşüncelere dalmak daima derlemektir; kulak vermek ise kendine kulak vermektir. Bu, ikna olmayı kabul etmektir, zira dilin ileri sürdüğü gibi, dinlemek daha baştan itaat etmektir. Yoksa kim işitildiğini söyleyebilir ki? Aynı şekilde, ben sizi dinlediğimde, bütün varlığım size doğru döner; sizinle görüşmeye bütün ruhumla rıza gösteririm ve sizi işitmekten, yani sizinle işbirliğine girmekten başka bir şey arzulamam. Yalnızca o zaman sizi gerçekten dinlerim, bu da daha baştan size itaat etmektir veyahut kendi içimde dinlediğim ve dinlememe izin verdiğiniz bir sese itaat etmektir.

Söz reddetmemek gereken ama alımlanmayı daima talep eden bir sunudur. Benle başkasının iletişimi olan söz, dinleyen birine daima ihtiyaç duyar. Böyle birine her zaman rastlamaz, fakat oyalanmayla, anlayışsızlıkla ya da çelişkiyle karşılaşırsa, konuşan kişi söylemek istediğinden başka bir şey söyler, sadece sözlerini değil, düşüncelerini de karıştırır: artık onlar da tanınamaz. Sadece tilmizlere ya da dostlara konuşmak gerekir ve onların ne ölçüde aydınlandıklarını, alımlamaya muktedir oldukları şeyle ölçmeli. Her şeyin söylenebileceği pek az insan vardır. Fakat kendine söylediğinden daha fazlasının söylenebileceği insan daha da azdır.

Dördüncü Kısım

Sessizlik

1
Sessizlik Atmosferi

I

Sessizlik zihnimizin atmosferidir. Işık geceyi dağıtır, fakat ses kendisini destekleyen sessizliği kateder, ortadan kaldırmaz. Sessizlik okun uçtuğu hava, teknenin yardığı deniz gibidir. Söz sessizlikte havadaki oktan ya da denizdeki tekneden daha fazla iz bırakmaz. Ne var ki sessizliği meydana getirmiş olan zihin belleğin sessiz ağları içine onu kapatmayı başarır ve kendi zaaflarından çekindiğinde sessizliği yeniden yönlendirmek için sessiz yazıdan yararlanır.

Sessizlik kimi zaman anlamla öylesine doludur ki sözü ortadan kaldırır; üstelik sadece sözü gereksiz kıldığı için değil, dahası söz, deyim yerindeyse, dokunmamıza izin vermeden içinde taşıdığı bu çok ince özü bölüp dışarıya saçarak dağıttığı için bunu yapar. Sessizlik sözün zihne şükranıdır. Keza, hiçbir eksiği olmayan ve tam bir vahiy olan Tanrı Sözü da kusursuz sessizlikten ayrılamaz.

Bütün sözler, parçalamak yerine yaratmak gereken ve kelimelerin aracılığına ihtiyaç duymadan ruhun sırrının dinlendiği bu sessizlik atmosferinin içindedir. Saf zihne ait olan her şey, mahremiyetin son sözü ve hatta Tanrı'nın adı, dile gelmez kabul edilmelidir. Aksine, nesne düşünceye öyle yabancı kalabilir ki düşünce ona sahip olmayı başaramaz; bu durumda, nesne tam anlamıyla adlandırılamazdır; zihin nesnenin üzerine kendini lekelemeden konamadığında da adlandırılamazdır. Böylece, hem kutsala saygısızlıktan hem de alçaklıktan daima çekinen dilin özelliğinin, dile gelmez

ile adlandırılamaz arasında bütün olarak salınmaktan ibaret olduğu söylenebilir.

II

Dil herkese sunulmuş bir tür kamusal dünya yaratır: En yaygın deneyime ait hissedilir şeyleri ya da düşüncenin bireysellikten çıktığı soyut şeyleri belirtmek için vardır. En güzel dil, imgeden başka bir şey bilmeyen şiirin dilidir; en ağırbaşlısı ise saf işaretten başkasını bilmeyen cebir dilidir. Dil, ruhta en incelikli ve en kişisel olarak var olan her şeyi ifade etmekten ziyade telkin eder. İfade etmeyi başarmak dil için sıklıkla bir tür densizlik kabul edilir.

Dil yetkinleştikçe şeyleri temsil etmektense ruh hâllerini anıştırmaya çalışır. Ayrı ayrı terimleri belirtmek için gerçeğin birliğini parçalamaya ihtiyaç duymaz. Bizi gizli mevcudiyetlere giderek daha duyarlı kılar. Varlıklar arasında neredeyse gayrimaddi bir iletişim gerçekleştirmek için kendini daha az hesaba kattığı, silinip unutulmaya çalıştığı söylenebilir.

Dolayısıyla, kişinin kendisiyle söyleminin, bunun tezahür bulmuş biçimi olan başkasıyla söylemini neden öncelediği kolayca anlaşılır. Başkasını bulamadığımızda yetindiğimiz bir bozgun değil bu. Kendiyle söylev başkasıyla söylevi desteklemeye devam eder ve sonunda hep oraya geri döner. Hayatın tüm güçlüklerini herkes kendiyle söylevin içinde keşfeder; bize en saf tatminleri veren de kendiyle söylevdir. Bayağıdan yüceye dek bütün tarzlara bürünür. Yalnız olduğunda asla tecrit konumunda kalmadığını gevezeliğiyle yeterince iyi gösteren çocukta, hatta bilindiği gibi, kimi sade ya da kaygılı insanlarda ya da yaşı gereği dünyayla bağını kesmiş, karşısında kimse yokken yüksek sesle konuşan kimi insanlarda bu görülür. Tiyatroda monolog bir hileden başka şey değildir, fakat bilincimizin daimi hâli olan sessiz diyaloğu tercüme etmeye yöneliktir. En münzevi meditasyon yine

de ruhun kendisiyle diyaloğudur, tefekkür ise, kelime görme edimini anıştırsa da, ruhun Tanrı'yla diyaloğudur. İfade edilen söz dikkate alındığında, bir başkasıyla olan diyaloğu kendi içimizde her zaman taklit ettiğimiz söylenebilse de, kaynağından incelediğimizde, bir başkasıyla diyaloğun bizim kendimizle diyaloğumuzu sonsuzca büyütmekten başka bir şey yapmadığını söylemek daha doğru olur.

III

Söz düşüncenin gövdesiyse bizde utanca yol açması doğaldır; gövde gibi söz de zihni hem temsil hem de teslim eder; söz zihnin saflığını ve sırrını bütünüyle elinden alır. Keza söz daima vücut gibi örtünmeye çalışır, kimi zamansa vücudun kendisi gibi yok olmaya ve kendini unutturmaya çalışır. En gayrimaddi varlıklarda vücut nasıl varsa sözün de hâlâ mevcut olduğu ve tıpkı bu vücut gibi algılanmadığı sessizliğin rolü budur.

Fakat sessizlik utancın en eksiksiz biçimidir, zira duyguların ifadesini engelleyip erteler: Duyguların ayrı bir vücut bulmasını, canlı ve bölünmemiş bir tür tamlık içinde barındıkları ruhun bu derin birliğini bozmasını engeller.

Keza, bir şey belirtmeyen her sözün yanlış olduğu da az çok doğrudur. Biz ve başkaları söz konusu olduğunda bu gayet iyi görülür. Kendimizden konuşmaya kısmen cesaret ederiz. Söz orada bulunmayanlara daima haksızlık eder, fakat bunun için iftira atmaya ya da arkadan dedikodu yapmaya ihtiyaç duymaz: Zira onların özelliklerini sabitleyerek onları daima girişimlerimizin desteği ya da yolumuzdan kovmak istediğimiz bir engel olarak gördüğümüz nesneler haline getirir. Sessizlik ise kendinde ve başkasında sonsuz olasılık korur, bu olasılıkların akışını söz askıya alır; sözün sürekli bozma riski taşıdığı bir tür saf ve çıkarsız mevcudiyeti korur sessizlik.

IV

Sözlerde ve edimlerde bir ölçülülük vardır; özsaygının hareketlerini gemleyip, sadece rızamızla içimizde işleyen manevi bir eylemin her şeyi yapmasına izin veren, sürekli engellenen bir irade vardır: Sadece bize bağlı tek özellik budur. Dilin ve eylemin ılımlılaşması, açgözlü olmamızı ve her konuda baskın çıkmaya çalışmamızı engelleyerek, bizi hakiki kuvvetimizin kaynağı olan kendi güçlerimizin dokunulmamış bütününe her an geri gönderir.

Hakiki ölçülülükle davranan kimse kendinden hiç söz etmez, kendini hiç düşünmez, zira başka hiç kimsenin aşamayacağı mahremiyetinin gösterildiği anda yok olacağını hissetmek onu aşağılar. Zira mahremiyet, ifade etmek adına feda eden işaretler dışında nasıl gösterilebilir ki? Aşırı ölçülülük aynı zamanda ayrımcı –bu kelimeye verilen her iki anlamda da– tavrın daniskasıdır. Mahremiyetin, asla sıradanlaşamayacak ne de kamusal olabilecek bu ayrı ve kişisel dünyanın sırrını korur. Zira bizi tek ilgilendirebilecek olan şey mahremiyettir, tek teslim edemeyeceğimiz şey de odur. Bize bedeni gösterir ve ölçülülük de edeple aynı şeydir; manevi hayatımızın sırrına hakaret edilmesini engellemeye göz kulak olan, bedenin de bilinci olan edeptir.

Zira edep sevgiyle ilgili şeylerin çok ötesine uzanır; sevgi sayesinde edebi daha fazla hissederiz, zira burada bizzat bireyin yalnızlığı tam da parçalanmak üzereyken işin içine girip ya kendini bütünüyle armağan eder ya da yalnızca kendisi için olan bir armağanı talep eder. Sevgi, parçası olduğumuz ama yine de bizi aşan bir dünyayla daima tehdit altında olan ayrılığımıza ve birliğimize dair sahip olduğumuz bunca acılı ve keskin duyguyu mutlaklaştırır. Sevgi bizim hayatımıza doğa üzerinden değil başka bir hayat üzerinden girer; irademize de bizimkinden bağımsız ama bize değil kendisine ait bir senetle bizim irademize bağlanması gereken, asla kabul görmeyecek herhangi bir yakınlaşmada bulunmaktan

daima kaçındığımız ya da biz onu tanımaya cüret etmedikçe de kabul göstermeyecek başka bir irade üzerinden girer.

V

Söz daima varlıklar arasında bir mesafe varsayar, bu mesafeyi aşmaya çabalar; fakat onu suçladığı da olur; ve doğal olarak tartışma ve ihtilâf yaratır. Aksine, bir iletişim kurulmaya başladığında ise söz giderek enderleşir, sanki işe yaramazlığını kanıtlıyor ve zorunlu kaldığında ise daima kimi kabalıklar gösteriyor gibidir. Bu durumda her düşünce kendi yolunu izler; ama diğer düşünceden bağımsız olarak değil, onunla uyum içinde. Kimi zaman, her bir kişinin diğerinin söylemek istediğini önceliediğini gösterdiği bir kelime, basit bir işaret buna tanıklık eder. Böylece ikna etmeye çalışanın konuşmakta acele ettiği ama ikna ettiğinde de sustuğu görülür.

Sevdiğim hiçbir kimse sevginin kanıtından vazgeçemez, teselliye ya da desteğe ihtiyaç duymuyor olamaz; sözlerin ona dönük bir özenin ve varlığımı armağan edişimin hassas dokunuşu olmadığı kimse yoktur. Fakat kendini manevi olarak ve bütünüyle armağan etmek ancak sessizlik içinde gerçekleşir. Sözler bu armağanı böler ve onun yerine tanıklığı koyar. Böylece, bu kişi sevgisinin kanıtlarını çoğaltırken asla işitilmeyeceğinden çekinir; işitildiğinden emin olduğunda ise sevilen nesnenin sessiz mevcudiyeti onun içini doldurmaya yeter.

En açık yürekli ruhlar daima söze ihtiyaç duyar, sözler olmadan kendilerini bir hapishanede gibi kendi içlerine kapatılmış sanırlar, ama en nazik ruhlar var olan her şeyle yaşayan bir duygudaşlık olan bu sesli sessizliği ararlar daima. Zira eğer söz bir ruhun hakikatini diğerine taşıyan bir nehir gibiyse, sessizlik de bu hakikati yansıtan ve bütün bakışların gelip çakıştığı bir göl gibidir.

2
Sessizlik Çeşitleri

I

Sessizliğin olası her biçimi vardır: kapalılık sessizliği, ihtiyat sessizliği, disiplin sessizliği, tehdit sessizliği, öfke sessizliği, kin sessizliği. Fakat bir kabul sessizliği, vaat sessizliği, bağış sessizliği, sahiplenme sessizliği de vardır. Bütün anıların ağırlığını hiçbirini anıştırmadan taşıyan bir sessizlik, hiçbirine zarar vermeden bütün olasılıkları ölçüp biçen bir sessizlik de vardır.

Üzerimde baskı oluşturan öyle ağır bir sessizlik vardır ki en ufak söz benim için bir kurtuluş olur; parçalanacağını az çok sezdiğim kırılgan bir sessizlik; kendini ifade edecek yeterince güçlü araçlar bulamamaktan öfkeli bir düşmanlığın kükrediği bir sessizlik; her türlü ifadeyi aşmış ve gereksiz kılmış olmaktan mutlu, bütünüyle doygun bir dostluk sessizliği vardır. Hayranlık sessizliği ve küçümseme sessizliği de vardır. Kimi zamansa sessizlik bana bedenimin varlığını kaldıramayacağım bir yük gibi hissettirir; kimi zaman ise sanki ben saf bir zihin olmuşum gibi sessizlik bedeni âdeta ortadan kaldırır. Sessizlik çoğu zaman eksiksiz bir rızadır. Fakat *laf etmeyen rıza gösterir* savı fazlasıyla ironiktir. Zira kişinin konuşmasından çekinilmektedir. Ve her söz reddi genellikle her sözün zayıf düşüreceği bir kınamaya tanıklık eder.

Kimi zaman ilgisizlikten kimi zamansa tarafgirlikten kaynaklanan bir sessizlik vardır. Bu bir başka varlıkla ortaklık oluşturmanın reddidir ya da daha ciddisi, bunu yap-

mada güçsüz kalmaktır. Bu her zaman dudakların sessizliği değildir, ki sözlerden daha derin ve daha incelikli bir iletişimi sıklıkla sağlayabilir; ruhun sessizliğidir, ki kimi zaman bir söz akışının altına saklanmıştır. Sessizliğin ifade etmediği duygular kimi zaman dostluğun sessizliğindeki kadar zarafetle algılanır.

II

İçsel bir sessizlik vardır; buna kişinin kendisiyle gizli diyaloğu denebilir rahatlıkla. Başkasıyla iletişim ancak o başkasının da bu sessizliğe nüfuz etmesiyle; kendisiyle ezelden beri sürdürdüğü gizli diyaloğu bu sessizliğin içinde benimle de sürdürmesiyle mümkün olur. Gerçekten de sözler anlaşmamızın ifadesi olsalar da ayrılığımızın işareti olan bir maddiliği ve yetersizliği daima barındırır. Sözlerin yenmeye çalıştıkları bu ayrılığı bize daha da hissettirdikleri ve kişiler arasında, deyim yerindeyse, her birini tecrit eden bir tür sürtüşme yarattıkları bile olur. Fakat bunu yenmeye başladıklarında, bir süre sonra, ölçülü ve incelikli bir sessizliğe yerlerini bırakırlar; zihin hem bir birinin bir diğerinin öne çıktığı hem de iç içe geçmiş bu ikili oyunundan zevk alıyor gözüktür. Sessizlik, iletişimi ortadan kaldırmak yerine, sadece tanıklığı ortadan kaldırır; fakat iletişim en kusursuz ve en derin hale geldiğinde tanıklık bile gereksiz olur. İletişim tamamen manevi bir ilişkiye indirgenir; burada, görünümün gerçekliği ile tezahürün özünü ayırt etmek imkânsız olur; bu öz kendi kendine varlık sürdürür ve herhangi bir istenç eylemi eklenmeden kendi hayatını yaşar, böyle bir eylemin kâh kasti olarak kâh dalgınlık sonucu onu başkalaştırma riski hep vardır.

İletişim nihai noktasına vardığında, içsel diyalog da aynı hayat ve ışık kaynağına ortak katılım duygusu içinde yok olur.

III

İçsel dili sessizlik ile sözler arasında bir tür aracı olarak görmek isteriz. Fakat durum hiç de bu kadar kolay değildir. Asıl sessizlik tefekküre dalmış ve yatışmış ruhun sessizliğidir; alçak sesle konuşan kimse başkasını da buna nüfuz etmeye davet ederek bu sessizliğe yaklaşmaya çalışır. Yine de bu bir imgedir. Zira sessizliği parçalayan sadece ses değildir: Ses mırıltıya indirgenmiş olabilir, hatta tamamen ortadan kalksa bile her gürültü patırtıdan daha berbat olan ruhun kargaşasını ortadan kaldıramaz. Kimi zaman ise sözler bize düşünceyi öyle bir sadakat ve saflıkla veriyor olabilir ki, deyim yerindeyse, tek tek sözler artık fark edilmez olur ve sözler işitilen bir sessizlik halini alır.

Zira birbirine zıt iki sessizlik vardır: Biri söz karşısında bir eksikliktir, diğeri ise sözü aşar, bütün sözleri içeren bir sessizlik olur, bir başkası ise hiçbir söz içermez; birine eksikli sessizlik, diğerine fazlalıklı sessizlik denebilir. Sessizlik ruhun bütün güçlerinin, ya hiç uygulanmadığından ya da hepsi aynı anda uygulandığından bölünmemiş servetini içinde barındırır.

Sözlerin anlamsızlığı ile aşırı anlamlı olmaları arasındaki orantısızlıktan doğan bir tür sessizlik vardır. O zaman sözlerin yavaş yavaş imaya dönüştüğü ve sonunda tamamen yok olduğu görülür. Sözlerin kusursuzluğundan doğan bir başka sessizlik de vardır; sözler düşünceye ve şeylere öyle iyi uyarlanmıştır ki şeyleri doğrudan kavrayan düşünceymiş gibi gözükür, söz yokken vardır, işitilense söz değil anlamdır.

Kısırlık ve güçsüzlük işareti olan bir sessizlik vardır; bir başka sessizlikte ise bütün tohumlar çatlar, her şey olgunlaşır.

Olgun bir meyvenin şansıdır
Her sessizlik atomu.

Sessizlik, ortak dilde ifade bulduğunda entelektüelleşmeye ve dağılmaya başlayan duyarlılığa da uygundur; bütün

olasılıkları kendi içinde taşımakla birlikte birini gerçekleştirmek için tüm diğerlerini feda etmekte hâlâ tereddüt eden düşünceye de uygundur; dünyanın ya da fikrin mevcudiyetini ifadenin aracılığı olmadan bize gösteren tefekküre de uygundur.

IV

Sözle sessizlik arasında en gizli akrabalık vardır; sessizliğin içsel sözden hiç farklılaşmaması, içsel sözün de ruhun sessizliğini bölmemesi gerekir. Fakat tenin duyarlılığı olan ve simballerin gürültüsünü takip eden bir sessizlik de vardır. Bu sessizlik en derindeki vahyine dikkat kesilmiş ruhun sessizliğini, her gerçek erginlemeden önce gelen deneme niteliğindeki bu sessizliği taklit eder, ama onun tersidir.

Sessizlik, tıpkı yalnızlık gibi, içe dalmanın işareti olabilir, fakat işareti şeyin kendisi olarak görmemeli. Yalnızlığa ve sessizliğe mecbur edilen ya da kendi kendini mecbur eden kimse içinde bulsa bulsa genellikle sefalet ve perişanlık bulur. Ruhtaki boşluğun aniden genişleyip bizi bunalttığı bir sessizlik vardır.

İnsanlar arasındaki ilişkilerde sözler hem bir iletişim hem de ayrılık aracıdır; sessizlik de öyledir, ama daha incelikli ve daha derinliklidir. Sessizlik sözlere nüfuz eder; onlara nüfuz etme ve ışıldama gücü verir. Bana hitap eden her söz ancak çok alçak sesle ve dinleyerek cevap verebileceğim bir taleptir. İşitilen her şeyi leb demeden işitmeli; hiçbir kitabın anlamı satır aralarını okumayı bilmeden kavranamaz.

Sözün rolü görünmez olana tanıklık etmektir; en kusursuz tanık, tanıklık ettiği şey karşısında bizi mevcut kılarak kendi yok olandır. Üslubu yargılamayı sağlayan budur; en kötü üslup tüm dikkatimizi kendinde toplayandır, en iyisi ise, cam gibi, hiçbir şeyi kendinde tutmadan içinden geçip gitmeye izin verendir.

3
Dinsel Sessizlik

I

Söz bizim gizli varlığımızın kamusal bir dünyada ortaya çıkışıdır: Bizi maruz bıraktığı bütün tehlikeler de buradan doğar; örneğin yalanın, böbürlenmenin, uçarılığın aleti olduğu, her türlü kargaşa ve zırzopluklara imkân tanıdığı görülür. Söz, olasılıkla gerçekliğin sınırındadır. Şeylere dair bizi yanıltabilir, hatta belli bir noktaya kadar şeylere dair bizi hep yanıltmaktadır.

Bir şey yapılmadığında yapıldığına inandırır. Bizi dengimiz olan başka varlıklarla ilişkiye sokar, onların yanında bizi daima aşağıladıkları kaygısı uyandırmaya çalışır. Maruz kalınabilecek en büyük aşağılamalar bize sözden gelir: Bu sözler zihne ve yargıya aittir.

Fakat en büyük gücün işareti diline ehlileştirmektir. Keza manastırın ilk kuralı da sessizliktir. "Hayat da ölüm de," der Aziz Benoit kuralı, "dilin hareketi içindedir." Zira delinin ve akılsızın kalbinin daima dudaklarında olduğu bilinmektedir. Matthieu ise şunu belirtir: "Her insan ağzından çıkan gereksiz sözlerin hesabını yargı gününde verecektir."

Sessizlik, aldatmaya çalışmak yerine, düşünceyi uygulanmaya mecbur eden bir disiplindir; ve tıpkı ruhu boşalttığı gibi aynı zamanda da dolduran murakabeye dalmada görüldüğü gibi bizzat bağış niteliğinde bir disiplindir. Çileci sessizliğin daha baştan mistik bir sessizlik olduğunu göstermeye bu yeter.

II

Tanrı kusursuz bir sessizlik içinde yaratır; yaratma adını hak eden her edim sessizdir. Zira ancak iniltisini bize işittiren bir maddenin direnci gürültü çıkartır. Keza, yaratıcı *kelam*ın kendisi de kulağı değil kalbi sarsan sessiz bir sözdür. Sözle sessizliğin bir olduğu bu kusursuzluk noktası iki tür sessizliği ayırt etmemizi sağlar: Biri tam anlamıyla sözün eksikliği ve güçsüzlüğüdür, sözün zaferi olan diğerinde ise kelimeler bile muzafferdir. Muhataplar anlaşmayı başardığında kesilen diyalogda görülen budur; o zaman, en ufak söz, anlaştıklarını saptamak için bile edilecek bir söz, ayrılıklarının bilincini, maddesiyle birlikte, yeniden aralarına sokar. Nasıl ki bütün renkler tüm ışığı yansıtan beyazda mevcutsa bütün sözleri içeren dopdolu bir sessizlik de vardır; en gizli sözler sessizliği bölmekten başka bir şey yapmaz.

Sessizlik yeryüzüne değil gökyüzüne aittir. Gezegenlere özgüdür sessizlik. Yerkürelerin müziği oraya herhangi bir yeni kusursuzluk eklemez. Duyuların değil ruhun müziğidir sessizlik. Gezegenlerinki dışında, bedene ait olan tüm hareketleri de –belki bizi yeryüzüne bağlayan yürümek hariç– sessiz hareketler arasında hesaba katmak gerekmesi dikkat çekicidir. Keza, iletişim el kol hareketleriyle meydana geldiğinde her bakan tarafından görülüyor olsa da, görevi anlamı belirtmek olan seslerle meydana geldiğinden daha esrarengiz bir nitelik taşır; el kol hareketlerinin dili daima bir tür suç ortaklığı gerektirir.

Evrenin sessizce seyrinde ses bir olaya işaret eder: Böylece bize hem sınırlarımızı, hem de zamanı ve maddeyi hatırlatır. Bu nedenle, var olan her şeyi kendi içinde kapsayan ışığın tersine, tek tek şeylerden ayrılamaz.

III

Ruhun gürültüyle dolu olmamasından kaçınmak gerekir. Kusursuz bir içsel sessizlik elde edebilmesi kuşkusuz ender

bir durumdur. Fakat bu gürültüleri ahenkli seslerin uyumuna dönüştürmektir, bilgeliğin özü. Bu bilgeliğin dışardan ve içeren gelen her türlü sarsıntıyla altüst olması engellenemez. Fakat bu sarsıntılara hakim olup tinselleştirmek için de bizzat bunlara ihtiyaç duyar.

Dudaklarımızın ucunda doğan sözler Tanrı'dan değil de bizden geldiği sürece bilgelik sessizliği bozmamızı engeller. Fakat en iyi söylem, sessizliği bozan değil, daha da hissedilir kılandır. Bu söylem sessizlikten kaynaklanır, sessizliği ifade edip yeniden sessizliğe döner. Sessizlik, sözlerin kat ettiği uzamdır, sözler sessizlikte çınlar; sessizliğin sonsuzluğunu çağrıştırır. Sessizlik parçalanabilir, çatlayabilir, fakat en güzel sözler bizzat sessizliğin sesleridir.

Asıl kavrayış sessizdir; konuşmak yerine dinler; asla kesmediği içsel bir söze her zaman dikkat kesilen bilgiye sadece bu kavrayış sahiptir; hakikati de ancak özsaygının sessizliğiyle, hatta dudakların sessizliğinden çok daha güç elde edilen düşüncenin bir tür sessizliğiyle keşfeder. Şeylerin sessizliğinde bile kendi görünüşlerini aşmaya, içlerine nüfuz etmeye ve onlara bizimkine çok benzeyen gizli bir hayat vermeye yönelik gizli bir davet vardır.

Nihayet, sessizlikle ölüm arasında da bir yakınlık vardır; bu yakınlık hissedilir bir varlığın ortadan kalkmış işaretlerini sürdürür. Ölüme gösterilen saygı bütün kutsal şeylere duyulan saygıdır; madde, zihni aniden mutlağın huzuruna çıkmaya mecbur kılmak ister gibi donmuş bir heybet edinir.

Dolayısıyla, bizim dışımızda ya da içimizde cereyan eden – ama asla bizim yaratmadığımız– bir tür üst düzey oyunun saf seyircisi olmak için sanki içimizde her türlü dindışı faaliyeti, dilinkini bile askıya almak gerekiyormuş gibi, sessizliğin neden bizde daima ciddiyet, görkem ve ihtişam duyguları uyandırdığı anlaşılmaktadır. Bu durumda dünyanın artık gizemi kalmaz, yine de içindeki her şey gizem halini alır, yani sadece saf ruhların algıladığı manevi bir anlama sahip olur. Sessizliğin onları mecbur kıldığı kendi kendileriyle bir tür baş başalık kısa süre içinde Tanrı'yla onlar arasındaki baş başalığa dönü-

şür. Dinledikleri bizzat Tanrı'dır: Onun sesi tüm diğer sesleri ortadan kaldırır ve en güzelleri gürültüye benzer.

IV

Söz bizi nasıl insanlarla ilişkiye sokuyorsa sessizlik de Tanrı'yla ilişkiye sokar.

Pisagorcular ve Mısır bilgeleri sessiz kalarak Tanrı'yı onurlandırıyorlardı. Gnostikler Tanrı'yı bir sessizlik uçurumu kabul ediyordu; zira bütün insan sözlerini susturan ilahi söz, sessizliği parçalamak yerine ona bir ses verir.

Tanrı sessizlik içinde tanınır. Sessizlik bizi Tanrı'nın huzuruna çıkardığından Antik düşünürler sessizliğe de bir tanrı gibi tapıyorlardı. Strabon, "mistik sessizlik tanrıların duyulardan kaçan doğasını taklit ederek tanrıları onurlandırır" sözünü Atinalı Apollodoros'a atfeder. Söz nasıl ki insana özgü şeylere uyuyorsa sessizlik de ilahi şeylere uygun düşer. Sonsuzluk karşısında ruhumuzu dolduran duyguya eşlik eder sessizlik. Sessizliği bozan şey bu duyguyu da bozup sonlu şeyler arasına döner. Tanrı gizlidir: Her türlü yakınlaşmaya karşı kendini bizzat korur. Kendisini tanımlamaya ve kavramaya kalkışan her sözden kaçar. Asla kamusal bir şey olmaz. Ancak yalnızlık içinde ve kalbimizin en derin sırrı içinde bize kendini gösterir. Bizden, bütün tutkuların sesinin kesildiği, tüm benliğimizden sadece onun mevcudiyetine saf bir dikkatin kaldığı bir tür disiplin ve benlikten soyunma olan şu kusursuz içsel sessizliği talep eder.

Dinsel sessizlik özsaygının sessizliğidir; ruhun alımlamak dışında bir şey yapamayacağını kanıtlar. Dinsel sessizlik saygıdır, murakabedir, bekleyiştir ve çoktan sahiplenmiştir. Söz ise, aksine, sıklıkla bir unutma ve oyalamacadır. Zihnin sırlarına şiddetle nüfuz etmeye çalıştığı olur: Fakat zihin gizlenir ve bu sırları teslim etmez. Tanrı ancak içsel bir dokunuşla kendini açık eder. Yahut doğa onun dili olur ve sembollerden yararlanarak Tanrı'dan söz etmeyi sağlar.

"Tanrı barıştır" der Filon ve sanki bu barışı en küçük söz bozarmış gibi, sessizlik içinde tapınılmalıdır. Hiçbir kelime Tanrı'yı ifşa edemez, zira ruh Tanrı'nın eylemine boyun eğdiğinde ve ruhta Tanrı'ya karşı gelecek hiçbir şey olmadığında kendini ifşa edebilecek olan sadece kendisidir. Sessizlik ile sır arasında bir yakınlık vardır ki bu bir tür seçmeli sessizliktir: Bize diğer insanlar üzerinde belli bir üstünlük sağlayan ve eğer bunları paylaşmayı kabul edersek anında kaybedeceğimiz herhangi bir bilginin ya da herhangi bir kudretin ayrıcalığını kendimize saklamak kesinlikle söz konusu olamaz; sadece rıza gösteren ve çoktan arınmış bir ruha iletilebilecek manevi bir mevcudiyettir söz konusu olan; teni olan bir ruha bunu önermekse ona gülmesini, o mevcudiyete hakaret edip onu kirletmesini istemek olur.

V

Tanrı'nın adı bile esrarengiz bir ad olduğundan İsrailoğulları bunun nasıl telaffuz edilmesi gerektiğini asla söylemek istemezler. Tanrı'yı adlandırarak âdeta Tanrı'nın bizim üzerimizde etkide bulunmasına izin vermek yerine biz onun üzerinde etkide bulunuyor gibi oluruz; Tanrı bizi dinlesin isterken onu dinlemeye son veririz.

Tanrı bilinmezdir: Özü de lütfu da bize istikrarsız ve uçucu gelir, bunların ezeliyeti zamanın içinden bir şimşek gibi geçer. Bu ezeliyeti kelimelerin içine sabitleyip kapatmak imkânsızdır. Tanrı bilindiğinde müphem bir şekilde bilinir; kullanılan semboller onu açığa çıkarmaktan ziyade örter. Onun anlamına vakıf olabilecek az sayıda insan vardır: Bunlar kusursuzlar ya da manevi kişilerdir. Zira en güzel sesler bile saf tine uyamayacak denli maddi ve kabadır. Yeryüzündeki şeyleri belirtmekte kullanılan ve görünüşte gayet berrak olan bu kelimelerden Tanrı için yararlanmayı isteyen herkes onu yeryüzündeki şeylerin düzeyine indirger; yeryü-

züyle birlikte onu da tehlikeye atarlar, maddileştirip inkâr ederler. Onu putlaştırırlar, kimi zaman ise o bile olmaz; zira kelimedeki harflerin onlara yettiği olur.

Karanlık burada örtülü bir şeyin karanlığı hiç değildir, şeye dönüşemeyen bir edimin karanlığıdır; aydınlık, sınırlarını çizmeye zihnin muktedir olduğu her sonlu nesnenin özelliğidir, karanlık ise bizi içeren ve bizi aşan ama bize esin vermeye ve heyecanlandırmaya devam eden bir sonsuzluktur. Tam anlamıyla ışık yokluğu olan bir karanlık vardır; bir diğer karanlık ise bir anlamda ışık fazlalığıdır. Manevi ışık duyuların gecesinde en canlı olur ve ilahi söz de içsel sessizlikte kendini işittirir: İçsel sessizlik bütün nesneleri içine alıp yutan geceyle karşılaştırılabilir; fakat hiçbir nesnenin en ufak gölge ya da renk lekesi düşüremediği saf ışığa daha fazla benzer.

Kendi bilinemezken her şeyi bilen zihin gibi, her şeyi aydınlatırken kendisi asla aydınlık olmayan ışık gibi, Tanrı *kelamı* bize her bir şeyden söz eder ama kendisinden söz edilmesine izin vermez.

Beşinci Kısım

Yazı

1
Zamansalın İçindeki Sonsuz

I

Söz, yazı ve okuma arasındaki ilişkiyi tanımlamayı bir zaman teorisine, yani an, süre ve sonsuzluk arasındaki ilişkilere başvurmak dışında hayal edemeyiz.

Yazı bir sözdür ama zaman içinde akmak yerine süre içinde sabitlenir. Anla yetinmeyip kendisinden kaçan düşünceyi korumaya çalışan şair kendini

... sesle ve sözle değil,
Zaman karşısında demir ya da taş kadar, hatta belki daha fazla
Dayanıklı olan yazıyla

ifade etmesi gerektiğini bilir.

Yazarın sorumluluğu andan süreye bu geçişte yatmaktadır. Sorumluluğun özü, burada olduğu gibi her yerde de, bütün geleceği yükümlülük altına almaktır. Daima meçhul bir gelecektir bu; tıpkı konuşanın olduğu kadar dinleyenin de düşüncesini değiştiren gerçek, hareketli, öngörülemez bir diyalog asla kuramayacağı, asla da rastlamayacağı o uzak okurlar kadar meçhuldür.

Eline kalem alan herkes yazdığı şey ilelebet kalsın ister. Buna gülüp geçmek kolaydır. Bununla birlikte, bu asla sadece böbürlenmenin etkisi değildir; özü kalıcı olmak, hayattaki olayların hiç durmadan karartıp dağıttığı manevi şey-

lerin anısının imdadına hiç durmadan koşmak olan yazının etkisidir.

Fakat an ile sonsuzluk arasında aracı olan süre gibi yazının da bu uçlardan biriyle diğeri arasında neredeyse her zaman salındığı ve kimi zaman geçip gidene –yok olmasını engellemek amacıyla– döndüğü, kimi zaman da –zaman içinde erişebilmek için– hareketsiz olana yüzünü döndüğü görülür. Yazının işlevi, eğer istenirse, geçmişi gelecekte bulmamızı sağlamaktır: Fakat geçmişten kimileri asla iki kez görülemeyecek şeyi anlarken, kimileri de daima mevcut olan ve daima elimizden kaçan bir hakikatin uçucu görüntüsünü anlar.

En soylu kullanımında, sabitlemeye çalıştığı şey, anlık olan değil, sözün kimi zaman gerçekleştirdiği ama neredeyse olur olmaz yok olan anlıkla sonsuz arasındaki bu çakışmadır. Yazının sadece korunmayı hak edeni koruması ve bizzat ilahi sözün deposu olan, her işitmeye çalıştığımızda tekrar bulduğumuz Kutsal Yazı'yı taklit etmesi gerekir.

II

"Söz uçar, yazı kalır" dediğimizde sıklıkla her ikisini de azımsarız. Zira bu durumda yazı düşüncesizlikle ya da aldatma arzusuyla sözün kötüye kullanımlarına karşı bir savunma ve bir önlemdir; yazı sözün kanatlarını koparıp yeryüzüne zincirleyen bir noter hilesi olur. Faust'un Mefistofeles'e söylediğini unutamayız: "Nasıl yani, benden imza mı istiyorsun, ukala? Hiç mi işin olmadı bir insanla, bir insanın sözüyle? Söz kalemden geçerken ölür." Bununla birlikte, Çin bilgeliği bize sakınmayı öğretir: "En güçlü bellek en silik mürekkepten daha güçsüzdür." der.

Yazmak, olasılıklar arasında seçim yapmaktır, içlerinden bazılarını sahiplenmektir, bu olasılıkları sözden çok daha iyi gerçekleştirmeyi vaat etmektir; söz neredeyse her zaman bir deneme olarak kalır ve yükümlülük halini alabilmek için

kendini tekrarlamaya ve onaylanmaya ihtiyaç duyar. Yazı ânı sabitlediğinde, tıpkı yemindeki söz gibi daima ânı başka anlara bağlamak için bunu yapar: Fakat imza yeminin mührüdür. Yeminde söz daima görkemli bir niteliği varmış gibi belirir: Geçici bir oyun olmaya son verir. Bizi bağlamasını isteriz. Söz kendiliğinden bir akittir, her zaman geri alınamaz; imza ise buna şeylere kaydettiğimiz ve böylelikle gerçekten geri almayı kendimize men ettiğimiz yeni bir akit ekler. Ve her zaman

Ulu kitaptır, kutsal harflerdir
Yeminli vaatleri okutan gözlere

diye düşündüğümüzde ölçeriz yazının işlevini.

Eğer yazı kendisini meydana getiren anla birlikte yok olup gitmek yerine süre içinde sabitlenen bir sözse, süre an karşısında neyse yazı da söz karşısında odur. Zira okuma ânı, yazı ânıyla asla aynı değildir. Öyle ki akan zamana rağmen iki ânı ayıran mesafeyi değişimsiz kat etmiş olan bu yazı, böylelikle, ânın bütün kaygılarını aşması gerektiğini gösterdi. Zira andan doğan her şey ancak an için anlamlıdır ve yine ânın içinde yok olmalıdır. Kitap için böyle olduğu gibi, yükümlülük altına girmek için imzalanan sözleşmeler için de böyledir; ve baştan aynı kadere mahkûm, aynı nafilelikte bir teşebbüse yarın tekrar başlamak için dün yazdığını bugün inkâr etmektense hiçbir şey yazmamak evladır.

III

Demek ki yazıcıların daima uyguladığı neredeyse doğaüstü güce şaşırmayız. Yazanlar eylemde bulunanlardan ve sonradan hayatta kalabilmek için onlara ihtiyaç duyanlardan daha kalıcı bir anıt bırakır daima. Ronsard kralların tüm şöhretlerini ezgilerini söylemiş şairlere borçlu olduklarını,

şairler olmasa yoldan geçen biri gibi unutulup gideceklerini söylerken gayet haklıdır.

Hayran hayran seyredilen şeyler katına onları yükselterek, en çirkin eylemleri de en güzelleri gibi ölümsüzlüğe dahil etme gücü vardır yazıcılarda. Bu da onlara büyük görevler yükler. Zira yazı asla geçmişin basit bir müzesi değildir. Sürenin içinden geçerek sonsuzluğu hedefler: Fakat ancak manevileştirdiği şeyi sonsuzlaştırır. Yazı belleğin aracı ise, bellek bütün olayları ve eylemleri fikre dönüştürdüğü içindir. Kahramanların yapıp ettiği üstün eylemleri unutulmaktan kurtarır, ama bunları bundan böyle bütün ruhlarda barınabilen düşünceler haline getirmek için bunu yapar. Zira zaman içinde yükümlülük alan iradedir, asla zihin değildir. İrademizin büyük yaratıları sadece zihnin güçlerini somutlaştırmaya ya da bize seyrettirdikleriyle bunları diriltmeye yöneliktir.

IV

Yazı düşüncenin bir disiplinidir ve düşünceye daha fazla kesinlik ve sebat kazandırır: Düşüncenin gelgeçlik ya da hayal hâlinde kalmasını, en utangaçlara ya da en ihtiyatsızlara yeterli olan o kesintili ışıltıyla yetinmeyi engeller. Bütün içsel hareketlerimize sahip çıkmaya, bunların gücünü sınamaya, son noktaya kadar vardırmaya bizi mecbur eder. Yazı sayesinde fikir uçup gitmeye her an hazır incecik bir bulut olmaya son verir ve kendisini yeryüzüne bağlayan bir ağırlık edinir. Bu ise, bilindiği gibi, başka bir tehlikedir: Zira yazıda zihnin özgür oyununa son veren bir batıl inanç olabilir; yazı da, madde gibi, zihni tehdit eder, hatta kimi zaman gölgeleyip felç eder.

Fakat karşımdaki direnciyle yazı da söz gibidir, hatta daha fazlasıdır, benlik oluşumumun bir aracıdır. Söz, zamanın ortadan kaldırdığı düşüncelerimin bir tür denenmesidir. Fakat yazdığımı karalayabilsem de, korumaya ya da

yerine getirmeye mecbur kaldığım şeyin benden dışlandığını bir sınamadaymışım gibi görebilirim söz sayesinde. Tekrar tekrar ele alıp sürekli düzelttiğim söz yazıya özgü bu elden geçirilemezlik niteliğini asla edinmez: Yazı, belleğim ya da iradem zayıflamaya başladığında başvurduğum tanıktır.

V

Zihnin biricik işlevi bir şimşek gibi bilinci kat eden ve iz bırakmadan yok olan bu fikirlere sürekli dikkat göstermektir: Bunlar doğaüstü bir dünyada açılmış ama bizim için anında tekrar kapanan geçitlerdir. Onları cisimlerin dünyasına hapsetmek dışında bu dünyada nasıl tutabiliriz? Bu dünyanın unutkanlığın dünyası olduğu, dikkatsizliğimize ataletin dayanak olabildiği rahatlıkla söylenebilir. Hiçbir fikir bilinçte sürekli mevcut değildir; fakat bilinci saptıran, bedenin ve ihtiyaçlarının kölesi kılan ve kimi yeni dileklerle daima sıkıştıran aynı madde bilinci sabitleyip yönlendirmenin aracı olur.

Fakat dünyada düşünceden başka hiç iz bırakmamak sözün yazı üzerindeki üstünlüğü değil midir? Sözdeki yaratıcı edim daha saf gibidir: Kendinden başka hiçbir şey yaratmaz; tersine, yazı şeylerle yarışmaktan vazgeçemez; düşünce geri çekildiğinde bile varlığını sürdüren bazı işaretleri maddeye dayatması gerekir; düşünceyle söz ayrılamazken bu işaretler yorumlanmaya ve canlandırılmaya daima ihtiyaç duyar; yeniden yanıp sönerler.

Dolayısıyla söz zihne yazıdan daha yakın gözükür, zira ona esin veren ve yayan zihindir, yazı ise sözü kayda geçirmeden önce sözü varsayar. Fakat söz daha uçucudur. Bu iki ifade tarzı arasında bir tür ödünleme ve denge varmış gibi, en manevi olan en çabuk yok olduğundan ve en maddi olansa en uzun süre kalıcı olduğundan mıdır? Bu yine de kendine özgü bir paradokstur; zamansal ve yok olmaya mahkûm maddeyi, kendi içinde hareketsiz ve sonsuz olan

fikrin sürekliliğini sağlar görünmeye mecbur eder. Fakat bu paradoks sadece görünüştedir. Zira bir yandan, asla tarafımızdan yaratılmamış olan ve duyularımıza dışardan kendini dayatan madde düşüncemizle aynı şekilde akmaz; diğer yandan, maddenin sabitlediği şey asla fikir değil, bilincimizin bir an onunla olan kırılgan temasıdır.

Yazı manevi dünyayı maddi dünyaya bağlar: Düşüncenin kaçıp gitmesini engeller ve sonsuz fikirle uçucu bir etkileşim içinde olan birey yazı sayesinde düşünceyi canı istediğinde keyfince tefekkür eder. Sadece düşüncesinin ânını bedeninin süresine bir anlamda kapatan belleğin bir yardımcısı olmakla kalmaz, ondan sonra da varlığını sürdüren ve düşünceye daima yeni bir uygulanma vesilesi sağlayan bir maddenin içinde bedenin eylemini sürdürür. Bu vesileyi aynı dünyada yaşayan ve aynı işaretler aracılığıyla aynı hakikate katılan bütün insanlara sağlar. Örneğin en güzel düşünce bizi çabucak terk ettiğinde, bu düşüncenin ortadan silinmesi bizi bir tür içsel çölde bıraktığında, yazı zayıflayan dikkatimizi destekleyip canlandırır ve madde bizi sürüklediğinde zihnimizi uzanabileceği en yüksek zirveye dek yükseltir.

Fikirlerin ikametgâhı ancak herhangi bir ivedi buluşmayla aralanan hareketsiz ve erişilmez bir sonsuzluksa, yazının özü bu fikirleri kullanılabilir kılan ve sürekli yeniden bulmamızı sağlayan bir nesneye onları bağlamaktır.

VI

Sanki kalemimiz ya da dudaklarımız fikirlere geçit verecek açıklığa asla yeterince sahip olamazmış gibi, yeterince fikre sahip olamamaktan değil, çok fazla fikre sahip olmamızdan, hatta bütün fikirlerin aynı anda gelmesinden kaynaklanan ve her ifade tarzının ayrılmaz özelliği olan bir güçlük vardır. Fakat dikkatin rolü özellikle düşünce akışını düzenlemektir, bu düşüncelere öyle dar ve sıkı ama yine de öyle akışkan

ve süreğen bir akış verir ki en zengin düşünce bile ihmal ettiği kaygılarla dağılmaya ne de kesintiye uğramaya asla izin vermez. En yavaş işler gözüken zihinler fikri olmayanlar değil, nereden başlayacağını, hâlâ uyuklayan bir düşüncenin ayrımsız ve atıl kütlesini nasıl parçalayacağını bilmeyenlerdir. Sonsuzluğu zamana akıtmak bizim görevimizdir, fakat daima en düz ve en az çökeltili olan en doğal eğime saparak bunu yaparız.

En derin düşüncelerimiz bile, dikkatimizin asla şaşmadığını varsayarsak, daima birbirlerinin yerine geçmeye devam eden tek tek düşüncelerdir. Bu düşünceler bizim hayatlarımızdan, yani bedenimizden ayrılamaz. Eğer sözün görevi düşünce akışını birleştirmekse, yazının görevi bu akışı ertelemeye çalıştırmaktır; sadece geçip giden bütün bu düşünceleri tutarak değil, dahası bunları ardışık değil de eşzamanlıymış gibi bir araya getirerek bu akışın düzenini değiştirebilir ve yeniden zamanın içine, herhangi bir âna sokabiliriz. Sanki bu düşünceler sonsuzluğun içine, fakat dikkatin keyfimizce yararlanabileceği kullanılabilir bir sonsuzluğun içine geri dönmüşler gibi olur.

Dahası, *düşünce kadar hızlı* dense de, aynı anda uzamın her noktasını işgal ettiğinden durağanlıktan asla ayrılmayan en hızlı harekete benzeyen düşüncenin bu hızının zaman içinde sonsuzlukla olan ilişkisinden daha fazlasını ifade etmediğini unutmamalı: Dolayısıyla zamanın düşünceyi tutmakta değil, takip etmekte yetersiz olduğu söylenebilir. Düşünce bize zihindeki her şeyi göz açıp kapayana kadar, üstelik de yazıya gerek duymadan verir. Fakat yazı bize bunun bir tür şekle dökülmüş halini vermek isterken tık nefes kesilir.

Yazının özü sonsuzu zamansalın içinde yakalamaktır; dolayısıyla, kendimizi zamanın içinde zamanın ötesine taşımak zorunda kalırız.

2
Söz ile Yazının Karşılaştırılması

I

Söz ve yazı düşünceyi sesin ve bakışın, eylemin ve gösterinin dünyasına –bunları birleşmeye zorlayarak– indiren iki mucizedir.

Öncelikle yazının sabitlenmiş sözden fazlası olmadığı söylenebilir. Bu durumda, konuşmak ve yazmak aynı zamanda şeylerden ziyade kişileri ilgilendiren bir eyleme kalkışmaktır; henüz başlamış olan bir eylemdir bu. Bu eylem sözde daha doğrudan ve daha belirgindir; yazıda ise daha uzak ve daha eğretidir. Sözde en dar çevreyi aşmaz, yazıda ise hiç sınır tanımaz.

Bununla birlikte, söz ve yazı saflıkları içinde ele alındığında, ânın içinde uygulanan sözdür eylem yaratan; bedenden ziyade ruha hitap eden yazının amacı ise düşünceye dalmaktır. Dolayısıyla rollerini karıştırmamak gerekir; bu rolleri değiştirebilseler de ve birinden diğerine çok sayıda geçiş olsa da karıştırmamalı, zira eylemin düşünceye dalmayı teşvik ettiği, düşünceye dalmanın da olası bin edim içerdiği unutulmamalı.

Sözü sabitleyip sonsuzca tekrarlayan yazı değil plaktır. Aksine, yazı sözü maddileştiriyor gibi gözükürken sessizleştirir ve gizler, öyle ki yazının koruduğu şey söz değildir, diriltmeye, sınamaya, sürdürmeye, sonsuzca genişletmeye bizi hep mecbur kıldığı düşüncedir.

Yazar okurda ortak yaşamın değil yalnızlığın güçlerini uyandırır; öyle sessiz kelimeler kullanır ki konuştuğunda

sanki susuyordur; sesi işitiliyor da bizde hâlâ bir tür gürültü yaratıyorsa bu kötüye işarettir. Sesin maddiliği en zayıf sözde bile hâlâ varlık sürdürür; sadece çırılçıplak düşüncenin olması için yazının içinde ses yok olmalıdır. Sayfaya şöyle bir bakmak yeter, ardından neredeyse her şeyi saf zihnin işleyişine bırakır. Sözün gücü anlık güçtür, fakat yazınınki düşüncemize uygulanır uygulanmaz bu düşünceyle iletişime geçer. Korunan bir geçmişten ziyade daimî bir mevcudiyet bize kendini gösterir. En eski metinler bize zamanı aşıyormuş gibi gelir. Bakıştaki coşku dinleyende harekete geçmeye davet eden güncel bir ilgiyi açığa çıkartır. Okurun bakışı kitabın satırlarından ayrıldığında içeriye döner ve tefekküre başlar.

II

Söz zamanın içinde kendini gösterdiğinden gayet canlıdır; sözün içinde manevi olan da tenselleşir; daima güncel ve hareketlidir; bizi de harekete geçirmesi gerekir.

Yazı ise, aksine, sessiz ve arınmış bir dildir, konuşandan ve dinleyenden bağımsızlaşmış gibi bize soyut ve evrensel gelir. Tüm vurgusunu yitirdiğinden değildir bu: Vurgusu kişiden ziyade fikre özgü bir vurgudur; kişi artık bizzat uzaklaşmış, sanki silinmiştir. Onu yeniden canlandırmak genellikle sadece bize bağlıdır. Düşünce daha saf gözükür, sanki herkesin gidip bulabileceği bir depoya kapanmıştır. Geçmişin saf olasılık içindeki bu türden varlık sürdürmesi onun sonsuzluğunun işaretidir.

Söz mevcut kişiler karşısında namevcut şeyleri anıştırmaya yarıyorsa da, yazı öncelikle namevcut kişiler kullansın diye sözün yerine geçer. Dolayısıyla yokluğun bütün avantaj ve kusurlarını çoğaltır; bunun nedeni ise sadece şeyi fikre dönüştürmesi değil, kişiler arasındaki bağı onları –deyim yerindeyse– bedenlerinden yoksun bırakarak yaratmasıdır.

Keza yazının sözden başka şey olması ve biricik konusunun asla sözü yeniden üretmek olmaması, birbirlerini seven ve her gün görüşmekle yetinemeyen insanların pratiğinde görülen şeydir; bu insanlar, sanki söz tüm sevgilerini ifade etmeyi başaramıyormuş gibi, sanki mektuplar bu sevginin bütün anlık kanıtlarına bir süreliğine teminat veriyormuş gibi, sanki bu sevgiyi hissetmek ve başka biçime sokmak için yine yokluğa ihtiyaçları varmış gibi, söyledikleri her şeye eklemek için birbirlerine yazma ihtiyacı da duyarlar. Yokluğun onlara varlıktan daha fazla şey kattığı, bunun da yokluğa dair tüm ağlayıp sızlanmaların her zaman ortadan kaldırmadığı şey olduğu vakidir.

III

Bununla birlikte, yazılamayacak birçok şey sözlü olarak ifade edilebilir, bunun tek nedeni sadece sözün silinmesi ve yazının kalması değildir (bu, sözün özünü inkâr edilebilirlik diye varsaymak olur), bunun nedeni kime konuşulacağının seçilebilir olmasıdır, oysaki yazının kaderi, en gizlisininki bile, herkese teslim edilebilir olmaktır. Keza yazı bizi neredeyse her zaman herkesin kendi yazgısını tanıyabileceği bu ortak insanlık zeminini aramaya davet eder, yoksa bu yazgıyı dolduran ve sadece kendi tarihini ya da en yakınlarınınkini ilgilendiren özel olayları değil: *Anılar*da bile, yok olup giden sayısız anekdot arasında, aranan şey kişinin kendidir, yani ebedî insandır.

Sözden ziyade yazıdan hoşlanan insanlar her şeyi yalnızlıktan bekler, daha ziyade sözden hoşlananlar ise her şeyi bir başka zihinle temaslarından ve bu zihnin getirebileceği açıklamadan beklerler. Bununla birlikte, bu iki ifade biçimi arasında daimî bir kenetlenme görülür; zira söz genellikle yalnızken bulunanı iletmeye yarar, yazı ise başkasıyla sohbette keşfedilen şeyi.

Yazı her zaman bir diyalogdan ziyade monoloğa benzer; hatta tamamen yapay olmayan tek monolog türü yazıdır. Fakat yazı aynı zamanda namevcut dinleyiciyle, olası dinleyiciyle, bize cevap vermeyen meçhul bir dinleyiciyle ideal diyalogtur. Bu dinleyici, bu dünyada günün birinde yaşayacak, günün birinde belki zihnin hayatına uyandıracağımız, ona armağanımızla, her zaman ayırt edemediği bu bağışla bizi zenginleştiren her insandır.

IV

Yazı sözden üstün tutuluyorsa, beden üzerinde etkide bulunan ve hep daha fazla heyecanlandıran daha dolaysız ve daha acil bir eylem olduğundandır. Yazıya geçirilemeyen şeyden dolayı çoğu zaman üzüntü duyulur ve sanki artık var olmadığında bile yazı sayesinde hâlâ aynı şekilde ortaya çıkabilir ve aynı yankıları bulabilirmiş diye düşünülür. Fakat aynı dinleyici kitlesi olmayacaktır. Zira kendini yazıya adayan kimse kendini söze adayandan başka bir tanrıyı, tapınağı iyi korunan daha gizli bir tanrıyı dinler.

Sohbetin zaman içinde uçup giden ama bir muhatabın canlı çehresinin her an kışkırtıp canlandırabileceği kanatlanmış bir tür hafifliğini yazının koruyabileceğini sanmak hata olur: Bu hafifliğe yakınlaşmaya çalışan tek şey mektup türüdür. Yazının, neredeyse anında yok olan sözün kimi şanslı tesadüflerini korumaya çalıştığı sıklıkla görülür. Fakat bize en heyecan verici ve en derin gelen sohbetler, düşünce dinlenirken sabitlendikleri metinde bizi hayal kırıklığına uğratır: Yavaşlıklarıyla bizi sabırsızlaştırırlar; bir yığın uçarı ve gereksiz şeyle dolu gözükürler. Yazı, ciddi bir zaman tasarrufu olan ve kendimizi tanımaya ve derinleştirmeye mecbur kılmak için bizi gündelik hayatın akışından saptıran yoğunluğuyla değer taşır. Yazı genellikle bir boş vakit işi gibi, hatta bir zaman kaybı olarak kabul edilir ki bu, bizi zamandan

söküp alması anlamında doğrudur; okuma da bütün meyvesini verdiğinde bunu onaylar.

V

Konuşanın sanatıyla yazanın sanatı arasında şaşırtıcı bir çelişki vardır. Mesleği konuşmak ya da yazmak olan insanlarda bile konuşmaktan ya da yazmaktan duyulan tiksinti neredeyse ortadan kaldırılamaz. Saint-Cyran, "bir kez vazetmektense yüz kez ayin okumayı tercih ederim" diyordu. Tersine, sadece bir mektup yazma zorunluluğu bile kimi zaman en eli çabuk ve en maharetli insanların tüm gününü mahveder. Biri söyleve diğeri kitaba uygun olan bu iki düşünce türünü ayırt edebilmek gerekir. Bunlar birbirine karıştırıldığında her şey yitirilir.

Falanca hatip, ben ancak konuşurken düşünürüm diyordu; falanca yazar ise ancak elimde kalem varken düşünürüm, düşünmek budur diyordu. Zira iki türlü insan vardır, birileri ancak hemcinsleri aracılığıyla zihinle ilişkiye girerken, diğerleri inzivadayken bunu yapar; peygamberler soyu ile keşişler soyu.

Fakat aynı kişilerin hem konuşmaktan hem de yazmaktan hoşlanmasına ender rastlansa da, bazıları nasıl konuşmak gerekiyorsa öyle yazarken diğerleri kötü konuşup iyi yazar. Zira konuşmak daima başkalarına konuşmaktır, yani öğretmektir, yazmak ise öncelikle kendiyle konuşmaktır ve kendiyle konuşur gibi başkalarıyla konuşmaktır, böylece söz daha fazla eylemde bulunur ve ikna etmeye çalışır, yazı ise bizi kendi üzerimize kapanmaya, başkalarını da bizi taklit etmeye mecbur eder. Yalnız insanın düşüncenin gerçekleştiği araç olan kalemden yararlanmadan düşünmesi güçtür. Gerçekleşene dek düşünce sadece bir ihtimaldir; tablolarını resmetmeyi düşünmeden hayal eden sanatçı örneğinde görülen budur. Düşüncenin kendisi de bir yazıdan, hayal edilmiş bir resimden başka ne olabilir?

VI

İnsanların yazıya dair genellikle batıl inanç niteliğindeki kanaati, sözün bu kanatlı uçuşunu, düşüncenin hızlı ve ele avuca gelmez edimini yazının görünür kimi işaretlerin içine kapatmasıyla açıklanır; sanki birer şeymiş gibi karşımızda varlık sürdüren bu işaretler, bu mucizevi evreni istediğimiz her an yeniden ortaya çıkartabileceğimiz birer tılsımdır âdeta. Gerçekten de tılsımdırlar; maddi olanı maneviye yakınlaştırırken maddi olanda tek aradıkları şey bize manevi olanı verme imkânıdır.

Söz insan için öyle doğal, kitapsa öyle gizemlidir ki ilkel insan kitabın konuştuğunu düşünüp işitmek için kulağını yaklaştırır.

En basit ya da en kaba çizgiler, sanki düşüncelerine tanıklık etsin diye insan eliyle çizilmiş olarak taşın ya da kâğıdın üzerinde belirdiğinde, bizim için hiyerogliflerin en esrarengizi olsalar da, en uzak ya da en tuhaf sanatın çizdiği ya da kazıdığı figürlerin yaratabileceğine özellikle baskın çıkan neredeyse kutsal bir duyguyla doldururlar ruhumuzu.

Yazının en ciddi tehlikesi *kelamı* harfin içine hapsederek harfi *kelamın* yerine koyabilecek olmasıdır. Oysaki harf bizim zaafımızı desteklemek için, yani *kelamı* çağrıtırıp yok olmak için buradadır. Yazının mutlak değerine dair bu aynı önyargı en bilgililerin bir alıntının içeriğinin doğruluğunu değil, doğru yapılıp yapılmadığını araştırmaya yöneltir.

Yazı düşünceyi ölü fakat her an dirilen bir gövdeye hapseder. Biçimi genellikle gözümüzün önünde olan bütün aşina nesnelerden bizi özellikle uzaklaştırır, fakat onları anıştıran ve düşüncemizi öteye taşıyan tüm bu işaretlerin prestijini arttırmak için yapar bunu. Özellikle eylemle eylem düşüncesi arasına bir tür mesafe koyar ki bu da yazıyı manevileştirir. Bu nedenle kitaplarda yaşayanlar, tıpkı onları yazanlar gibi, maddesizleşmiş bir dünyada yaşarlar; bu dünyada, fikir hâlini almış şeylerden geriye sadece saf anlamları kalır.

3
Yazarın Beni

I

Yazarın göstermeyi misyon edindiği, kendisininse ardında kaybolması gereken hakikati değil de yazarın kendini göstermesi oldukça kötü bir işarettir. Bu saf ışığın üzerinde en kusursuz ben bile hâlâ karanlık bir lekedir.

Yazarın bütünüyle kitabının içine girmesi gerektiği söylenir; fakat kitaba sadece kendini ya da en azından utancın özünün özellikle gizlemeye çalıştığı kendinin tamamen bireysel kısmını koymaktan çekinmeli. Hayatın daha yükseğe çıkarak ışığa doğru doğal bir yol bulmadan önce kök saldığı bu gizli gölgelerin içine fazla aydınlığın nüfuz etmesini istemek gibi, bilinci keskinleştirmek yerine körelten içsel bir huzursuzluk vardır. Zekâ fazla dolaysız ve fazla canlı bir kavramayla duyarlılığı faka bastırmaya çalıştığında bizzat duyarlılık kapanır. Okura ulaşabilen tek kitap ise yazarın silinmeye rıza gösterdiği kitaptır; bu kitapta yazar her bir kişiye kendi hesabına katetmesi gereken bir güzergâh, içinde yer aldığı evrenle ömrü boyunca sürdürmesi gereken bir diyalog sunar âdeta.

Yazının bende uyandırdığı ilginin üç düzeyi vardır: Yazan kişi ya bana sadece kendinden söz eder, ki o zaman biraz öfke ve küçümsemeyle karışık bir merakla ilgi duyarım; ya kendini unutup sadece benden söz eder görünür, ki o zaman asla kaygısız olmayan daha mahrem bir sarsıntı hissederim ya da onu unutur gibi kendimi de unutmaya beni mecbur eder ve bana o zamana dek eşiğinden geçmediğim yepyeni

bir dünyanın kapısını açar, ki bunun seyretmek her ikimizi de hayata uyandırır. Kendinden söz eden kişi neredeyse her zaman sadece beni kendine hayran bırakmak için bahseder ama o zaman ben onu dinlemeye son veririm. Benden söz eder görünen biri benim mahremiyetimi ihlal eder ve bana ders veriyor gözükür. Kendinden değil ama kendisi için kendine konuşan kimse bana sadece benim için konuşuyor izlenimi verir: Herkes için konuşan tek kişi odur. Montaigne bunun bir örneğidir, böylece hiç zarar görmeden kendinden ve benden söz etme özgürlüğü edinir.

II

Gerçek ve canlı olan sadece bireydir; fakat kendini aşmaya devam etmesi koşuluyla. Birey dünyada biriciktir, sadece kendisine ait fakat uygulanışını kendinde bulması gereken ortak bir yasanın taşıyıcısı olan bir doğanın, toprağın ve durumun parçasıdır.

Yazının özü, kendime hâkim olmaya beni mecbur kılmak için kendimi gerçekleştirmeye mecbur eden manevi bir çabayı kışkırtmasıdır. Bu söz için kesinlikle doğru değildir, en azından aynı güçle doğru değildir, zira söz anında yok olur, oysaki yazı beni kendimin seyircisi kılan ve kendimi yargılamama yol açan bir cisim bırakır geride.

Bir kitap yazmak kendini şekillendirmeyi, yani kendini bulmayı öğrenmektir. Kişinin kendi karşısında müşkülpesent olmasıdır, kendisiyle ve bütün evrenle ilişkilerini aydınlatması, zenginleştirmesi ve derinleştirmesidir; tüm güçlerini denemesidir; bilincini en derin varlığına, en derin varlığını da bilincinin verdiği vahye denk kılmaya çalışmaktır. Hayatın bize sırayla sunduğu en yüksek deneyimleri kısa bir zamanda derlemektir; en sıradan vakitlerde kendimizin en iyi kısımlarıyla hâlâ temasta kalmaya imkân bulmaktır: Bir kitapta bu asla tamamen olmaz; kitap sıradan hayatın kısıt-

lamalarını bildiği gibi başka kısıtlamaları da bilir. Fakat gelenek görenekleri ele almasa bile, yazarının bir hayat kuralı ya da akıl kitabı gibi başlamadığı hiçbir eser yoktur.

III

Yazı, yazarın kendi düşüncesini başkalarına göstermek zorunda kalmadan düşüncesine hâkim olduğu gizli ve münzevi bir sanattır. Ressam resim yaparken sergiyi düşünmez. Descartes okurdan önce kişinin kendisiyle yaptığı bir iş olan yazının bu rolünü gayet iyi biliyordu: Yayımlamayı hayal etmeden yazmaya devam etti; kendini kalabalıklara yem olarak sunmaktan çekindi; öncelikle tartışmalardan kaçınmaya çalıştı; davasını savunmaya asla gönül indirmedi; en iyi avukatların en iyi yargıçlar olmadığını düşündü; eseri kendi kendine yeterlidir; kimse ona dikkate değer bir itirazda asla bulunmadı. Kuşkusuz ki okur kitlesi karşısında bu tür ilgisizlik ve küçümsemede fazlasıyla kibir vardır, fakat bize en azından bir eseri okur kitlesine layık tahayyül edebilmek için bu kitleden ne denli uzaklaşmak gerektiğini göstermektedir.

Yazı kişinin kendisiyle bir tür sohbetidir, başkaları bu sohbetin dışında kalır. Hiç durmadan vahiy getiren tanımadığımız bir dostu içimizde keşfetmemizi sağlar: Bu vahiy hem tanıdıktır hem de mucizevi; bizi yükseltmeye ve büyütmeye devam eder; sanki onunla birlikte kendimizin de en iyi kısmını kaybedecekmişiz gibi onu kaybetmekten çekiniriz. Onu arzulamamızı bekler bizden, işitmeye her zaman hazır olmamız gerekir. Bir başkasıyla sohbette bu gizli dostu, yani içimizde taşıdığımız ve başkasının sesine bürünen bu dostu işittiğimiz de olur. Fakat bu eşi benzeri olmayan kimi anlarda olur. Çok sıklıkla ise içsel vahyi işitilmez kılıp bastıran bir düşmanın ya da ilgisiz birinin sesini işitiriz. Tanrı'ya şükredelim ki bu ilgisiz ya da düşman bizim içimizde gizli olmasın.

IV

Okuduğumuz bir kitabın yazarıyla karşılaştığımızda karşımızdaki insanı hiç tanıyamamak şaşırtır bizi. O aynı insan değildir. Herkes bir şey yaparken öncelikle yaptığı şeydir, her eylemi onda silinmez izler bırakır; ama bunu unuttuğu da olur, öyle ki yazdığımız bir kitap her zaman sadık olmayan, sadık olduğunda ise bize hep aynı ve hep yeni bir varlığı keşfettiren, dünyadaki tüm varlıklar arasında bizim için en yakın ve meçhul olan belleğimiz gibidir. Bellek gibi, yazdığımız her kitap da hem bir tamamlanma hem de bir diriliş olan ölüme dair belli bir bilgi verir. Dolayısıyla hiçbir yazarın yazdığına gerçekten sahip olmadığını düşünmek gayet doğaldır. Hangi insan günün birinde yaptığı her şeyi hatırlar ya da olduğu her hali gözünde canlandırabilir ki? Bilinç kendi kendiyle hiç durmadan bir tür eşitlik yaratmaya çalışır; bu eşitliği bir an tesis ettiğimizi sanırız ama neredeyse aynı anda bozulur.

Ancak yalnızken yazı yazıldığı ve yazan insanın öncelikle kendisiyle karşı karşıya kalmak için toplumdan kaçtığı da vakidir. Yazan kendini arar, kendi sırlarını önce kendine söyler. Yazarın tanıdığımız ve başka insanların arasında gördüğümüz kişiye neden benzemediğini bu durum yeterince açıklar: Daha iyi ya da daha kötü gözüken yazar en sadık dostları için sıklıkla bir vahiydir.

Fakat birçok yazar için kitabın özellikle gerçek hayatta olmaya cesaret edemedikleri ya da olamadıkları şeyi ifade ettiği de sıklıkla söylenir. Bununla birlikte, bu çizimlere bakıp onları yargılamak istediğimizde belli bir ödleklik onları kendilerini savunmaya yöneltse de, herhangi bir kısıtlamaya tabi olmaya son verdikleri anda düşüncelerinin doğallığında uygulandığı bütün bu imgeler onların gerçek varlıklarını ortaya koyar. Böylece, birçok yazarın hayatın kendilerine vermeyi reddettiği her şeyi kitaplarına koyduğu; eğer hayat onlara arzuladıkları her şeyi bağışlasaydı yazmanın akılla-

rına gelmeyeceği doğru olabilir. Sahip olmadıkları bir şeye onları yönelten bu yakıcı coşku buradan kaynaklanır. Fakat en iyi kitaplar yine de Montaigne'inki gibi içinde gündelik hayatın alışıldık akışının tanındığı aydınlık bir rahatlığın hüküm sürdüğü kitaplardır.

V

Özsaygıyı sıklıkla en kusursuz eylemden daha fazla tatmin eden, başka insanların bilincinde bir tür fiilî, canlı ve işlevsel mevcudiyet sağlayan, gerçek dünyadan daha güzel bir dünya yaratma yanılgısı ile gelecek kuşakların belleğinde ölümden sonra da yaşama umudu veren yazının önemi hakkında yanılmak kuşkusuz kolaydır. Yazı düşüncelerimize ve kararlarımıza sahip çıkmamızı sağlıyorsa da gerçek hayatımız başka yerdedir: O, bunları uygulamaktan ibarettir. Dolayısıyla, bir kitabın sıklıkla bunca yüce olup yazarının da bunca aşağılık olmasına şaşırmamalı; zira yazı kendi içimizde taşıdığımız bütün olanaklara sahip çıkmamızı sağlar; ama bunları uygulamaya razı olan manevi dünyaya gerçek erişimin yolunu sadece yazı bulur.

Keza yazar kendisine mütevazılığın sıklıkla hatırlatılmasına ihtiyaç duyar, zira ruhta ancak saf güçlerle temas eder ve bu güçleri tasvirdeki yüreklilikle bunları gerçekleştiren eylemdeki aşırı çekingenlik atbaşı gider. En kavrayışlı yazar bile ruh hâllerinin bilincinde, bu ruh hâllerini basitçe hissedip de bunları yazmayı düşünmeyen ve yazmayı utanmazlık kabul eden kişiler kadar ileriye asla gitmemiştir. Bu utanmazlığın birçok kitabın başarısının nedeni olduğu; okurun kimseye itiraf etmeye cüret edemediği, hatta kendine bile her zaman itiraf edemediği doğasının en aşağılık yerlerini böyle kitaplarda bulmaktan gizliden gizliye zevk aldığı da vakidir. Bir başkasının, kendisini kastetmeden, bunları ona göstermesi utancını ortadan kaldırır ve kendini koyvermesini sağlar.

VI

Yazarlık mesleki bir faaliyettir; insanın tüm faaliyetini ele geçirebileceğini ve bunun yerini tutabileceğini düşünmek gayet yanlış olur. Her alanda en büyük eserler hayatın doğal meyvesidir, hayat bunları akışından sapmaya gerek duymadan, deyim yerindeyse, istemeden üretir.

Mesela, başka birçoklarının yanı sıra, Rémy de Gourmont gibi kalem elinde yaşayan insanlar vardır. Böylece kendilerine fiilî hayatlarından farklılaşan, bahane sağlayan gerçek tutumlarına yabancı düşünce, duygu ya da eylemle dolu bir tür hayali hayat oluştururlar; ya bir tür rövanş içinde asıl hayatlarından kaçmaya çalışırlar ya da bu hayatın gerçekleşmesini veyahut başkalaşmasını bunların içinde sürdürürler. Kendi ölçülerine uygun başka bir dünya yaratmak için Tanrı'nın yarattığı dünyadan uzaklaşırlar ve kendileri için daha fazla güzellik ve yücelik taşıyanın hangi dünya olduğunu pek bilemezler. Bu tehlikeden tamamen kaçan yazar, en azından en ciddileri ve yaptıkları işe bütünüyle kendilerini verenler arasında kuşkusuz yoktur.

Kitap daha incelikli bir tür eylemdir ve bizi diğer eylemden uzaklaştırır. Fakat basit bir eylem olan yazma eylemi anıştırması bize bağlı olan ve daima sahip olduğumuz yok olmayan imgelerden oluşan bir dünya yaratmaya yeterken yok olup gitmeye mahkûm eyleme tüm gücümüzü adamaya değer mi? Dolayısıyla, yazı başarısız kalan bir eylemin fidyesi midir? Yoksa başkalarının taklit ettiği ve saf düşünceye özgü olan tek gerçek eyleme bir tür maddi beden mi vermektedir?

Bununla birlikte, ıskalanmış, deyim yerindeyse feda edilmiş kişisel bir hayatın gündelik yenilgisinden ve bize esinlediği tiksintiden ele avuca sığmaz sayısız güzel biçim çıkarabilmekte bir tür yücelik olduğu gözardı edilemez; başkalarının hayranlığına sunulmuş sayısız modele benzeyen bu biçimleri keşfetmekte yeterince cesur olmayanlara bunu yapabilme cesareti vermek için belki de gerekli olan çerçevenin belirlenmesidir bu.

VII

İnsanın yazarkenki tüm çabasının daha fazla berraklık ve kesinlikle düşünebilmek olduğu söylenir. Fakat arzularının tatmin bulacağı yanıltıcı bir dünya inşa etmeye çalışmaktan uzak durarak, bizim içimizde her an yeniden doğduğu kaynağa kadar bizzat uzanarak gerçek dünyayı daha kusursuzca kavramayı hedeflemelidir sadece. Yazı zamanın akışını hiç durmadan aşar; olayların birbirini takip edişini bir eşzamanlılığa dönüştürür; yazının görünür işaretleri sayesinde uzam araca dönüşür; ağzımdan çıkan sözün bunu yapabilmesi ise imkânsızdır. Yazı kendi içimde her yönde yolculuklar yapmamı bellekten daha iyi sağlar, özellikle ruhumun en iyi yanlarını ve en emin olup da hep unuttuğum hayat kurallarını benim için mevcut kılar. Nihayet izini koruduğu bütün eylemleri tinselleştirmeye beni mecbur kılar ve bunlar yazı sayesinde bir tür saf zihin egzersizi ve sonsuzluk öğrenimi hâlini alır.

Yazının gerçek rolü, insanın tözünü ve ışığını gündelik hayatının akışına nüfuz ettirebilmek amacıyla kendinin üzerine çıktığını hissettiği o kaçamak anları keşfetmektir.

Altinci Kisim

Okuma

1
Okumak ve Yazmak

I

Yazı okunmayı talep eder. Fakat gözümüzün önündeki dünya gibi, aynı kitap da bakışa sonsuz olasılıkta açı sunar; bunlar dikkatimizin, ilgi ve zevklerimizin yönüne, ruhumuzun derinliğine ve zarafetine göre değişir.

Dolayısıyla yazının mucizesi, düşüncenin hayatını elimizden kaçtığı anda yakalamayı başarmaktır; ama öyle bir şekilde ki, yaygınlaşmak için müziği yapanda ve dinleyende daima farklı olan, yaratıcısının yorumuyla her zaman örtüşmeyen ve bu yoruma sonsuzca eklenen bir yorum edinmesi gerektiği ve asla tükenmediği söylenebilen müzikte olduğu gibi yeni bir hayata hep yeniden başlayabilir. Yazar için de bu doğrudur; kesin olarak tamamladığı ama keşfetmeyi asla bitiremediği bu eserin karşısına geçtiğinde olan budur.

Bu kitap okunmalı dendiğinde bütün insanların davet edilebileceği ve bir an için onları eşitleyen aynı işlemin söz konusu olduğunu düşünmek yanlış olur. Zira asla aynı kitap okunmaz, aynı gözle okunmaz, kitapta aynı şeyler görülmez, aynı dersler çıkarılmaz, kitap hakkında aynı dilde konuşulmaz. Kimileri kitapta bazı olguları, diğerleri kimi fikirleri, başkaları basit duyguları arar. Sadece az sayıda kimse bir başkasının düşüncesiyle karşılaşır. Çoğunluk orada, tıpkı bir aynada olduğu gibi, kimi zaman daha az kimi zaman daha çok değer taşıyan ve hem güçsüzlüğünü hem de gücünü ölçen kendi imgesini keşfeder.

II

Yazı –eğer varsa– esini yakalamaya çalışırken, okuma esin yokluğunu telafi etmeye çalışır. Yazı içerden dışarıya giden bir hareketken okuma dışarıdan içeriye gider. Yazar düşünceye işaretler ararken okur işaretlerden düşünceyi çıkartır. Yazar bir dünya yaratır, okur o dünyayı deşifre eder.

Yazının rolü saf zihnin bütün dokunuşlarını sabitlemektir, fakat okumanın rolü bir başkası aracılığıyla bu dokunuşları bizim içimize kazımaktır. Dolayısıyla yazı ruhun gerçekle dolaysız ve ilk temasını varsayar; bu gerçeği yeniden bulmamızı sağlaması yeterlidir; ama gerçeğin asla dengi olamaz. Okurun gerçekle ilişkisi yazarın ona tavsiye ettiği bu dolaylı temastır, fakat güçlerini bu gerçekle ölçer ve onu aştığı da olur.

Kimse kendini bulmak için yazmaz; bir başkası karşısında aniden edindiği varlık özsaygısı için övünç kaynağı olsa bile hiç kimse asla tamamen okuyacak kişi için de yazmaz. Okurun asla kendisine değil, sadece eserine baktığını, artık eserinden koptuğunu, eseri unuttuğunu ve kendini de orada artık tanıyamayacağını yazar iyi bilir. Okuduğum her kitapta yine kendimi, yani güçlerimin uyanışını ararım, tıpkı yazdığım kitapta bu güçleri uygulamaya çalışmam gibi. Fakat okumada bir tembellik vardır ve bu tembellik kullanılmayan güçlerimizin oyununa gösterilen bir hatır sayarlıktır genellikle; yazı ise bu güçleri daima daha dolaysız ve daha güçlü biçimde uygulamaya koyar.

Okuma, konusu önceden verili bir vahiydir; bu nedenle, vahiy bize erişmediğinde sıklıkla kendimize saldırmamız gerekirken yazara saldırırız.

III

Zihin fazlasıyla hareketli olup kendini savrulmaya bıraktığında, aldığı vahiy yok olamayacak gibi gözükmesine rağmen anında yok olduğundan bunu elinde tutmak için yete-

rince özgür olması iyidir: Yazının görevi budur. Bu durumda zihin okumaya hiç kalkışmamalı: Yabancı bir düşünceye nüfuz edebilmek için göstereceği karşılıksız kalır; başlangıçta kendini adadığı bu hareketi zorlamayı ve ertelemeyi başarır ancak. Hakikatin kaynağıyla iletişime geçtiği ve tercümana ihtiyaç duymadığı andır bu.

Zihin pek hareketli olmadığında da yine açık ve dikkatli kalabilir: Bunlar okumaya elverişli vakitlerdir, bu vakitlerde kendinde eksik olan atılımı dışardan alır; elinden kaçıp oyununu özgürce sürdürdüğü ana dek kendisini yönlendiren elin altında güçlerini uygulamaya başlar. Fakat zihnin hem sağır hem de sert ve ilgisiz olması da vakidir; o zaman, okumaktan ve yazmaktan vazgeçip kâh kendinden kâh dışardan kaynaklanan daha ivedi herhangi bir istekle sarsılmayı beklemesi gerekir.

Eğer düşünce tembelse onu uyandırmak için okumanın düşünmeden önce gelmesi ya da onu yatıştırmak için takip etmesi ama tamamen sönmesini de engellemesi iyi olur. O zaman düşünme, Tanrı sevgisini teşvik eden ve bu sevgiyi yok olmaktan koruyan duaya benzer. Okumanın meziyeti bizi aynı iklim içinde tutmaktır, yoksa, sanıldığı gibi, bize iklim değiştirtmek değildir. Emerson yazmaya başlamadan önce kesinlikle Platon'dan birkaç sayfa okuduğunu söylüyordu. Bu, okumanın ruhumuzu kendi düzeyini bulmaya mecbur eden ya da aşağıya düşmesini engelleyen bir tür atılım sağladığını gösterir.

IV

En çok yazanlar en çok okuyanlar değildir. Zira yazanlar daima mevcut olan ve kendilerini beslemeye devam eden bir hakikatten doğrudan alırlar gıdalarını; okuyanlar ise bu hakikati kendilerine gösterecek bir rehbere ihtiyaç duyarlar. Kendi özlerinden fışkırmayan en güzel düşünceler bile yazanlara âdeta yabancı kalır. Okuyanlar ise kendileri kar-

şısında daha kuşkucudur; onları hem uyandırıp hem de güven verecek bir karşılaşmaya ihtiyaç duyarlar, bu olmadan kendilerindekini keşfedemezler.

Demek ki kitap okumak için yaratılmış insanlar ile yazmak için yaratılmış olanlar aynı kişiler değildir. Yazanların çekinerek yazdığı, okuyanların da sıkıntıyla okuduğu vakidir. Birileri ancak başka bir zihnin dolayımıyla gerçekle temas kurarken ve diğerleri de gerçek aracılığıyla ancak bir başka zihinle temas kurarken başka türlü nasıl olabilir ki? Eleştirmenler ise bir tür ara dünya oluşturur: Ancak okudukları hakkında yazarlar ve onlara kendilerini keşfettiren bir kitap olmadan kendilerinden hiçbir şey çekip çıkaramazlar.

Yazmayla okuma zıt iki entelektüel yöntemdir; bir arada olmaları gerekirken her zaman böyle olmaz. Zira sadece okunmuş olmaktan böbürlenmek için yazıyorsa, yazan kişi genellikle okumadan vazgeçer; ve eğer kendinde olan şeyi başkasının elinden almak için düşünüyorsa, okuyan yazmaya pek az heves eder. Okumanın suları başkalarına verip içmelerine izin vermesiyle yetinmesi yerine, sularından yararlanmak üzere hakikatin kaynağını bulmaya beni mecbur eden yazıya kesinlikle başatlık vermek gerekir. Yazmak da okumak da bilincin temel yasasını ifade eder; bu yasa içsel diyalog hâlinde olmaktır, hatta kendiyle, Tanrı'yla ve bir başkasıyla üçlü diyalogda bulunmaktır: Fakat muhataplar aynı düzen içinde konuşmazlar. Ben yazdığımda Tanrı'ya ricada bulunurum ya da ona seslenirim, diğerleri beni dinlemeden önce ben Tanrı'yı dinlerim. Okumada önce öteki konuşur ve onu dinlerken Tanrı'yı işitmeye çalışırım.

V

Kitabın bizi gözümüzün önündekinden farklı bir dünyaya dâhil etmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla deyim yerindeyse okuru kendinin üzerine çıkarması gerekir. Yazarın icat et-

tiği şeyi okurun keşfetmesi gerekmez, zira icat ettiğini sanan yazar da keşfetmekten başka bir şey yapmamıştır; fakat güzergâhı çizen yazardır ve okurun tek yapacağı bu yolu takip etmektir.

Bir kitap bize hayatımızı ya da hayatımızın bir dönemini doldurmuş düşüncelerin gelişimini bir tür eşzamanlı tablo içinde sunar; ve haklı olarak söylendiği gibi, biz en iyilerinin elimizde kalabilmesi için bunlar arasında bir seçim yaparız: Okuma bizi sadece bu düşünceleri oluşturmak için gereken zamandan daha dar yeni bir zamanda bunları kendi içimizde yeniden üretmeye mecbur eder. Hayatımız da her gün yazdığımız bir kitap gibidir, ne bu kitabın herhangi bir sayfasını atlayabilir ne de herhangi bir şeyi karalayabiliriz. Fakat kitap zahmete değer bir zaman içinde uzun bir meditasyonun tüm sonuçlarını bulmamızı sağlasa da, kısalttığı zamanı gündelik hayattan daha yoğun ve yine de olayın ağırlığının olmadığı daha havadar bir tarzda doldurur. En bayağı kaygılarını unutan, her bir düşüncesinin mal olduğu tüm çaba ve tereddütleri kitabına asla koymamış olan yazar, –kitap yeryüzü hayatına dâhil olmuş her zekâyı aniden kateden bütün ışık parıltılarını aydınlık bir örtüde bir araya getirdiğinden– canlı her insanınkinden daha güçlü ve daha saf bir manevi yaşantıyı okura bir anlığına verir.

Bununla birlikte bir kitabı bir çırpıda okumak gerekir, zira kitabın kaynaklandığı ve en küçük cümledeki vurgusuna bile bizi duyarlı kılmak için zihnimize iletmesi gereken bir hareket vardır. Dağınık bilgilerin derlenmesi asla bir kitap olmaz. En iyi kitap bile, bellekte kalması için fragmanlara bölünürse tüm usaresini yitirir. Fakat en iyi kitabın bize tözünü her yerde ve her noktada keşfettirdiği, bizi sonsuzca kendine bağlayabileceği de doğrudur. Şunu da unutmamak gerekir ki en iyi kitapla ne kadar uzun süre ilişki içinde kalırsak bize o denli az kullanılmış, o denli genç, keşfede keşfede asla bitiremeyeceğimiz meçhul zenginliklerle o denli dolu gelir.

Her kitap zaman içinde okunmaya yönelik olduğundan yazma sanatı okurun zamanını kullanmaktan ibarettir, ama okurun kendisi de zamandan koparılır. Kitap bize her zaman bir vahiy getirir; bu vahiy ezelî olan en eski şeyleri zamanın her bir döneminde yeni moda giysiler altında gösterir bize.

2
Dolu Dolu Bir Yalnızlık

I

Yaşamak zorunda olduğumuz dünyayı tanımak için etrafımıza bakmak yeterli görünür: Böylece doğayı ve başka insanları tanımayı öğreniriz. Fakat okumanın da yazma gibi asıl ilişkide olduğu şey asla mevcudiyet değil yokluktur. Böylece okumanın bize keşfettirdiği şey hiç temasımızın olmadığı evrenin bütün uzak bölümleri ya da en aşina olduğumuz nesneler üzerine bizimkinden tamamen farklı bakış açılarıdır; yazı, ayrıcalıklı bir şekilde, insanlığın tüm geçmişinin izini korur, böylece bu geçmişi içimizde manevi olarak yeniden canlandırabiliriz. Okuma bizden başkalarının daha önce bulunmuş olduğu uzamın ve zamanın her noktasında düşünce yoluyla mevcut olmak için sahip olduğumuz araçtır. Okuma öncelikle tarihsel ve coğrafidir, saf düşünce içinde bir yolculuk olmadan önce zaman ve uzam içinde bir yolculuktur.

Fakat bir kitabın rolü sadece bilgilerimi ya da deneyimlerimi arttırmak olmamalı; bu, benim gibi zamanın içine dâhil olmuş bir varlığın yasla küçümseyemeyeceği ve gündelik hayatını sonsuzca büyüten bir yarar olsa da yetmez. Zira ben bir kitaptan çok daha fazlasını talep ederim: Beni tek tek şeylerin üstüne çıkarmalı ve zihnimin her varlığa dikkat kesmesini sağlamak amacıyla kendine gönderdiği bir tür vahiy olmalıdır. Böylece okuma, en kusursuz biçimi altında, içimdeki manevi eğilimi onaylar. Başka deyişle, okumayı sadece bir oyalanma olarak görürsem nasıl olur

da benim için bir hayal kırıklığı, dahası, kendi umutsuzluğumun işareti olmaz?

II

Okuma düşüncemizi onaylar ve düşüncemizi bize gerçekleşmiş ve benliğimizden bağımsız bir biçimde sunarak onu daha da güçlendirir: Issız bir mağaraya kapatılmış olmaktan çekinen bu benlik aniden engin dünyaya açıldığı izlenimini edinir. Aynı zamanda bir başkasının da hakikati olan, hatta belki de herkes için aynı olan bir hakikate açılır. Böylece düşüncemizin kendinden daha da emin olmasını sağlayan okumanın ona usaresini ve şeklini veren bir tür kişisel mahremiyeti çekip almasından çekinilebilir. Bununla birlikte okumanın bir başkasının tanıklığı sayesinde bana kendi fikirlerimi tanımamı ve bunları sınamamı sağladığı inkâr edilemez. Bu fikirler henüz sadece benimken onları bir aylayla çeviren bir tür ürpertiye artık yol açmaz. Onları daha açık seçik fark eder ve daha sağlıklı değerlendiririm. Dolayısıyla okuma sadece benim ne düşündüğümü ortaya koymaya ya da bunu yaymaya yaramakla kalmaz, bunu yeniden şekillendirmeye de yarar.

Okumanın rolü, içimizde taşıdığımız ve ancak dikkatle, sevgiyle ayırt edebildiğimiz bazı hakikatleri daha berrak ve daha serinkanlı algılamamızı sağlamaktır. Alışkanlık ya da özsaygı yüzünden bu hakikatlerin o zamana dek bilmediğimiz değerlerini keşfetmeyi bize öğretir.

Hakikat kitaplarda aranır, fakat sonunda kendi içimizde olduğunu fark etmek için yaparız bunu. Hakikat bulunduğunda fark edebilmek için ona baştan sahip olmak gerekir. Yoksa okunan şeye, yani başkalarının bize sunduğu hakikatin tüm veçhelerine nasıl anlam verebiliriz? Her birimizin bütün evreni kucaklamasını sağlayan bu bütünsel bakış içinde bütün bu veçheler bir yer işgal etmelidir.

III

"Okumayı sevmek," Montesquieu'ye göre, "kişinin hayatında olabilecek sıkıntı vakitlerini hoş saatlerle takas etmesidir."

Kimi zaman insan kendi düşüncelerinden yorulup dinlenmek için okur; tıpkı aşina bir manzaradan yorulup dinlenmek için yolculuk etmek gibi. Fakat kitaplarda ya da yolculuklarda kişi kendini ve sevdiği şeyleri bulur. Kendinden bıkan kişi okumadan da çabuk bıkar:

Ten kederli, heyhat! Okudum bütün kitapları.

Fakat okuma bize ait şeyleri keşfetmekte sahip olduğumuz en iyi araçtır; ister bunları başka insanların sahip olduklarını sandığı şeylerle kıyaslayalım, isterse de başka yerde sahip oldukları değer o zamana kadar gözardı ettiğimiz bir serveti bize göstersin, bu değişmez. Bu ikili tatminin ilki bizde özsaygı uyandırırken ikincisi de insanlarla duygudaşlık hissi uyandırır.

Dünyaya dair zaten sahip olunan kişisel bakış açısı ve hayat deneyimi sayesinde bir kitaptan yararlanırız. Başka türlü, bu belirgin noktaların, bu duygu anlarının hiçbiri en büyük eserde bile asla keşfedilemez; bu anların eserin bize nüfuz etmesini değil, daha ziyade bizim esere nüfuz etmemizi sağladığı ve eserin içindeki yerimize işaret ettiği söylenebilir. Bu anlar bize sadece yazarıyla değil, bizimle sohbet ettirdiği ve ancak yazarın zihninde var olan kişi ve şeylerle, her gün bize varlıklarını dayatan gerçek kişi ve şeylerle olduğundan daha kusursuz ve daha özgür bir tür iletişime sokarlar. Okuma, aksine, çıkarın buğusunun bakışı kör etmediği daha saf bir ışıkla sarmaladığı bir tür hayat sınavı olur.

Bununla birlikte, hayattan talep edilen şeyin bir kitaptan asla talep edilmemesi kayda değerdir: Hayatla karşılaştırıldığında kitap bize soluk gelir. En önemli kitaplar bize varlığımıza dair bir tür yüksek bilinç vermelidir; bu yükseklikten daima oldukça erken tekrar ineriz.

IV

Kuşkusuz kişi eğer yeterince iyi ararsa ancak kendinde bulabileceği şeyle ilgilenilir. Bununla birlikte kendinden çıkmak, eylemek, dostlarla sohbet etmek de gerekir. Zira bize kendimizi gösteren ve deyim yerindeyse çakmaktaşından ateş çıkaran dışsal bir şoka da ihtiyacımız vardır. Düşüncenin içine kapandığı ve sıkışıp kaldığı bir çekmeceye benzememelidir kitap; keza, her zaman esnek ve kaçıcı olan sözün tersine, önce elime tutuşturduğu kâğıt gibi hareketsiz ve katı da kalmamalıdır, içsel olarak cevap verebilmek için kesintiye uğratmayı asla başaramadığımız bir dizi düşünceyi de bize dayatmamalıdır. Eğer bir yazarı, ruhundan bizimkinden farklı, ilginç hangi fikirlerin geçebildiğini kendimize sorarak seyirlik bir nesne gibi izlersek ondan hiçbir şey anlamamaya mahkûm oluruz. Onu bir başka kendimizmiş gibi incelemeliyiz; bu da yetmez, zira bu biçimiyle o da bizdir ve biz onunla içimizde kendimizin farklı bölümleri arasında hiç durmadan süren tartışmaya benzer manevi bir tartışmaya girişmiş gibi oluruz.

Herkesin alıp verdiği ve giderek iyice yayılmak için hiç durmadan genişleyip daha sıklıkla da aynı merkeze kapandığı söylenebilecek bir tür kesintisiz dolaşım içinde başkasının düşüncesini yeniden üretmemizi ve kendi düşüncemizi de ona emanet etmemizi sağlaması gibi, bütün insanlarda ortak olmakla birlikte her birine özgü bir düşünce varsayılırsa okumanın yararlarından söz etmek de kuşkusuz mümkün olur. Böylece, okuma bize sözü yazıdan çok daha iyi hatırlatır.

Okuma bizimkinden farklı ve çoğu zaman da onu aşan düşüncelerle bize bir tür yakınlık, hatta kardeşlik sağlar. Zira okuma tek bir kişi aracılığıyla başka insanlarla kurduğumuz bir tür topluluktur. Bu, diğer topluluğu derinleştiren ve ona nüfuz etmeyi bize öğreten görünmez ve manevi bir topluluktur.

Okuma bize insanın bir başkasına hissettiği ve yalnızken hiç rahatsızlık duymadan kendini bıraktığı iyi yüreklilik,

sempati, sosyallik, kıskançlık, düşmanlık ya da nefret gibi bütün duyguları keşfettirir. Fakat en büyük yazar kendi konusu karşısında öyle iyi silinir ki her birimizin içinde her insanın kendi içindeki mevcudiyetini bize verir.

V

Okuma da aşka benzer, önemli olan tek şey bir başka varlıkla oluşturduğumuz topluluktur, zira değeri varsaymaktan ziyade yaratan bu topluluktur, hatta en mütevazı biçiminde, bizi gerçekleştiren, büyüten ve kendimizin üzerine çıkartan da odur. En iyi dostlarımız nasıl ki en meziyetliler değil de sadece mevcudiyetleriyle ruhumuza hareket ve hayat iletenlerse, en iyi kitaplar da zihnimizi beslemekten ziyade sarsanlardır. Bize soru sormaları yeter, fakat buna cevap verecek olan bizizdir. Bu kitaplar düşüncemizi önceden oluşmuş bir bilginin hudutları içine kapatmak yerine, düşüncemizin önünde aydınlık bir yol açarlar. Fakat bunun için onları işitmeyi bilmek ve bir yazar karşısında düşebileceğim en büyük ve en yaygın hatayı asla işlememek, yani yerinde olsaydım söyleyeceğim şeyi söylememekle onu eleştirmemek gerekir.

Zira insanların kendi aralarındaki bu canlı iletişim okumanın asıl amacıdır. Fakat okuma bunun sadece aracıdır. Dolayısıyla, en önemlisi bile olsa bir kitabı en sıradanı bile olsa bir insan için terk etmekten asla çekinmemeli. Başka türlü düşünmek fikri ya da sadece kelimeyi varlığın ve şeyin üzerine koymak olur.

VI

Kitabın işlevinin hayatımızı aydınlatmaya hizmet etmek olduğuna inanılır. Ama bunun karşılığı da doğrudur: Okuduğumuz bütün kitapları aydınlatmaya hizmet eden tek şey hayatımızdır. Fikirle gerçek arasında, kendimizle diyalogla başlayan

ve kitabın keskinleştirip derinleştirmeye devam ettiği bir tür karşılıklı eylem vardır. Zira iyi bir kitap namevcut bir dostla diyalog gibidir; kitabın dost olduğu da bu anlamda söylenir. Hem tanıdık hem de yeni, üstelik de daima tükenmeyen bir tür dost olması için bu yeterlidir: Sürekli ona başvururuz, o da bize cevap vermeyi sürdürür. Böylece okumadan alınan haz kişinin kendisiyle ve başkasıyla sohbet etmekten aldığı hazza karışır.

Dolayısıyla bu hiç de murakabeye dalmanın hazzı değildir. Bu nedenledir ki okumada oyalanma aramamız mümkündür. Murakabeye dalmak için kimi zaman okumanın kesintiye uğraması gerekse de yine de bu murakabeye dalmayı dışlamaz. Fakat verdiği haz bir dostun bile bize verdiği hazla karıştırılamaz. Yazar kendi sözlerinin bizim üzerimizdeki etkisini bilemez ve yazar bu sözleri sürekli değiştirir, eğip büker; gücümüzün izlerini kendi dışımızda takip etmemizi sağlayan yazarın eylemi ve yüzü bizde eksiktir. Bu görmeden dinlediğimiz uzaktaki ya da ölmüş bir dostla sessiz bir sohbettir. Bu dostun karşısında, artık hissedilmeyen ezeli yürüyüşü içinde durdurulmuş düşüncesinden başka bir şeyimiz yoktur. Doğayla diyaloğumuzda olan da budur. Fakat bir kitapta bizim için her şey, gerçek, yazar ve kendimiz fikre dönüşürüz. Kitap bizi bireysellikten çıkmaya, maddiyattan soyunmaya mecbur eder; fakat kendini tamamen inkâr etmeden önce kendine dair sakladığı bir tür anı içindeymiş gibi bize hissettirdiği incelikli duygu yine bedenimizi sarsar.

VII

Okumanın sohbete baskın çıktığını herkes bilir, çünkü okuma yalnız başına yapılır, öyle ki ne şeylere duyduğumuz ilgiye ne de kişilere duyduğumuz sempatiye ya da tartışmada yenme arzusuna yer vardır. Okuma, dünyayla, kendimizle, başka insanlarla olan ilişkilerimizi manevileştirir.

Dolayısıyla okumanın yalnız insanın besini olduğu, yine de bu insanın okurken başkalarının manevi toplumunu ara-

dığı düşünülebilir. Gerçek yalnızlığı kimileri kitap okurken bulurken kimileri de yitirir. Kimileri kitaplarda kendi düşüncelerinin sayısız yankısını dinler; diğerleri ise tıpkı yakınlarıyla tartışır gibi yazarla sürekli tartışır. Fakat bu onların alışıldık hayatlarını değiştirmez. Zira onlar da yalnız kalmayı kuşkusuz asla başaramazlar. Kitaplardan uzaklaştıklarında bile aynı tartışmaya kendi içlerinde rastlarlar, huzur bulmaktan, aydınlıktan yararlanmaktan ve zihinlerini bu ışığın serbest hareketine bırakmaktan aynı şekilde uzak kalırlar. Gerçek yalnızlığı kitap okurken bulanlar düşünceleri için bir teşvik ararken diğerleri özsaygılarına zafer ararlar. Keza kitap okurken yalnızlığı bulanlar, deyim yerindeyse, parçalanması imkânsız bir yalnızlık içinde yaşarlar; bu yalnızlıkta fikirler bizzat insan toplumunun imgesi olan en zengin, en canlı ve en hareketli topluluğu oluşturur. Diğerleri ise kalabalıklar arasında kendilerine sükse arayarak kendilerini daima tecride, kedere fırlatıp atan örselenme ve sürtüşmelerden başka bir şey edinemezler.

3
Okumanın Kuralları

I

Okumada her şeyin dışardan değil içerden gelmesi gerekir; gelişimini takip ettiğim ve deyim yerindeyse kendisini besleyen bütün vesileleri yolumun üzerinde doğuran büyük bir düşünceden kaynaklanması gerekir. Bununla birlikte, iyi okumak için, zihnin tamamen özgür olması, ne açıklığını tıkayan ne de faaliyetini bölen bir şeyin olması gerekir, dolayısıyla zihnin hem tamamen saf bir beklenti içinde hem de bütünüyle kullanılabilir bir dikkat hâlinde kalması gerektiği söylenebilir.

Bir kitap, düşünceyi faaliyetten muaf tutmayı değil bu faaliyeti teşvik etmeyi, sahiplenmeyi değil araştırmayı önermelidir. Kitap sadece içsel meditasyonun cevap verebileceği bir soru sorar. Dünyaya ve kendimize dair deneyimimizi arttırmak, inceltmek ve derinleştirmek için okumak gerekir. Hayattan kaçmak için değil, hayatın içinde barındırdığı ve her birimizin en derinimizde taşıdığımız güçlerin bilincine varmak, bunları kullanmayı ve kullanımını düzenlemeyi öğrenmek için okumak gerekir.

Zihnin ya da ellerin her işinde olduğu gibi okumada da yerine getirdiğimiz her edimden ayrılmaz olan maddenin dirençlerini yenmeye yönelik bu çaba kuşkusuz vardır. Fakat sadece zihnimizi sarsmak, zihne bu hareketi kitabın vermesine izin vermek gerekir, sonrasında bu hareketi sürdürmek bize kalacaktır, bir süre sonra da kendi hareketimizi buluruz. O zaman kitaptan vazgeçebiliriz.

Okuma kâh bizi uyutur kâh zorlar: her iki durumda da okumayı bırakmak gerekir. Eğer bizim kendi oyunumuza giriyorsa, bizim içimizde yazardan ziyade bize ait kimi fikirleri anıştırıyorsa ve bu fikirlere bizim için beklenmedik olmakla birlikte yine de aşina gelen bir şekilde cevap veren, bir tür paradoksla, yazar ise o zaman okuma semereli demektir.

Fakat dikkatin yabancı bir nesneye takılıp kaldığı verimsiz okumalar da vardır. Bu durumda zihin kendi zevkine karşı değil tembelliğine karşı mücadele etmelidir; tembellik yenildiğinde ise zihni zevk yönlendirmelidir; zevk çabayı dışlamaz fakat çabaya hükmeder, yoksa asla çaba zevke hükmetmemelidir. Bu demektir ki okumayı bizi heyecanlandırmaya son derdiği ânın ötesine uzatmamak gerekir.

II

Okumak asla bir görev ya da oyalanma değil, zihnimizi harekete geçirerek onun bir anlamda kendi ebedî konumunu bulmasını sağlayan bir vesileye cevap olmalıdır.

En özgür okumanın daima belli bir zorunluluk içerdiği doğrudur. En azından ilk adımlarda bizi kendine tabi kılması ve kendimizden dışarı çekip çıkarması kaçınılmazdır. Düşüncemizin en doğal akışına kavuşması için kendini bu tabi olma durumundan koruması gerekir. Fakat düşüncemizin atılımını saptırarak kimi zaman onun gücünü ve coşkusunu yitirmesine yol açmasından da çekinmek gerekir. Dahası, okumanın daima bir araç olduğunu ve asla amaç olmadığını, tıpkı bilgin için tehlikenin öğrendiği şey tarafından ezilmek olması gibi yazarın kendisi için de tehlikenin okuduğu şey tarafından ezilmek olduğunu unutmamalı. Dolayısıyla okuma düşüncemiz için kâh bir destek kâh bir köstek olabilir; okuma düşüncemizin kendiliğinden hareketini engellemek yerine desteklemelidir. Fakat bize destek olduğunda

bile bunun sürmemesi gerekir, zira kısa süre içerisinde yaltaklanmaya ve kendini bırakmaya yol açar.

Bir kitabı eline alma tavrı bile tek başına kendinden hoşnut olmayı beceremememeye ve kendini terk etme arzusuna işaret ettiğinden okumada oyalanmanın kimi izlerinin barınmaması güç olsa da, okumada oyalanma aramaktan daha kötüsü olamaz. Okumayı seven biri için bakışı cezbeden, bütün sohbetleri dolduran, konusu bile yüreğini titretip zihnini dağıtan, baskı uygulayan ve onu kendi düzeyinin altında tutan bunca kitabı reddetmek için nasıl bir disiplin ve güç gerekir!

Her şeyden çok kendilerini terk etmeye susamış olan kimileri okudukları şeyde kendilerinin asla düşünmedikleri şeyi, dikkat çekici, öngörülmemiş, hatta saçma olanı, her koşulda kendi kendilerine yol açamayacakları bir sarsıntıyı ararlar. Başkaları ise bir yazarda kendilerinin sahip olabileceği, kendilerininkilere yakın hissettikleri ama tohumunu keşfedip büyümesini izlemeye ne zamanları ne de güçleri olan düşünceleri bulmaktan hoşnut olurlar. Böylece, kimileri okumadan daha ziyade kendilerinin olabilecek fikirleri çekip alırken, diğerleri kendi özlerinden çıkartamayacakları fikirleri alırlar. Bir kitapta kendilerinin ya da bir başkasının düşünebileceği şeyi değil de düşünmek gereken şeyi, yani ruhun birleşme eğiliminde olduğu ve her insanın kendini az çok açık hissettiği hakikati bulmak için okuyanlar pek azdır.

III

Çok okumalı: Çok okumak geçmişteki geleneği bize açmaktır, bilincimizi bütün insanlığın bilinci ölçüsünde büyütmektir.

Fakat öncelikle okunacak kitaplar arasında seçim yapmak gerekir. Zira dostlarımızı seçmeyi bilememek gibi oku-

yacaklarımızı seçmeyi bilmemek de güçsüzlüğümüze ve sefaletimize işarettir. Bu durumda, gücümüzü sınayıp misliyle arttıran yankıyı bulamadığımızdan, zorlanmadan tiksintiye hızla geçeriz. Sadece bizi aydınlatan ve güçlendiren yazarları okumalıyız, yoksa bize hayatı unutturan hayalcileri ya da hayatı reddeden umutsuzları değil.

Bir kitaba olan ilginiz daima düşüncelerinizin, fakat ille de sahip olduğunuz düşüncelerin değil sahip olmayı arzuladığınız düşüncelerin alışıldık düzeyine işaret etmeli. Kişi sadece kendini bulduğu kitapları okumalı, neyin içindeyse ya da neyin içinde olmak istiyorsa onu okumalı. Bizde güvene ve neşeye yol açan sadece bu kitaplardır. Diğerleri ise bizden çok çaba ve zahmet talep eder; bizi kısır ve tatsız bir halde bırakır. Bir insanı okuduklarıyla değerlendirmek doğrudur fakat bu kitapların onun üzerinde bırakabileceği etkiden hemen söz etmemeli. Zira bunları kendisinin seçmiş olduğunu asla unutmamalı.

İki tür okuma olduğu doğrudur: Birinde özsaygımız baskın çıkar ve yazarın anlamını daima küçültür, diğerinde ise zihnimiz kendini verir ve bu anlamı ortaya çıkartır; en sadık okumanın bu olduğu söylenemese de bizi büyütmeyi ve zenginleştirmeyi asla ihmal etmeyen sadece budur.

Sevdiğimiz yazarlara çok şey yükleriz. Onlardan ayrılmayı da başaramayız zira onların bize taşıdığı vahyin asla tükenmediğini hissederiz. Fakat bir kitabın özü tam da bu vahyi kesintiye mecbur kılmaktır; sonsuza dek onun peşinden gitmesi gereken bizizdir.

Zihnimizi kısa bir an hızla çalıştırıp anında yok olan bir harekete yol açan alkolünkine benzer bir tür uyarıcılığı kitaptan beklememeli. En fazla coşkuyla okunan kitaplar bizim içimizde en fazla iz bırakanlar değildir. Ruhumuzu en kolay sarsan hareketler aynı zamanda en çabuk yatışanlardır. Fakat ruhumuz yüzeyi en dingin olduğunda en fazla geçirgen olur: O zaman ışığa duyarlıdır, ışığın en derine nüfuz etmesine izin verir ve bu ışığı içinde en uzun süre tutar.

IV

Zira öğrenmek için okumamalı: Öğrenilen şey sadece bize hizmet etmeye yöneliktir ve yine de gereksizdir, zira bunca kolay kaybedip bulunacak başka hiçbir şey yoktur. Bunca bilgi zihnimizi desteklemek yerine rahatsız eder. Bunlar unutulduğunda bir tür kurtuluş hissedilir; ve ancak her an bunlar unutmak koşuluyla yaşamak mümkün olur.

Anlamak için okur insan. Fakat bunun için bir fikrin zaman içindeki kökenini ya da yerini belirlemeye çalışan tarihçi gibi veyahut kendini tarihçiyle karıştırmazsa bu fikri zenginleştirmek yerine sınırlandırmaya yarayan tüm diğer fikirleri hatırlatan eleştirmen gibi okumak gerektiği hayal edilir sıklıkla. Her ikisi de fikri kişinin kendi özünde sahip olup tanımaya çalıştığı gizli bir şey olarak ele almak yerine dışa atılmaya çalışılan yabancı bir nesne gibi ele alır. Oysa anlamak, aslında, bize telkin edilmiş herhangi bir fikrin zihnimizin ve bütün zihinlerin ortak varlığı olup olmadığını aramaktır. Var olan her şeyi aydınlatan ve kendimizi bize gösteren bu ışığı o fikrin içinde bulmaktır.

Fakat bizzat sonsuzluğun büyük yazarlara emanet ettiği unutulmaya terk edilmiş şeyi daima bu yazarların hayatında arayan eleştirmenler hakkında ne düşünmeli? Çok özen gösterdiklerinden anısını sadece gelecek kuşaklar için değil kendilerine kalmış kısacık ömürlerinde kendileri için de her zaman kurtarmaya çalışan bu yazarlar hakkında ne düşünmeli?

Düşüncemizin doğrudan sürgününü binlerce parazit bitki arasında boğma riski taşımayan hiçbir okuma yoktur. Okumanın buna direnebilecek kadar coşku dolu olması gerekir; ama o zaman okuma daha da zenginleşir. Bir kitapta akılda kalmayı hak eden şeyi okumaya bağlı kalındığı doğrudur; bu yönüyle kitap sohbetten çok farklıdır. Fakat kitap bağlantıların çok fazla yer tuttuğu süreklilik içeren bir bütündür. Bağlayıcı doku çok boldur. Çok okuyan biri ol-

mayan Descartes *bir kitabın yazarının söylemek istediği şeyi kısa sürede görebildiğini* söylüyordu.

Okumanın Pascal'ın güzel ifadesinden daha iyi kuralı yoktur: *Ne çok hızlı ne çok yavaş okumalı*; her iki durumda da bir şey anlaşılmaz. Şu da eklenebilir ki, pasif bir şekilde ve sadece okuduğumu aklımda tutmak için okuyorsam sıkılırım ve okuma bana gereksiz gelir; derin bilgide olan şey kuşkusuz çoğu zaman budur. Aksine, okuduğum şeyle sadece kendi düşüncelerimi harekete geçirmeye çalışıyor olsam da beni ele geçirmeyen ve beslemeyen hiçbir okuma olmaz.

V

Okumanın özü bizi daha saf bir manevi atmosfere sokmak olmalıdır. Bu nedenle yaşayanlardansa ölüleri okumak, yaşayanları da ölmüşler gibi, yolda rastlanabilecek bir bedenleri yokmuş gibi, özsaygımızın işin içine girmeye daima hazır olduğu o kişisel ilişkileri onlarla kurmak imkânsızmış gibi okumak daha doğrudur.

Bir yazarı yönlendirmesi gereken ve –her zaman anlaşılamayan bir anlamda– sadece gelecek kuşaklar için yazması gerektiğini söylemeyi sağlayan niyet de budur. Oysa gelecek kuşaklar bugünden başlar. Fakat bunu görmek güçtür: Eski yazarları okumanın kendine özgü avantajlarından biri budur. Zira onlarla ancak cennette sohbet edebiliriz.

Eskileri okumayı modernleri okumaya tercih etmenin gerekliliği, modernlerin en iyilerinde çok fazla özel bilgi zihni hantallaştırıp çelerken, eskilerin daha sade olması, daha doğal bir hareket, şeylerle daha dolaysız bir temas içinde olmalarıdır. Onların diliyle bizimki arasındaki fark da buna eklenir; hâlâ konuşulduğunu bildiğimiz bir başka dile dair deneyimsizliğimizden kaynaklı patavatsızlığımızdan onları bu fark korur. Onları fazlasıyla yavaş okuduğumuz da vakidir, bu durum bizi onların kullandığı yeni ya da alışılmamış

kelimelere bizim her gün kullandıklarımızdan daha derin ve daha dolu bir anlam vermeye mecbur eder; keza bu, onların düşüncelerini –deyim yerindeyse– hecelerken, bizimkinin çok çabuk geçmesini engellemeye ve bunu her seferinde var gücüyle uygulamaya mecbur eder.

Bu yavaşlığın asla sakıncasız olmadığı da bilinmektedir, zira yavaşlık zihnimizden hareketi ve hayatı çekip çıkarabilir ve tamamen maddi yorumlama çabasıyla zihnimizi bunaltabilir. Genellikle yazarların pratiğinde bu koşullardan bile en şanslı çıkarsamalarda bulunulduğu doğrudur; aşırı ivedilikle aşırı yavaşlık arasında doğru oran korunur, düşüncemize en uygun gidişat bulunur; klasik kültürün sadık kalan kimi zihinlere verdiği bu kavrayış ve ölçülülük niteliklerinin nedenlerinden birinin bu olduğu, üzerinde pek düşünmeden, söylenebilir belki de.

VI

Bir kitapla buluşan, yani bizi onunla aynı evrene dâhil eden bir okuma yapmadan önce aynı kitabın kaç gereksiz okumasını yapmak gerekir?

Dolayısıyla zaman zaman aynı kitabı yeniden okumak gerekir. Hayatın farklı dönemlerinde bir kitap hep aynı anlama sahip olmaz; bizim için bir çırpıda aydınlanmaz. Bir kitapta zihnimizin farklı veçheleriyle sırayla ilişkiye sokarak keşfedebileceğimiz çok sayıda farklı perspektif, farklı derinlik düzeyleri vardır; bunlara aynı anda vakıf olmak imkânsızdır. Bir kitaba bize verdiği kadar biz de veririz. Bir kitap okumak bir dostla sohbetten farklı değildir. Bir süre sonra neyin bize neyin ona ait olduğunu bilemez hâle geliriz. Bir yazara çok şey vermekten çekinerek hiç durmadan ondan almak istemek okumayı kısırlığa mahkûm etmektir. O zaman okuduğumuz kitap bize hiçbir şey vermez. Fakat en güzel kitabın da bize en sevdiğimiz dostun yüzü gibi içine

kapalı gelmesi mümkündür. O reddettiğinde sırrını zorlamaya çalışmadan onu bırakalım, o bize kendini teslim ettiğindeyse biz de kendimizi ona teslim edelim.

Her birimiz doğallığında hep aynı kitapları okumaya eğilim göstersek de, bunu yapmamaya özen göstermeli. Örneğin Spinoza şöyle diyordu: "Ruhumuzun daha karmaşık ve daha incelikli olabilmesi için çok çeşitli besinler kullanmalıyız." Kuşkusuz ki en farklı yazarlara bile daima aynı soruları sorduğumuz ileri sürülebilir, fakat bize fazla aşina bir çehreye sahip olmamaları da iyidir: Yoksa düşüncemizi beşikte sallayıp uyutma riski taşırlar, ona fazla güvenlik sağlarlar. Henüz hiç işitmediğimiz bir dilde bize kendilerini sunduklarında ise, aksine, dikkatimizi uyandırırlar ki bu her daim genç ve dayanıksız bir edim olduğundan sürekli canlandırılmaya ihtiyaç duyar.

VII

Dünya, zihinsel şeylerden zevk almadığından kitap okumayan insanlarla bu zevke sahip olduğundan bunu ancak kitaplarla tatmin eden insanlardan oluşmuştur neredeyse sadece, bunlar sadece kitapları severler, zihnin gerçek gücünü sınadığı etraflarındaki gerçekliğe sırt çevirirler. Hayatta öyle bir an gelir ki harekete geçmek için okumayı bırakmak gerekir, fakat okuma en güçlü insanlara hâlâ gereklidir, onları daha fazla aydınlatıp daha fazla ufuk sunar.

Okuma öğrenmeye çalışan gençlerin, hatırlamaya çalışan yaşlıların işidir. Fakat bütün bu edimler olgunlukta gerçekleştirilmelidir; bu edimlerin öyküsünü kâh gençliğe kâh yaşlılığa veren okumadır. Bununla birlikte, gençlik harekete geçmekte sabırsız olduğundan, yaşlılık ise kendine yeterli olmaya eğilim gösterdiğinden her ikisi de okumaktan vazgeçmeye özlem duyar.

Okuma daima kitabı açıp okumaya yönelik iradi bir ni-

yet gerektirir. Her zaman teslim olunmasa da kendini bırakmayı bilmek gereken tesadüf bunu sağlar. Okumalarda bir tür mutluluk ve tesadüf vardır, bunlara kendini bırakmak kimi zaman iyidir. Okunacak kitap seçerken fazla özenle davranmamalı, tüm sunulanları ya da tavsiye edilenleri kabul etmeyi bilmeli.

Okumaktan hoşlanan, yine de okumaktan vazgeçebilen kimse okuduğundan en yararlanan kişidir. Bununla birlikte, şunu dediği işitilir: *Ne okuduğumu hiç hatırlamıyorum; tarihle ilgilenmiyorum; anıları ne korumaya, ne bir derlemeye, ne de sınıflamaya çalışıyorum. Okuduğum şeyde âna özgü olanı değil, sonsuza özgü olanı dikkate alıyorum; bunu da ancak kendi içimde, bir karşılaşmayla bulurum, yoksa dışarda, seçip ayıklayarak değil. Bir kitaptan zihnimi çalıştırmasını, ânın içinde serbestçe hareket etmeye zihnimi bırakmasını isterim.*

Sonuç:
Esinlenme Disiplini Üzerine

I

Düşüncenin ve eylemin olduğu kadar sözün ve yazının da tüm sırrı esine belli bir sadakatten kaynaklanır; ama biz neredeyse her zaman esinin berisinde kalır ya da ötesine geçeriz. Bu esin bize kendini sunduğunda her zaman onu fark edemez ve geçip gitmesine izin veririz. Ya da esin kaçtıktan sonra yakalayıp kullanmak isteriz. Esinin akışını engelleyen ve gerçekten geriye sadece atıl ve ilgisiz bir kütle bırakan özsaygının tüm çabaları karşısında gizlenir: Esin bu kütleyi kateden ve tek başına iradenin yaratmakta yetersiz kaldığı ışındır. Esin her ân çehre değiştirir ve keyfimize göre yenilenmez. Hareketsiz bir hareketliliktir o, sonsuzlukla yok olup giden bir temastır. Fazlasıyla hafif ve incelikli davranarak ancak elimizde tutabiliriz esini. Kim ki esine fazlasıyla yaslanırsa kendi arzularının damgasını ve vücudunun ağırlığını ona yüklemiş olur. Fikirler, ilk ortaya çıktıkları andan sonra bulmaya çalışan kişi için solup yok olurlar. Sönüp giden bir alevi boş yere diriltmeye çabaladığı bir külden başka bir şey yoktur.

II

Söz esine boyun eğebilir denecektir; fakat yazı her zaman boş vakit ve iradi bir eylem gerektirir. Yazı nasıl olur da düşünmeye bağlı olmaz? Üstelik de yazar kendini peygamber sanır. İçine kapandığı yalnızlıkta, yukarılardan gelen, tüm

evrene aktarmak istediği ve aldığı anda bile sonsuzca hayatta kalacak bir mesaj aldığını düşünür.

Yazmak nakletmektir. Her yazar bir aracıdır. Her yazar kendine hâkimdir, dikkatlidir. Fakat öncelikle zihnin kendisiyle konuşmasını beklemelidir. Yazının özelliği, tıpkı dua gibi, gündelik hayatın meşguliyetlerinin bize her an unutturduğu saf zihinle bu teması kurmaya bizi mecbur etmesidir.

Delacroix sanatın yüce kuralını 'gelmekte olana yavaş yavaş teslim olma' diye belirtir. Gelmekte olan tam olarak bilinmediğinde asla yeterince iyi yazılamayacağını her yazar bilir. Fakat bütün güçlük gerçekten de esine kendini bırakmayı bilmektedir, ama yine de tamamen esiri olmamak, onu tanımayı ve yönetmeyi bilmek gerekir; dahası, esinin ardışık vahiyleri arasında bağ kurmayı da bilmek gerekir. Bize özgü dehanın tüm gücü esasen burada kendini gösterir.

III

Kişi esinde yanılabileceğini bilir; Delfi kâhini transa geçtiğinde dehşete kapılmamak mümkün değildir. Esinli kişi bilmediği bir vahyin bahtsız ve küçümsenen aleti değil midir? Mademki kendisi bir hiçtir, kendini hiç kabul etmektedir, mademki boyun eğmekle yetindiği bir varlığın saf tanığı olabilmek kendinden kaynaklanan her şeyi unutmalı ve feda etmeli, bu durumda, bahtsız ve küçümsenmiş nasıl olmayabilir? Daima söylemek istediğinden daha fazlasını, bildiğinden daha fazlasını söyler. Onun için var olmak gerçekten de yok olmaktır. Böylece, yazarın elinde kalemin sihirli değnek işlevi gördüğü olur: Sihirli değnek kâh cansızdır kâh titreşip durur. Bu değnek yokken kendini kısır hisseden kişi bile, değneği eline geçirir geçirmez, değneğin ucunda itişip kakışan fikirlerin istilasına uğrar: Değnek, bilimde uçların gücü denen şeye sahip gözükür. Ve edindiği akışkanlığı herkese iletir.

Sadece bütünlüğü içinde değil, anlık ve parça parça bile tüm içeriğine asla sahip olunmayan son derece güçlü bir kitap yazmak da mümkündür: Bizi aydınlatan şimşekler asla tamamen kendi aydınlığımıza dönüşmez. Bu durum özellikle gururumuzu kırar. Fakat kalemimin hareketleri ruhumun hareketlerini sadakatle ifade ediyorsa, kimi zaman onları serbest bıraktığımda irademle yönlendirdiğimden daha hızlı gittiğini keşfettiğimde, aşağılanma hissetmem değil, alçakgönüllülük göstermem gerekir.

Esinlenme kelimesi bile sanki kutsal bir düzensizlik gizliyormuş gibi bizi ürkütmemeli asla; genellikle sanıldığından daha hoş ve yakınlık içeren bir kelimedir. Görünmez çehresi doğallıktan söz ettiğimizde belirmeye başlar! Zira esinin özü doğal olanı aşmak değil onu korumaktır: İnsanların çoğunun buraya varabilmek için özsaygının hileleriyle daha yapacak çok işi vardır. Kendilerine her bağlandıklarında kendilerini terk ederler. Fakat kendini terk eden kişi kendini bulur ve kendinin dışına çıkan kişinin sadece kendi olduğunu söylemek tamamen yanlış değildir.

IV

Zihnimizi bir an büyüleyen imgeleri aniden aydınlığa çıkartan karanlık bir zemin vardır içimizde kuşkusuz. Bu imgeler yıldırım hızıyla bu zeminden geçer: Bunları birbirine bağlayıp tüm bakışlara sergileyen bir beden vermek sanatın işidir. Fakat esin, sıklıkla sanıldığı gibi, araştırma çabasına eşlik eden karanlık ve tensel bu bir tür ısıya indirgenmez; esin, keşfin lütfu içinde, ten engelinin aniden ortadan kalkmış gözüktüğü o kusursuz manevi aydınlıktır.

Bununla birlikte, güçlük, yeryüzünden yükselen ve gökyüzünden inen şeyi bize sunulan şeyin içinde tanımaktadır daima. Esinin asıl konusu, bize her şeydeki tanrısal mevcudiyeti gösterirken ve bizi silinmeye mecbur ederken, her insanın buna duyarlı olmasını sağlamaktır. Esinin içinde Azi-

ze Teresa'nın hayranlık verici bir şekilde bilincinde olduğu bir tür zorunluluk vardır: "Tanrı'nın ben farkına varmadan bana keşfettirdiği şeyi biliyorum zira başka türlüsü elimden gelmez. Fakat Tanrı'dan bana bir şey göstermesini istemeye asla iznim yoktur. Tanrı'ya şükür, asla meraklı olmadım; bilmediğim şeyi öğrenmeyi asla dert etmedim. İstemeden öğrendiğim şey yeterince zahmete mal oldu."

V

Fikirler zihnimizden canlılıkla ve ivedilikle fışkırdığından düşüncenin eleştiriye tabi kılmasının neredeyse imkânsız olduğu yaratıcı dönemler ile bu fikirleri kabul etmeden ve sahiplenmeden önce aralarında bir tür seçim yapacak kadar soğukkanlı olabileceğimiz yatışma dönemleri arasında bir salınım görülür düşünce hayatında. Eleştirel duyuları en uyanık olan zihinler genellikle yaratıcı gücü en az olanlardır. Bununla birlikte, tıpkı dikkatleri kısıtlı olduğundan ancak en saf akışın geçmesine izin veren, yine de yaratıcılıkları ne kadar engellenirse o kadar güçlü fışkıran kişilerde görüldüğü gibi, esinle düşünme arasında bir tür ittifak da olabilir.

Deha aşk gibidir: Hiç tükenmez, hep yeniden başlar ve daima kendini aşar. Fakat kendi dehalarından üstün olan, onu düzenlemeye ve daima hâkimi kalmaya çalışan insanlar vardır, dehalarının altında kalan insanlar ise sanki bunun kurbanıymışlar gibi daima altında ezilirler.

Zihnin her eserinde, en önemlilerinde bile, zihnin uyukladığı olur: Esin sustuğunda ve yazar sanki bunu fark etmemiş gibi söylemini sürdürdüğünde olur bu. Yazar daha sabırlı olsaydı ve esinin çağrılarına, yokluğunda zorlamaya kalkışmadan, mevcut olduğunda ise başka önlemlerle oyalanmadan daima dikkat kesilseydi, yazdıklarında insandan gelenle Tanrı'dan gelen arasında ayrım yapmakla hiç uğraşılmazdı.

VI

Yazar için bütün güçlüklerin en berbatı esini nasıl talep edebileceğini, onu nasıl dinleyip nasıl cevap verebileceğini bilmektir. Bütün tehlikelerin en kötüsü, esinsiz kaldığımızda onu zorlamaya ya da eksikliğini gidermeye kalkışan özsaygının çabasıyla bu yokluğu telafi etmeyi istemektir.

Keza, alçakgönüllülüğün asıl işareti, bize bir şey verebilmek bir yana, her şeye sahip olmayı asla başaramayacağımızı düşünmektir. Yazdığımız her satır bir tür esin deneyimidir: Esini her zaman tanımayız, onu kavramak için yeterli açıklığa ve uysallığa da asla sahip değilizdir. Esinin kuralı, kısa ve yeterli bir ışık içinde bana kendini gösteren şeyin üzerine asla bütün ağırlığımla çökememdir, daha fazlasını asla istemeden edindiğim şeyi derlemektir, mümkün olan dikkat ile sunulan hakikat arasında temasın meydana geldiği ânı yakalamaktır ve bu temas bozulduğunda ise onu yakalamaya hiç kalkışmamak ya da fırsat kaybolduğunda bunu yeniden yaratmakta inat etmemektir.

İradeden tek beklenebilecek şey olumsuzdur; esini, araya karışan ve onu boğmakla tehdit eden fazla yabancı katkıdan yoksun bırakır. İradenin çetrefil bir rolü vardır: İrade, doğru fikri, güzel biçimi, kusursuz eylemi bize sunulan her şeyde tanımamızı ve bizim için bunları kavramayı sağlayan -deyim yerindeyse- ayırt ediciliği uygulamaya koyar.

VII

Kişi ateşli bir ruha ve saf bir kalbe sahip değilse, hem harekete geçmek için yeterli cesarete hem de kabul göstermeye yeterli uysallığa sahip değilse, aynı anda hem vermeyi hem de almayı bilmiyorsa, hem riskle hem de inançla ayrılmazcasına dolu değilse, hizmet edildiği düşünülen mutlak amaçlar değil de hizmet etmesi istenen kişisel amaçlar düşünülüyor-

sa, çok büyük çaba gösterilse bile, hiçbir alanda iyi bir şey asla yapılamaz.

Bunlar aynı zamanda sözün ve yazının ortak kuralları-dır. Hakikatte herhangi bir deformasyona yol açmadan bu hakikate açılma sanatından başka bir şey olmayan kusursuz içsel samimiyet; hakikati tanımamızı ve dile getirmemizi sağlayan bir tür ruh sadeliği; bütünüyle katılmayı ve asla bir şeyi yedekte tutmamayı sağlayan o sakin cesaret; dünyanın bütünlüğüne sunulan ve yokluğunda ânın ve kendinin esiri kalınan bu mevcudiyet hem sözde hem de yazıda gereklidir.

Dil bize şeyleri kaynaklarına indirgeyebilmemiz için gösterir. Konuşmada sıralanan ve konuşmanın akışını bölen şeylerden ziyade bizzat bu kaynaktan söz eder. Dil saftır; adlandırmadan ziyade imayla hareket eder ve üzerine yaslandığı her nesnenin ardında onu canlandıran hayata, tanığı olduğu manevi edime bizi duyarlı kılar. Daima kaynağa inmesi gerekir ve çayırlardaki otlar arasında akan suyu yaprakların doruğuna dek takip ederek bu kaynağın tadını bırakır daima.

Dizin

A
ân 13, 19, 29, 31, 41, 50, 51, 54, 57, 59, 62, 74, 76, 90, 105, 106, 107, 108, 110, 115, 117, 121, 124, 127, 143, 144, 147, 149, 150, 151
anı nesnesi 34
anlam 25, 26, 33, 37, 42, 52, 59, 61, 62, 70, 72, 73, 74, 83, 87, 95, 97, 134, 143, 146
Antik düşünürler 40, 99
arzu 11, 34, 48, 55, 81; ~ nesnesi 34
aşk 23, 137, 152
Atinalı Apollodoros 99
Aziz Pavlus 73

B
bağış sessizliği 92
batıl inanç 108, 117
beden(ler) 22, 23, 26, 33, 37, 38, 41, 47, 48, 52, 53, 55, 58, 60, 61, 62, 66, 68, 70, 74, 79, 90, 92, 109, 110, 115, 123, 151; ~in bariyerleri 33; ~in hareketlerini 53
bellek 87, 106, 108, 109, 110, 121
bencillik 55
Aziz Benoit 96

B
Bergson 24
biçim 11, 26, 39, 40, 41, 48, 70, 123
bilgelik 68
bilgi 4, 23, 100, 121, 137, 144, 145
bilim 12
bilinç(ler) 11, 19, 21, 23, 25, 26, 30, 39, 42, 50, 51, 52, 58, 60, 71, 72, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 88, 90, 97, 109, 110, 118, 119, 121, 130, 135, 140, 142; bireysel ~ 21
birey 21, 29, 39, 40, 62, 90, 110, 119
büyülü sözler 65

C
Saint-Cyran 116

Ç
çağrışım gücü 34
çileci sessizlik 96
çocuk 53, 54, 55, 66, 67, 75

D
de Gourmont, Remy 123
Delacroix 150
deneyim 140
Descartes 120, 145
dil(ler) 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 65, 71, 72, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 88, 87, 90, 94, 96, 97, 99, 145, 154; ~ disiplini 13; ~in birliği 29; ~in doğuşu 35; ~in gücü 65; ~in icadı 22; ~in kullanımı 26
dinlemek 67, 83
dinsel sessizlik 99
disiplin 67, 92, 99, 142; ~ sessizliği 92
diyalektik 76, 81
doğa 21, 22, 47, 56, 65, 66, 68, 99, 119, 133, 138
doğurucu edim 42
duygu(lar) 19, 25, 28, 33, 34, 39, 40, 43, 56, 60, 66, 71, 72, 75, 77, 78, 79, 89, 90, 93, 98, 99, 123, 127, 135, 137, 138; ~ın ifadesi 89

duygudaşlık 72, 79, 80, 91, 135
dünya 20, 21, 27, 28, 31, 33, 38, 41, 42, 49, 51, 53, 54, 62, 70, 71, 72, 77, 88, 90, 122, 123, 124, 127, 128, 130, 135, 138, 140, 147
düşünce(ler) 11, 12, 13, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 47, 48, 49, 57, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 88, 89, 91, 94, 95, 96, 98, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 121, 123, 128, 127, 129, 131, 133, 134, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 149, 152; ~ akışı 111; ~in özdeşliği 20
düşünme 22, 51, 65, 129, 152

E
Emerson 129
esin 67, 71, 73, 101, 109, 128, 149, 150, 151, 152, 153
evren 17, 18, 21, 30, 36, 37, 39, 53, 70, 72, 76, 117, 118, 119, 134, 146, 150; ~in temsili 21
evrensel dil 30
eylem 11, 18, 19, 20, 22, 23, 26, 32, 38, 41, 42, 43, 47, 48, 50, 51, 52, 57, 60, 61, 62, 66, 69, 67, 71, 72, 78, 90, 93, 107, 108, 112, 113, 115, 116, 117, 121, 122, 123, 124, 138, 149, 153

F
France, Anatole 25
fikir(ler) 11, 19, 25, 26, 34, 39, 40, 56, 60, 69, 77, 79, 80, 108, 109, 110, 117, 127, 136, 141, 142, 144, 149, 150, 152
Filon 100

G
geçmiş 25, 34, 100, 106, 113, 122, 133, 144, 145
gerçeklik 27, 29, 34
Gnostikler 99
görme 59, 60, 61, 62, 89
görsel işaretler 59
görünür dünya 42, 62
gösteri 70, 112
gülmek 58
gündelik hayat: 133; ~ın akışı 115

H
hakikat 19, 65, 81, 82, 110, 134, 154; ~ gücü 31
hayalgücü 38, 43
hayat deneyimi 30, 135
hayranlık sessizliği 92

İ
içgüdü 53, 54, 56,
içsel: ~ edim 42; ~ diyalog 93, 130; ~ güçler 69; ~ yaşam 37
idrak 36
ifade 12, 13, 19, 21, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 48, 51, 55, 57, 60, 61, 66, 72, 75, 77, 79, 80, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 98, 105, 109, 110, 111, 114, 121, 130, 151
ihtiyat sessizliği 92
ikili toplum 21
iletişim 4, 12, 19, 20, 21, 27, 29, 30, 32, 40, 41, 42, 49, 54, 55, 56, 66, 69, 75, 76, 77, 82, 83, 88, 91, 93, 95, 97, 113, 129, 135, 137
imge 13, 34, 39, 79, 40, 94, 121, 127, 139, 151
insan: ~ bilinci 25; ~ın doğası 56; ~ iradesi 30
insanlığın bilinci 30, 142
irade 13, 22, 23, 30, 31, 50, 56, 57, 60, 67, 68, 69, 72, 90, 91, 108, 109, 149, 151, 153,
isim(ler) 17, 19, 27, 40, 41, 55
istenç 36, 47, 53, 66, 93; ~in çabası 47
işaret 13, 17,18, 20, 23, 27, 28, 38, 40, 41, 42, 52, 55, 59, 61, 72, 76, 77, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 113, 118, 134, 135, 142, 143, 153
işitme 37, 50, 51, 52, 59, 61, 62

K
kabul sessizliği 92
kamusal: ~ dünya 88; ~ söz 81
kapalılık sessizliği 92

kaygı 54, 68
kelam 29, 70, 71, 72, 73, 74, 97, 101
kelime(ler) 13, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 31, 34, 35, 41, 54, 56, 65, 66, 69, 87, 89, 91, 100, 137, 146; ~in düzeni 31
kin sessizliği 92
kişisel: ~ bilinç 30; ~ dünya 90
İskenderiyeli Klement 73
konuşma 22
küçümseme sessizliği 92

M
maddileşmiş düşünce 18
mahremiyet 51, 90
materyalizm 42
Matthieu 96
mekân 22, 35
mesafe 22, 24, 27; ~nin duyuları 61
metafizik 42
Mısır bilgeleri 99
mistik sessizlik 99
modernler 74
Montaigne 119, 122
müzik 62, 127

N
nesne(ler) 18, 19, 20, 22, 33, 49, 59, 60, 66, 75, 87, 101, 136, 144

O
okuma 4, 79, 95, 105, 107, 116, 125, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147; ~ anı 107
ortak deneyim 19, 75

Ö
öfke sessizliği 92
ölüm 96, 98
özgür 26, 27, 40, 68, 108, 129, 135, 140, 141
özne 53
özsaygı 77, 90, 98, 99, 122, 128, 134, 135, 149, 151, 153

P
Pascal 41, 145
Pisagorcular 99
Platon 40, 66, 81, 129

R
rıza 23, 55, 57, 83, 92, 100, 118
ruh(lar) 12, 18, 22, 25, 28, 30, 32, 38, 41, 42, 48, 49, 50, 55, 56, 60, 66, 77, 88, 91, 97, 100, 122, 154; ~ hâlleri 32, 50; ~un hareketi 41; ~un sessizliği 94

S
saf: ~ anlamlar 117; ~ düşünce 66, 133; ~tin 100
sahiplenme sessizliği 92
sanat 41, 70, 117, 150, 151
sembol 100
ses(ler) 12, 13, 18, 25, 26, 31, 37, 41, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 65, 77, 87, 94, 97, 99, 100, 112, 113; ~in hareketi 41; ~in bileşimi 50; ~ perdesi 25
sessizlik 13, 31, 62, 68, 85, 87, 89, 87, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101; ~ disiplini 13, 67
sevgi 90, 134
simge 20, 43
Sokrates 70
soluk 48, 49, 60, 67, 70, 78, 135
sonsuzluk 105, 106, 124
soyut 39, 40, 43, 66, 88, 113; ~ kelimeler 21
Spinoza 147
Strabon 99
süre 12, 47, 79, 93, 98, 105, 106, 107, 109, 131, 140, 142, 143, 146

Ş
şeyler: ~in anlamı 27; ~in hareketi 41

T
taklit 12, 37, 40, 54, 61, 69, 71, 72, 80, 89, 93, 99, 106, 116, 123
Tanrı kelamı 69, 101
tanrısal öz 99
tefekkür 89, 94, 95, 110, 113
tehdit sessizliği 92
ten 19, 48, 66, 71, 151

terim(ler) 19, 22, 88
tin 55
toplum 21, 39, 40, 54, 55, 75

U
ulus(lar) 11

Ü
üslup 13, 95; ~ saflığı 13

V
vaat sessizliği 92
varlık(lar) 12, 25, 28, 34, 37, 41, 47, 48, 51, 55, 61, 70, 71, 80, 88, 93, 98, 113, 117, 128, 133, 137, 150
vurgu 56

Y
yalnızlık 12, 95, 99, 139
yankı 12, 51
yapay işaretler 76
yaratıcı: ~ düşünce 68; ~ güç 35, 40
yaşamdaşlık 24
yazarlık 123
yazı: ~ ânı 107; ~nın işlevi 106

Z
zaman 13, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 36, 38, 39, 40, 47, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 101, 105, 106, 107, 108, 111, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 151, 153; ~ teorisi 105
zihin(ler) 13, 20, 27, 37, 38, 42, 67, 69, 70, 71, 74, 79, 87, 92, 93, 99, 101, 108, 109, 111, 114, 116, 124, 128, 129, 130, 141, 150, 152; ~in edimi 36
zihinsel yaşantı 49

Dil bir mucizedir; içimizde doğup, bedenin bariyerlerini parçalayan bir çığlık gibidir. Şeylerin imgelerini yeniden üreterek, onları ışığa, yani varoluşa çağırır. Dilin doğuşu bir dünyanın doğuşudur; kendisine karşı duran yine de onu aydınlatan başkasını anlamamızı sağlayan da bu dünyadır. Şiirsel dilde görüldüğü gibi, her dil gerçekten bir büyüdür. Kelime içeri girmemize imkân tanıyan tılsım gibidir; her telaffuz edildiğinde ânın dar penceresinden sonsuzluğu bize yeniden keşfettirir.

Yazmak ise kendini şekillendirmeyi, kendini bulmayı öğrenmektir. Yazı kişinin kendisiyle bir tür sohbetidir, başkaları bu sohbetin dışında kalır. Hiç durmadan vahiy getiren tanımadığımız bir dostu içimizde keşfetmemizi sağlar. Hayatımız da her gün yazdığımız bir kitap gibidir, en iyi kitaplar zihnimizi beslemekten ziyade sarsanlardır.

Fransız filozof Louis Lavelle'in elinizdeki kitabı, dil, sessizlik, düşünce ve okuma üzerinden, okuru, söz ve yazı hakkında derin bir düşünüme davet etmektedir.

FOL SÖZ VE YAZI
KİTAP NO / 167 BASKI / 2
/folkitap /folkitap /folkitap
ISBN 978-625-7307-85-7
9 786257 307857